291

Manuel
COFIÑO

Deţinător a mai multor premii literare din Cuba (FAR 1971, Casa de las Americas 1971), Manuel Cofiño ne prezintă în această nouă carte a sa o fascinantă istorie a revoluţiei care-l smulge pe om din aburii paralizanţi ai miturilor şi zeilor africani şi-l proiectează în lumina tare a realităţii şi a năzuinţelor.

CÎND
SÎNGELE-I
CA FOCUL

Editura Univers
GLOBUS

Lei 7

8

MANUEL COFIÑO CÎND SÎNGELE-I CA FOCUL

MANUEL COFIÑO

CÎND SÎNGELE-I CA FOCUL

Colecţia GLOBUS / Editura Univers

COPERTA COLECȚIEI DE ION STATE
Grafica: Viorel Popescu
Ilustrația: Victor Vladimir Ciobanu

MANUEL COFIÑO
QUANDO LA SANGRE SE PARECE AL FUEGO
Unión des Escritores y Artistas de Cuba
La Habana 1975

GLOBUS

Manuel Cofiño

Cînd sîngele-i ca focul

Traducere de
Anca Dovăncescu
și
Platon Pardău

cuvînt înainte de
Paul Alexandru Georgescu

EDITURA UNIVERS
București
1977

MANUEL COFIÑO, NARATOR REVOLUȚIONAR AL VIITORULUI

SUB SEMNUL SOLAR al revoluției și la reverberația prefacerilor ei profund înnoitoare, literatura cubaneză a cunoscut în ultimii ani substanțiale schimbări și exemplare izbînzi care îi conferă funcția și valoarea unei adevărate „stațiuni-pilot" în dezvoltarea literară a continentului latino-american.

În mod firesc, marele fapt al revoluției cubaneze a început prin a-și căuta și găsi expresia în formele și modalitățile poeziei, mai aptă decît oricare alt gen literar pentru a atinge nemijlocit starea de incandescență și deci pentru a recepta și potența eroismul revoluționar, irupția lui în istorie. Poetul cu renume mondial, Nicolás Guiilén, atît de bine cunoscut și de prețuit și în țara noastră, personalități lirice de originalitatea și forța expresivă a lui Samuel Feijoo, Roberto Fernández Retamar, Cintio Vitier, Fayad Jamís și alți făuritori de admirabile frumuseți poetice, au dat înalt rang artistic și neîntrecută putere de iradiere umană izbucnirii de viață și speranță care a fost și este revoluția cubaneză.

Pe măsură însă ce poporul cubanez înainta pe drumul unei vieți noi, socialiste, pe măsură ce construcția unei societăți eliberate de tiranie, exploatare și dominație imperialistă se desfășura cu victoriile și greutățile ei, cu eroii și dușmanii ei, revoluția cerea, pentru a fi reprezentată

artistic în toată complexa ei profunzime, larga cuprindere a romanului, evantaiul multiplelor posibilităţi şi procedee de care dispune tehnica narativă, de la analiză la descriere şi de la portret la monolog interior. La această exigenţă a istoriei şi la această solicitare a puterii lor creatoare, romancierii cubanezi au răspuns alcătuind, de-a lungul a şaptesprezece ani de căutări şi reuşite, un adevărat *corpus* de naraţiuni în care revoluţia cubaneză trăieşte cu patetismul şi puterea de contagiune emotivă pe care le conferă momentele de culminantă realizare literară. Acest roman al revoluţiei cubaneze, constituit chiar în zilele noastre, oferă un pasionant obiect de exegeză critică, încă neexplorat în toată adîncimea şi varietatea lui caracteristice. Chiar studii consistente ca acelea ale lui Seymour Menton [1] şi Salvador Bueno [2], se mulţumesc să traseze, linear şi în plan descriptiv, evoluţia romanului revoluţiei cubaneze. In aceste limite, observaţiile celor doi critici hispano-americani sînt utile pentru o primă conceptualizare a dezvoltării naraţiunii revoluţionare sub aspect tematic şi compoziţional. Primele romane, scrise sub dogoarea luptei insurecţionale, porneau de la relatarea cantonată în orizontul faptic şi erau dominate de vehemenţa documentului. Romanul *Bertillón 166* de José Soler Puig (Premiul Casa de las Américas, 1960, tradus în limba română) a reprezentat pregnant această etapă şi această modalitate truculentă. Sarabanda violenţei aberante dezlănţuite de regimul lui Batista* — atmosferă de plumb, represiuni sîngeroase — era redată de autor şi simţită de cititor cu o acuitate aproape fizică. In anii următori, alături de

[1] *La novela de la revolución cubana,* în „Cuadernos americanos", México 1964, nr. 1, p. 232—241.

[2] *La novela cubana de hoy,* în revista spaniolă „Isla", 1968, nr. 260—261, p. 1, 21, 24.

truculenţa brutală, apar elemente de roman psihologic, cu ingrediente existenţialiste, ca în *No hay problemas (Nu există probleme)* de Edmundo Denoes sau cu elemente de dezbatere ideologică, aşa cum era cazul cu *Tierra inerme (Pămînt sterp)* de Dora Alonso. Pe această cale a trecerii de la faptic la sufletesc şi de la vehemenţă la reflexie, romanul revoluţiei cubaneze a ajuns la ampla şi matura naraţiune de azi, desfăşurată în plan problematic, investigatoare a complexelor mutaţii din conştiinţele oamenilor. In acest sens s-au impus romanele lui Lisandro Otero : *La situación* (Premiul Casa de las Américas, 1963) şi *En semejante ciudad (Intr-un asemenea oraş)* tradus în limba română, în care autorul explorează cu subtilă pătrundere mersul intelectualităţii spre revoluţie, cu toate elanurile şi limpezirile, dar şi cu toate întrebările şi şovăielile inerente unui astfel de proces sufletesc şi ideologic.

In cursul acestui itinerar de la fapt la problemă şi de la emfază la luciditate, conţinutul romanului revoluţionar s-a îmbogăţit cu noi teme, iar tehnica narativă cu noi şi temerare procedee, specifice romanului contemporan. Această dublă creştere face posibilă şi necesară investigarea romanului revoluţiei cubaneze într-o nouă viziune şi sub o nouă perspectivă, susceptibile de a duce la o doctrină cuprinzătoare şi coerentă.

Aşa cum am arătat cu alt prilej [3], noua viziune este dată de gîndirea sistemică, potrivit căreia literatura în general şi genul narativ în special alcătuiesc un sistem sui generis — semiotic — care stabileşte o corelaţie între un ansamblu de situaţii solicitatoare şi opera de artă concepută ca o structură de răspunsuri semnificative. Se cuvine

[3] Paul Alexandru Georgescu : „Prolegomene la o teorie a romanului hispano-american", în „Secolul XX", 1973, nr. 8—9, p. 263—268.

subliniat cu tărie faptul — pus în lumină de structuralismul genetic — că între situație și răspuns relația nu este directă și mecanică, ci mediatizată și creatoare. Dintre factorii mediatizatori, o însemnătate primordială trebuie acordată sentimentului existențial și tipului uman exemplar, prezenți explicit sau implicit în oricare operă de artă autentică. În romanul revoluției cubaneze, situația provocatoare însumează o serie de împrejurări deosebit de grave, tipice Cubei prerevoluționare: delirul puterii dictatoriale, brutalitatea privilegiilor sociale, impactul economic și politic al imperialismului. Acestei forme de nefericire umană, romanul revoluției cubaneze îi dă un răspuns pasionat, de intensă vibrație în afirmarea umanului. Sentimentul existențial implicat de acest răspuns și incorporat substanței romanești reunește puterea de a dori și de a lupta, voința de mai bine și încrederea în victoria finală a omului. Tipul uman purtător al acestui sentiment existențial — viața simțită ca luptă și speranță — este incontestabil rebelul, cu întreaga gamă de forme și motivații, de la inconformism și protest, pînă la insurecție și eroism revoluționar. Prin robusta lor militanță, operele scriitorilor cubanezi formează un puternic și elocvent contrast cu rafinata paloare atît de des întîlnită în literatura țărilor din occidentul Europei și nordul Americii. Răspunsul dat de romanul revoluției cubaneze se află la antipozi față de voluptatea descompunerii, față de demisia rafinată din viață, față de mîndria propriei neputințe și propriei abulii, tipice „societății de consum".

Dacă, structural, romanul se caracterizează prin corelația mediatizată schițată mai sus, funcțional el se definește prin modelarea condiției umane, prin propunerea unei noi versiuni de plenitudine umană, prin deschiderea spre viitor. Cu oarecare libertate de interpretare, am putea spune că oricare roman narează, într-un fel sau altul,

viitorul. Funcția aceasta modelator-proiectivă se împlinește în trei faze, corespunzătoare procesului dialectic de trecere de la vechi la nou, prin intermediul luptei inerente. În această nouă perspectivă, romanul revoluției cubaneze își găsește o semnificativă ordonare care nu se mai întemeiază pe un criteriu tematico-compozițional și nu mai urmează linia simplă a evoluției cronologice, ci alcătuiește un sistem de referință — construirea revoluționară a viitorului — înlăuntrul căruia putem deosebi trei nivele și trei modalități fundamentale de elaborare artistică și de modelare a existenței umane. Manuel Cofiño și romanul său pe care îl prezentăm acum în versiune românească, *Cuando la sangre se parece al fuego (Cînd sîngele-i ca focul)* își află locul datorat și semnificația adîncă prin integrarea lui la cel mai înalt nivel al narațiunii viitorului.

La primul nivel sau, mai exact, în prima fază a dialecticii schimbării sociale, romanul se ancorează în vechiul care se cere depășit, sensul narațiunii este dat de abolirea situației anacronice. Literatura hispano-americană a produs adevărate capodopere în direcția aceasta de reprezentare artistică a răului social, întruchipat, de pildă, în puterea teroristă, aberantă, a diferiților *caudillos* și *caciques*. Este de ajuns să ne referim, pentru ilustrare, la faimoasa serie de romane pe tema dictaturii, începută arzător de Miguel Angel Asturias cu *El Señor Presidente (Domnul Președinte)*, tradus în limba română, și continuată ironic de Alejo Carpentier cu *El recurso del método (Recurs la metodă)*, fabulos de Gabriel García Márquez cu *El otoño del patriarca (Toamna patriarhului)* și recent de Augusto Roa Bastos cu al său ciudat și pluridimensional roman *Yo el supremo*. Chiar dacă nu se situează întotdeauna la nivelul valoric al romanelor citate, narativa hispano-americană de azi oferă lumii un extraordinar de amplu și variat tablou al vechiului de la ofilirea claselor privilegiate din romanele lui José

Donoso, pînă la sîngeroasele represiuni exercitate asupra țărănimii indiene și înfățișate de Manuel Scorza în *Redoble por Rancas (Bat tobele pentru Rancas)*, tradus de asemenea în limba română.

Așa cum am văzut, primele romane ale revoluției cubaneze au atacat vehement fenomenologia vechiului — perioada prerevoluționară — limitînd însă tematica, de multe ori, la crimele și torturile din timpul regimului lui Batista și cultivînd faptul brut, expus direct, asemeni documentului. Narațiuni ca *La novena estación (Secția a noua)* de José Becerra Ortega, *Mañana es 26 (Mîine e 26)* de Hilda Perera și chiar *Bertillón 166* de José Soler Puig preferă profunzimii intensitatea și pun efectul înaintea problemei.

Se poate desprinde din aceste narațiuni care condamnă cu violență trecutul, o imagine a viitorului? Orice narațiune care înfierează vechiul menit dispariției, prezintă implicit ce *nu* trebuie să fie viitorul, funcționează ca un clișeu negativ, procură argumente *per a contrario* în favoarea noului. Orice narațiune care denunță viciile trecutului sau prezentului include nu numai un îndemn implicit la demolarea necesară pentru a începe construcția viitoare, dar și un mănunchi de doleanțe și de indicații referitoare la acea construcție. Pentru a le obține, e de ajuns să răsturnăm imaginile, să schimbăm semnele, să inversăm operațiile... Romanele care critică vechiul narează viitorul *per negationem.*

Procedeul acesta are limite și neajunsuri. Narațiunea care apelează la el este ispitită să opereze cu contraste puternice, dar simple, de alb-negru. Pe de altă parte, în viața individului și cu atît mai mult în aceea, mai complexă, a societății, unui „nu" nu i se opune un singur „da" ci mai multe feluri de „da", mai mulți „posibili", între care începe un joc de opțiuni și preferințe imposibil de dedus din simpla negație. În sfîrșit, uneori se poate ca procedeul *per negationem* să însemne o schimbare de persoană — în loc de un *caudillo* rău, un *caudillo* bun — cu păstrare de sistem, deci o mărginire a capacității de a gîndi și săvîrși schimbarea radicală, revoluționară.

Mai bogat în indicații pozitive asupra viitorului se vădește al doilea moment al înnoirii: reacția împotriva vechiului, lupta pentru profunde mutații sociale și morale. În celelalte țări latino-americane, literatura aceasta a militanței are proporții mai reduse și o valoare artistică inferioară aceleia de denunțare a vechiului. În cazurile fericite, de pildă în *Los ojos de los enterrados (Ochii celor îngropați)* de Miguel Angel Asturias, povestirea se oprește odată cu triumful revoltei asupriților, cu răsturnarea dictatorului, dar se sugerează totuși că viitorul va putea fi construit pe temeiul virtuților născute în timpul luptei: sentimentul demnității și al drepturilor poporului, eficiența unității organizate, combative. În romanele militanței, imaginea viitorului se obține *per extrapolationem,* prin prelungirea calităților vădite și dovedite în perioada insurecțională. În parte, e adevărat: pentru afirmarea biruitoare a noului, va fi nevoie, în continuare, de curaj, fermitate, capacitate de sacrificiu. Ca să nu rămînă însă în simpla mecanică a aventurii, prelungirea aceasta trebuie să ducă, la un moment dat, la o schimbare calitativă, la ivirea unei noi conștiințe, la întrezărirea unei noi viziuni asupra omului. În romanul revoluției cubaneze, unele narațiuni se opresc înaintea acestei schimbări calitative și practică prelungirea simplă, liniară, a virtuților acțiunii. În acest fel, autorii lor rămîn alături fie de schemele tradiționale ale aventurii romantic-conspirative *(La novena estación)*, fie de acelea moderniste ale aventurii existențialist-sfîșietoare *(No hay problemas)*. Alte narațiuni însă, îndeosebi romanele lui Lisandro Otero, reușesc să capteze și să reprezinte lucid și nuanțat schimbarea intervenită în cursul prelungirii.

În sfîrşit, ultima etapă a dialecticii schimbării sociale — triumful noului — se reflectă în naraţiunile care asumă ferm perspectiva proiectivă şi exercită pe deplin funcţia modelatoare a condiţiei umane. Sînt totodată naraţiuni care caută în profunzime identitatea umană şi încearcă să o redefinească revoluţionar. În această lumină cred că trebuie privită creaţia romanescă a lui Manuel Cofiño, al cărei sens şi preţ se datorează dimensiunii viitorului pe care o incorporează. În determinarea acestei dimensiuni, autorul procedează sporadic şi prin negaţie şi prin extrapolare, dar în mod esenţial el narează viitorul *per visionem*; prin viziunea deşteptării la viaţă şi la calitatea de om a unei colectivităţi urgisită de istorie sau prin viziunea depăşirii mizeriei şi alienării de către un tînăr negru, angajat în marea operă eliberatoare a revoluţiei.

Prima temă este tratată în romanul *La última mujer y el próximo combate*, tradus la noi sub titlul *Dragoste şi luptă)*, care urmăreşte, într-un îndepărtat şi oropsit colţ al Cubei, lupta pentru edificarea socialismului şi eroica victorie a forţelor vieţii, în aspre confruntări cu ignoranţa şi duşmănia. Cofiño ştie să coboare în adînc: sub întîmplare şi peripeţii, curge, ca un rîu subteran, datorită căruia totul fiinţează şi rodeşte, chemarea la o viaţă omenească, demnă şi liberă, adresată unor fiinţe menţinute pînă atunci în condiţii subumane. Această nouă şi profundă emoţie — participarea întregii colectivităţi la calitatea de om — este adevărata temă, proiectivă, a cărţii. Sîntem convinşi că va fi tema viitorului în multe alte părţi ale continentului latino-american. O altă explorare în profunzime a dimensiunii viitorului îl face pe Cofiño să nareze modul în care oamenii învaţă să gîndească, să voiască, să acţioneze. Nu mai sînt determinaţi, ci se determină. Din obiect, devin subiect de istorie. Cunosc toţi, pentru prima oară în viaţa lor, sentimentul exaltant de a fi ei înşişi. Îi cuprinde

şi transfigurează o bucurie pură şi mîndră ca o flacără albă: bucuria de a participa, stăpîni pe ei şi pe destinul lor, la o mare lucrare colectivă. În determinarea viitorului, Cofiño nu se preocupă atît de mult de conţinutul faptic al acestuia, cît de profundele, germinativele emoţii din care va înflori strălucitoarea lui imagine.

În romanul de faţă, *Cînd sîngele-i ca focul*, Manuel Cofiño defineşte mai precis şi mai proiectiv condiţia umană. Dialectica înnoirii este orchestrată aici amplu, poematic, în toate fazele ei. Cu pilduitor respect pentru complexitatea adevărurilor omeneşti, Cofiño se pleacă asupra tînărului negru Cristino, asupra vieţii lui aspre şi teribile, asupra drumului presărat cu sînge şi durere, dar şi cu bucurii simple şi visuri îndărătnice, asupra transformării lui într-un învingător al mizeriei şi al alienării pe care le cunoscuse în cocioabele şi furnicarul uman de la periferiile Havanei unde se născuse. O transformare materială şi mai ales spirituală. Dacă cea dintîi — dărîmarea cocioabelor şi integrarea „marginalizaţilor" în noua viaţă creată de revoluţie — ţine oarecum de dinamica inexorabilă a istoriei, cea de a doua — făurirea unui om nou — ţine de supremul atribut uman: puterea omului de a se depăşi pe sine, de a învinge duşmanii interiori. Intrînd cu tot mai multă dăruire în mişcarea revoluţionară şi participînd apoi la nu mai puţin eroica edificare a vieţii noi, socialiste. Cristino părăseşte religia abakuá — amestec de idolatrie africană, superstiţie indiană şi creştinism hispanic — unde căutase un refugiu şi o consolare pentru mizeria şi umilinţa suferite. Îşi dă seama treptat că deşi era o religie a asupriţilor, şi deşi efervescenţa mitică a riturilor şi a zeităţilor avea ceva din seva poetică a folclorului afro-cuban, secta abakuá menţinea în fond supunerea, accepta injustiţia, înstrăina pe om de lupta emancipatoare. Desprinderea lui de sectă şi depăşirea alienării constituie una

din cele mai frumoase şi mişcătoare povestiri despre om, despre puterea lui de a învinge piedicile din afară şi dinlăuntru, inclusiv cele pretins divine. „Ceea ce zeii nu au putut face, au făcut oamenii" spune Cristino la sfîrşitul povestirii sale. Au făcut prin înfruntarea destinului, prin revoltă şi victorie. Procesul acesta de depăşire şi modelare umană nu este lipsit de momente uneori patetice, alteori dureroase, adesea nostalgice, tratate cu o tehnică narativă care îmbină măiestrit metaforizarea de o rară forţă poetică cu pregnanţa relatării realiste, sobre şi dense. Compoziţia romanului se întemeiază pe procedeul pe cît de modern pe atît de temerar al „tridimensionării" întîmplării şi personajelor, povestirea trece succesiv prin toate cele trei persoane şi modalităţi narative posibile: „eu" (confesiune), „tu" (interpelare) şi „el" (relatare clasică).

Se completează astfel şi se potenţează reciproc cele două concepte fundamentale ale naraţiunilor lui Manuel Cofiño: deşteptarea la demnitatea de om şi depăşirea potrivnicilor, făurirea propriei fiinţe. Este, acesta, cuplul de forţe care garantează viitorul şi pe care revoluţia îl pune în mişcare pentru istorice împliniri. Manuel Cofiño este un romancier care narează nu numai pentru lupta de azi, ci şi pentru visele de mîine.

PAUL ALEXANDRU GEORGESCU

„Orice mitologie supune, domină, modelează forţele naturii în imaginaţie; şi dispare atunci cînd aceste forţe sînt realmente dominate."

KARL MARX

„Puternic este numai acel lucru pentru care se varsă sînge... şi asta, tocmai asta este pe pămînt legea sîngelui."

FIODOR DOSTOIEVSKI

„Trecutul şi prezentul se ofilesc. Eu le-am umplut şi le-am ofilit şi continui să-mi umplu drumul cu viitor."

WALT WHITMAN

Foc curat
cel care zace în lacul lui de coral,
sinteză a atîtor oameni,
în care merge, dispersat şi numeros,
spre viitoare lupte
şi lăsînd trecutul în urmă.

ROBERTO DIAZ

Autorul aduce calde mulțumiri tovarășului Victor Oceguera de la Institutul de Etnologie și folclor al Academiei de Științe din Cuba; tovarășilor de la Ministerul de Justiție și numeroșilor cetățeni din Regla, care l-au informat, și care i-au povestit amintirile lor și l-au ajutat să re-creeze această istorie.

A TRĂIT într-o lume de zei. Înconjurat de mizerie, sînge și vise. Sub fulgerul primejdiei. În schimbarea unui timp cu altul. A trăit într-o lume de sfinți, regi și războinici, de lacomi și dansatori, desfrînați și puri, buni și răi. Întreba, agitîndu-și brațele: Ce sîntem? Unde mergem? Acum știe că e om, că viața nu e interzisă și că nu trebuie să ceri voie. Vorbește despre bucuria de a trăi și despre pămîntescul drumurilor. Acum e altul. Dar a trăit înconjurat de zei și mizerie.

Mereu, cînd trece pe acolo, privește, își aduce aminte și merge mai departe. Dar azi, cînd vede oamenii pornind camioanele, se oprește, întreabă, vorbește, cercetează, verifică ceea ce a gîndit, i se umezesc ușor ochii, stă nehotărît un moment, dar nu se poate stăpîni, își pune o țigară în gură și, ascunzîndu-și emoția, rezemîndu-se de perete, simțind mirosul, intră prin coridorul care dă în curte. Se oprește brusc. Curtea e goală, dezolantă. Ochii săi străbat prin timp distanțe enorme. Își plimbă privirea peste pereții cojiți și crăpați.

Ferigi pitice cresc prin crăpături, răsar pe la colțuri. Obloane astupate. Grinzi puse să sprijine. Scînduri putrezite, înnegrite. Scînduri vopsite de curînd. Uși deschise, închise, întredeschise. Și

scara asta în spirală care se apleacă încît, dintr-un moment într-altul, parcă stă să se prăbușească. Tu, desculț, pe prima treaptă a scării. Pe a doua treaptă a scării, Tere, cu codițele ei și ochii aceia de halucinată. Tu, cu un zmeu de hîrtie pe a treia treaptă a scării. Tu și Aimé, pe treapta a patra. Tu, altul și nu cel care ești, pe a cincea treaptă a scării. Tu, altul și nu cel care ești, pe fiecare treaptă a acestei scări, care pare că se va prăbuși dintr-un moment într-altul.

Simți timpul, schimbarea. Pirueta unei lumi și a vieții tale. Vechiul care moare și noul care s-a născut în tine. Viața poate să se schimbe, dar nu și amintirile. Și treci de la o amintire la alta, de la o vîrstă la alta. Îți îndepărtezi privirea. Îți treci mîna peste frunte iar ochii tăi se bucură dorind să uite sau să-și amintească.

Privirea ta străbate din nou ușile, ferestrele. Candita cu păsărelele și canarii ei, împletind creson printre zăbrelele coliviei. Angel, strîngînd pușca și zicînd : „Lucrurile nu vor fi așa cum au fost. Totul se va schimba." Cloti în spatele acestei ferestre, goală și unsă cu grăsime de *corojo* [1], pielea ei strălucind în lumina celor două lumînări, și pereții acoperiți cu cearșafuri. Paula, cu mersul ei ușor și turtele ei cu susan. Rosendo, cel cu biletele, cu fața lui ascuțită ca un cuțit, trîmbițînd norocul pe care el nu-l avea, visînd ceea ce nu avusese. Pancho și nevastă-sa, Mercedes, împreună, la fel, ca născuți în aceeași zi, la aceeași oră, în același minut. Zulema cu capotul ei de pluș

[1] Plantă americană din al cărui fruct se scoate o substanță grasă folosită ca untură.

de culoarea morcovului. Bunica ta înainte de a pleca spre Regla, căutînd muntele, chiar dacă muntele era doar un cîmp cu bălării sau un desiș în spatele gardului. Tere cu ochii săi tulburi, frecîndu-se de trunchiul portocalului acru. Aimé, cea care a murit din cauza sîngelui și a cărnii tale, umple cadrul ușii, și-ți amintești pielea de culoarea lutului, formele ei rotunde, gustul gurii ei, sînii aceia tari care se lipeau de tine, scînteia aceea ca un ochi de apă ce juca în pupilele-i închise la culoare. Privești podeaua și-ți apar desenele. Coșul cu flori. Cățelușul cu nasturi pe burtă. Pasărea cu cerculețul ăla în piept. Îți ridici ochii, și fereastra asta, și Cloti, și cearșafurile nu mai acoperă peretele. Camera tapetată cu vederi, parfumul ei, și lîngă pat un tapet decolorat, afumat și unsuros în care o panteră mușca un leandru, și în spatele porții ăsteia vopsită în verde, dar care fusese vopsită maron, maronul ăsta care se mai vede prin locurile decojite, acolo, ea, tu și el. Acolo ea, moartă printre morți, dar vie, privindu-te, citind anunțurile celor identificați. Fața lucitoare a mamei tale, părul ei cum e cenușa, privirea-i obosită, tristă, disperată. Veniseși cu pușca și cu bucuria celor întîmplate și cu fața brăzdată, așteptînd îmbrățișarea altei bucurii, dar n-ai găsit decît înfățișarea ei gravă. Niciodată n-a zîmbit. Ea, sinteză a tot ce a fost. Ea, moartă printre morți, dar vie, și, ca toți ceilalți, nici morți nici uitați. Și alte fețe și gesturi se suprapun.

Bucăți de timp, momente străine ale eternei gîndiri. Uimiri din copilăria ta în care se amestecă trădări și uitări și repetatele morți din viața ta. Totul e confuz, suprapus, formînd o imagine,

un conglomerat neclar, care acum îţi pare imposibil. Roli sărutînd fitilul alb şi cărămiziu al bombelor. Julia dîndu-ţi acidul sulfuric pentru bombele cu clorat. Şi imaginile prinse de mintea ta. Imaginile vii care trăiesc în mintea ta. Imaginile vii ale unei lumi care moare, pe care o vezi murind încet, care e pe moarte, aici, pentru totdeauna. Contempli pereţii cu ierburi crescute în răni, cu obloanele tăcute şi oarbe, scara izolată. Totul devine din nou cum a fost, capătă culoarea acelor timpuri. Ca şi cum din patima misterioasă ce impregnează locurile abandonate ar izvorî viaţa.

Şi, deodată, rîsete, plînsete, ţipete, paşi, zvon de voci, paşi grăbiţi, iz de fier de călcat şi scrobeală, un parfum, zgomot de găleţi, fîşîit de mături, haine multicolore fluturînd în vînt. Lume, feţe, momente pe care le răscumperi din uitare, imagini care se nasc din amintire, care au fost o dată, care s-au întîmplat ori trebuiau să se întîmple, pentru că ţi le aminteşti, aşa cum ţi-o aminteşti acum pe ea, şi pe Aimé, şi pe Tere, şi pe bunica ta care s-a dus la Regla să caute muntele, chiar dacă muntele era un cîmp cu ierburi şi un desiş după gardul ce înconjură cîmpul. Şi ţi-o aminteşti scoţîndu-te de aici, plimbîndu-se cu paşii ei grei pe străzile Reglei.

Priveşti. Îţi aminteşti. Străbaţi curtea. Scene clare, ceţoase se luminează şi se dizolvă, apar şi dispar. Te opreşti lîngă spălător şi pe cimentul foarte lustruit de nenumăraţi paşi, din nou în faţa ochilor tăi se scurge sîngele tatălui tău: asprul Cristino. Îl vezi intrînd şi bălăbănindu-se, cu pata aceea mare, roşie, crescîndu-i pe cămaşă,

vrînd să spună ceva ce n-a spus, ce n-a avut timp să spună. Auzi urletul ei, ţipetele femeilor, trîntitul uşilor, murmurele. Simţi cum îţi strîng braţul, simţi pe spate, pe umăr, mîna aceea necunoscută, dar neuitată, şi apoi mîna aceea alunecîndu-ţi pe cap, pe păr, într-un gest rapid, tremurător, şi acum revelator, nemaipomenit de revelator.

Nu vorbeşte, pentru că adevărul este mut, iar el deţine adevărul. Totul se afla în suspensie, imobil. Goală era întinderea lumii în tăcuta obscuritate a nopţii. Atunci el, cu o rază de soare, a fecundat piatra rece a pămîntului şi au apărut cîmpiile şi apele, tigrii şi şerpii, păsările şi fluturii, racii şi vînatul, penele şi nisipul, căldura şi bucuria. Tată a tot şi al tuturor. Vede, pătrunde, luminează, vitalizează, omoară, purifică, creează şi distruge. E lege eternă dincolo de ultimul orizont. Aproape de inima lui nu e zgomot. Prezenţa lui este eternă. A făcut legea şi are legea. Din el se naşte totul şi se întoarce la el. A creat lumea şi a împărţit puterile. A stabilit ordinea lucrurilor, pietrele, luminile şi negurile. Este deasupra zeilor şi sfinţilor. Este soarele, ochiul care se află în cer pentru a lumina şi a vedea totul, iar noaptea, se împarte în fiecare stea. Mereu e departe şi vede. E cerul tot şi în acelaşi timp cerul din mijlocul

aripilor. Vede ceea ce a fost, este și va fi. Infinitul e o floare în mîinile lui. Femeia lui e glia și cu ea se culcă în spațiu la sosirea minutului orizontal. Mai are trei zei care sînt el însuși și trăiesc în interiorul lui. Și femeia lui trăiește tot în interiorul lui și posedă cele șaisprezece raze ale soarelui. Locuiește peste tot și nicăieri. Nu intervine în problemele copiilor lui : asta o lasă în seama interpușilor săi. Are o casă care se numește Vîrful Muntelui. Acolo stă departe de lucrurile pămîntului, retras, văzînd totul, obosit de a fi construit lumea. A vorbi cu el înseamnă a vorbi cu spațiile.

Mă numesc Cristino Mora Argudín și m-am născut în „solarul"[1] „La Margarita", din colțul format de străzile San Bernardino și Flores, în cartierul Santos Suárez, orașul Havana. Tatăl meu se numea Cristino Mora și mama mea Celia Argudín. Am avut de furcă la naștere. Bunica povestea că mama a început cu durerile pe la miezul nopții, dar luna era plină și se opunea cu strălucirea ei, și de aceea nașterea mea n-a avut loc pînă la prînz. M-am născut pe jumătate mort, și numai după multe încercări m-au putut salva. Bunica m-a salvat cu ombilicul meu. Ea zicea că ombilicul e o parte sacră, e rădăcina unde se află secretul vieții. L-a fiert și mi-l dădea să-l sug în

[1] Grup de camere mizere care dădeau într-o curte comună, cu serviciul sanitar în comun ; în continuare s-a tradus prin „curte".

bucățele. Apoi, pentru ca să nu-mi facă cineva vreun rău, a îngropat ceea ce rămăsese, la rădăcina unui pom.

Tatăl meu era din cartierul Atarés al Havanei, iar mama din Jatibonico, în Camagüey. Cînd s-a însurat cu mama, tata mai avea copii cu alte femei. Pe unii dintre acești frați vitregi i-am cunoscut ; pe alții n-am ajuns să-i cunosc. Noi am fost doi, o fată și un băiat. Eu eram mai mare. Sora mea se numea Teresa și avea pielea de culoare deschisă, aproape albă, iar părul foarte bogat. Mama îi făcea codițe și-i punea niște panglici galbene care parcă erau fluturi uriași. A înnebunit la optsprezece ani. Nimeni nu știe de ce. Eu am bănuielile mele. A fost o nebunie ciudată. Am spus că sora mea „se numea", pentru că a fi nebun e ca și cum ai fi puțin mort, ai trăi în altă lume. Nu știu, dar ea trăiește pentru totdeauna în lumea aceea.

Tata era înalt, puternic, lat în umeri. Avea vene groase pe brațe. A fost prieten cu Aracelio Iglesias și muncea ca încărcător la „Mercado Unico". Înainte lucrase ca stivuitor pe chei, dar acolo avusese probleme. Mereu bătăuș și sucit. Nu-i era frică de viață.

Trăiam într-o cameră nici mare, nici mică, ale cărei fereastră și ușă dădeau în curtea comună. Cel mai frumos era altarul, într-un colț, învelit în staniol. Ochii sfintei Caridad păreau să plîngă la lumina luminărilor. Erau acolo nuci de cocos și pietre și cochilii de melci, și păpuși de cîrpe, și, pe o tăviță, rame, o cîrmă de barcă, mînere, un vaporaș, niște chei : totul mic și de argint. N-aveam voie să ne atingem de nimic.

Sfinţilor nu le-a lipsit mîncarea niciodată. Mai întîi mîncarea lor şi pe urmă a noastră ; de ei depindea să trăim bine sau rău. Uneori mă uitam la mărul oferit sfintei Barbara şi-mi venea chef să-l muşc, dar n-am îndrăznit niciodată. Bine că aveam lumînări, pentru că Teresitei şi mie ne era frică de întuneric. Ne era atît de frică încît noaptea peste tot vedeam numai fantome. Intram în cameră cu teama că o să ne întîlnim cu vreun zeu. Pe Teresita, cînd dormea, o ciupeau şi îi dădeau fiori pe şira spinării. Bunica spunea că avea frica în oase. Ne gîndeam că zeul ăsta al bunicii o să ne apară ca să ne ceară foc sau să ne fluiere în urechi.

Tata o iubea mult pe bunica. Îi spunea „pura". Pentru el, unica femeie pură era maică-sa. Tata a fost mereu dur, mai ales cu mama, dar cu noi era altfel. A iubit-o mult pe Teresita, îi spunea Tere şi era între ei o simpatie tăcută. Cu mine era aspru. Avea o fire dură, vorbea puţin.

Mama spăla şi călca pentru alţii şi făcea *rodillos*[1] pentru încărcătorii din piaţă. Avea o prietenă, Paula, care gătea în casa stăpînilor fabricii de pantofi „Goliath". Casa unde lucra Paula era aproape, în colţul dintre Correa şi San Benigno, şi părea un castel. Mai există şi acum şi de cîte ori trec pe acolo îmi aduc aminte de ea. Locuia în Las Yaguas. Uneori, duminica, mă duceam la ea acasă. Îmi dăruia zmeie şi fluiere făcute din vrejuri goale de dovleci. Le vindea şi aşa mai cîştiga un ban în plus. În Las Yaguas eu făceam ce-mi trecea prin cap, mai ales ridicam zmeie pe

[1] Suluri de cîrpă umplute cu puf, pe care încărcătorii şi le pun pe umeri în timpul căratului.

dealul Burro. Cînd venea în vizită la noi Paula, o rugam să mă ducă la ei acasă, dar mama începea să vorbească cu ea ore întregi şi deseori plîngea.

Cînd mama plîngea, bunica ieşea din cameră să se aşeze în curte pe o ladă vopsită în albastru. Stătea ore în şir pe ladă, cu capul în piept, cîntînd sau gemînd un cîntec monoton, improvizat, adresat sie însăşi. Îl repeta şi-l repeta într-un ritm rar pînă ce îi distrăgea atenţia ceva. Niciodată n-am ştiut dacă plîngea sau cînta, pentru că gemetele ei erau ritmice ca şi cîntecele. Într-o zi i-a spus tatii că pleacă. El a încercat s-o convingă, dar bunica i-a arătat cu bastonul bocceaua cu lucruri pe care şi-o făcuse şi i-a spus : „Ajută-mă s-o duc". S-a mutat în Regla. Şi s-a schimbat. A fost ca şi cum unei plante ofilite i s-ar fi pus apă şi ar fi renăscut. Bunica mirosea a cîmp, iar rochiile ei scrobite foşneau ca iarba uscată.

Venea să mă caute în curtea comună, cu bastonul ei de lemn nelucrat. Mergeam prin pieţe şi pe la florării. Îi cunoştea pe toţi ierbarii şi florarii din Havana. La intrarea în pieţe, mi-era teamă că va aluneca dar cînd încercam s-o ajut, îmi spunea : „Lasă-mă singură şi nu te grăbi. Băţul ăsta mă conduce şi mă apără." Clipea din ochiul stîng atunci cînd vorbea sau cînd îi vorbea cineva. Era o clipire zbuciumată, ca şi cum ar fi durut-o să asculte sau să vorbească. Avea pielea plină de zbîrcituri fine ; păreau desenate cu un vîrf de ac.

Ne plimbam pe străzi. Era greu să o însoţeşti, pentru că mergea foarte încet ; vroia să intre în toate bisericile şi să vorbească cu pomii care ne

apăreau în cale. Se oprea minute întregi la umbra dafinilor ; credea că e un fel de a-și lungi viața. „Tinito, *framboyán*[1]-ul are flăcări înăuntrul trunchiului și focul îl copleșește și-i iese prin flori. Arborele ăsta cîntă. Muzica vîntului intră prin urechi, cea a framboyanului intră prin ochi." Îi plăceau umbrele tamarinilor pentru că păreau de dantelă. Iar cînd pe trotuar cădea umbra unui arbore de kapoc, ne opream, îi cerea voie pomului să-i calce umbra, și deseori stătea s-o privească, mișcîndu-și buzele.

Te-apuca disperarea să mergi cu bunica ; străzile păreau interminabile. Era de un calm grozav, nu se grăbea pentru nimic în lume. „Din grabă nu scoți nimic decît oboseală. Vînatul și broasca țestoasă nu pot merge împreună." Îmi plăcea să mă duc la Regla pentru că trebuia să iau șalupa ca să traversez golful, ceea ce era o plimbare grozavă. N-am să uit niciodată pescărușii zburînd în jurul vaselor. Petele de petrol pe apă. Bunică-mea făcîndu-și cruce de cîte ori plutea ceva pe apă, și mereu plutea cîte ceva. Fețele marinarilor privindu-ne din vapoare. Mirosul golfului. Ajungeam la chei și ardeam de nerăbdare să mă urc în șalupă, dar ea rămînea să privească desenele de spumă pe care apa le țesea și le desfăcea în ritmul fluxului. „Așa se fac și se desfac lucrurile în viață, pentru că așa o dorește ea, din fundul mării", spunea și se lovea în piept.

Mergeam pe drumurile acelea ale Reglei, ce păreau că se deschid miraculos, din loc în loc, ca să apară din interiorul cimentului un smoc de

---

[1] Arbore din Antile, cu frumoase flori roșii.

iarbă. „Nu se crapă mai întîi cimentul și apoi se naște iarba, ci iarba, cu forța ei e cea care rupe cimentul." O priveam neîncrezător. „Da, Tinito, există lucruri care nu par, dar sînt. Ierburile au multă forță." Și începea să-mi vorbească de zeul arbuștilor și ierburilor.

Bunica locuia foarte aproape de cimitir, în cartierul La Colonia, într-o căsuță dărăpănată, cu pămînt pe jos.

Avea un papagal, o broască țestoasă, un *majá*[1] într-un vas de lut albastru, nuci de cocos vopsite în albastru și o rață albă legată cu o panglică albastră. Iubea mult pasărea asta. Ouăle raței i se plăteau bine, ea zicea că vindecau anemia și întăreau plămînii. Aerul din casă părea verzui. Vegetația din jurul căsuței era uluitoare. Iedera cuprinsese toți pereții. Scîndurile putrede erau copleșite de asaltul tufelor. Iar eu mă gîndeam că zeul bunicii, cu urechea lui cea mititică auzea cum creșteau ierburile. Casa era înconjurată de arbori și o acoperea o umbră deasă.

CÎND CU CRIZA din Octombrie eu fusesem mobilizat cu Cristino Mora și ne aflam între Santa Fe și Baracoa. Acolo, în timp ce stăteam în așteptare pe stînci, cu privirea ațintită spre orizont, mi-a vorbit de prima lui ne-

---

[1] Șarpe mare, neveninos, comestibil.

vastă, și apoi de Gloria, și de copiii pe care-i au. Mi-a arătat fotografiile pe care le avea la el. Gloria e albă. Cheo, unul din batalion, care-l cunoaște de mult, zice că bunica lui Cristino era o *santera*[1] faimoasă în Regla, iar Cristino a fost *ñañigo*[2], dar a luptat din greu în ilegalitate și că cele două cicatrici de pe față i le-a făcut Orlando Piedra, șeful Biroului de Investigații. El nu vorbește despre asta. Nici eu nu l-am întrebat. Cristino vorbește puțin, dar e curajos și bun tovarăș.

Mai puțin crudă ca adineauri, dar încă foarte vie, lumina cade în curte. Totul e liniștit, tăcut. O liniște ciudată, un fel de disperare satisfăcută izvorăște de prin colțuri, din moliciunea puțin umedă a aerului.

Își trece mîna peste cimentul spălătorului. Ridică privirea. Este, poate fi, același cer. Un vînt călduț străbate curtea. Este, poate fi, același vînt din acea caldă și luminoasă dimineață de iulie scuturînd fruntea tufei de portocal acru. Imagini se intercalează cu imagini, se înghesuie, se înlănțuie, și, la fereastra asta, apare Aimé. Zîmbitoare, cu zîmbetul acela pe care-l au în amintire ființele iubite și pierdute, cu expresia aceea candidă

---

[1] Persoană ce atribuie lucrurilor un sens superstițios, aici în înțeles de vraci.

[2] Membru al unei societăți secrete formată de negrii din Cuba.

de dăruire. Părul ei negru pe pielea umerilor de culoarea lutului. Ochii ei umezi, liniștiți, gura ei mare, cu aerul acela timid și feroce în același timp, ca și cum și-ar cere viața pe care a pierdut-o. O privești lung, serios, ca unul care asistă la o întîmplare dorită, dar care în momentul în care are loc, este, totodată de temut. Ochii ei se umplu de lacrimi, se zbat de febră, vibrînd și tînără pentru totdeauna.

Rămîi învăluit în tăcere, în murmurul adus de vînt. Și înăuntru un frig subit, o sfîșiere, și ea care vibrează, se împrăștie în amintire ; cînd zgomotul irumpe zgîriind liniștea, iar trepidațiile se propagă dinspre culoarul de la intrare pînă în capătul curții. Vibrează podeaua de ciment, grinzile de lemn, ferestrele deschise larg, ferestrele închise ; vibrează ușile, pereții camerelor, se zguduie pereții. Ferestrele astea se învîrt în balamale, se închid ușor, mai au doar cîțiva centimetri între ele, stau indecise, oscilează, par că se vor deschide din nou, dar se unesc și intră una-ntr-alta. Cu mîna stîngă încerci să-ți duci la buze țigara, dar degetele-ți tremură, nu din cauza vibrațiilor, ci pentru că ai văzut închizîndu-se fereastra asta la fel ca-n după-amiaza aceea. Îți depărtezi privirea și ți-o îndrepți spre ușa principală vopsită verde, dar care cîndva fusese vopsită maron, în maronul ăsta care se ivește prin locurile decojite și care acum se măresc, ca și cum ochii tăi ar da jos verdele.

Pe stradă, camionul se îndepărtează. Zgomotul descrește, dar o dată cu vibrația, de pe ușă s-au

mai desprins bucăţi din crusta asta verde şi au mai crescut petele maron. Cu paşi înceţi te apropii de uşă. Te opreşti. Înaintezi privind cojiturile. Simţi o apăsare în gît şi senzaţia prezenţei ei. Trei paşi. Şovăi. Iar înaintezi pînă ce rămîi în faţa uşii, cu privirea fixată pe petele cafenii, pe cele două belciuge fără lacăt. Întinzi mîna ca să împingi uşa, dar nu îndrăzneşti, şi te-ndepărtezi privind totul, trecîndu-ţi privirea peste fiecare fereastră, fiecare colţ, fiecare uşă, fiecare metru de perete. Acum din nou tăcerea, vîntul călduţ şi umed agitînd frunzele tufişului. Totul e liniştit, gol, dar aparenţa asta poate fi înşelătoare. Eşti aproape de zid cînd auzi zgomot în spate şi, repede, îţi întorci faţa.

Yemayá geme de frumuseţe ca marea. Ai ei sînt pescăruşii. Domneşte în eternitatea albastră cu dungi de spumă. Guvernează misterele apelor sărate. Neagră, cu şolduri late şi cu pîntec ce a născut şaisprezece zei. Ca orice femeie cu ovare mari, este supusă schimbărilor de caracter. Poate fi timidă şi ruşinoasă cînd merge la piaţă să cumpere malanga[1] *şi verbină, sau ca o mare neliniştită, furtunoasă, atunci cînd vrea ca bărbatul să-i facă un fiu. Poate fi dulce şi mîngîietoare ca valurile care mor liniştite la mal.*

[1] Plantă rădăcinoasă, comestibilă, asemănătoare cartofului.

Ca fata mării care se aşază pe nisip, sub lună, ca să fie găsită cu flori sărate de lămîiţă printre valuri. Dar aproape mereu e orgolioasă şi mîndră, priveşte încordat şi ascultă numai cu spatele sau în silă, şi e chiar un pic trufaşă, bărbătoasă şi viforoasă cînd are nervi, sau mănîncă berbec. Dar poate fi tot atît de bine şi marea mamă regină albastră, majestuoasă şi ondulatorie, care vede totul şi ştie totul, şi face şi desface lucrurile, din fundul mării, unde trăieşte înlănţuită de zeul alb care seamănă cu sfîntul Manuel. Locuieşte pe pietrele mării şi în melci, dar cel mai bine se simte într-un vas de lut vopsit în albastru, mişcîndu-se uşor şi unduitoare ca un majá, *imitînd ritmurile mării. Vorbeşte prin nucile de cocos şi prin melci, şi prin mugetele apei, lovindu-se de recifi şi faleză. Este stăpîna mării. Sînt şapte într-una, iar cea care trăieşte pe fundul mării e cea mai puternică şi-i place un albastru mai întunecat decît celorlalte. Este marea însăşi şi cum e aşa de mare nu intră în capul nimănui, pentru că marea nu încape în nici un cap. Dar celelalte şase intră în capetele fiilor lor şi le place raţă* majá, *berbec şi cocoş cu pene albastre. Pîntecul lor mereu vrea să rodească.*

Şi îşi cheamă fiul zuruind maraca[1] *vopsit în albastru care seamănă cu marea.*

Am învăţat repede să citesc. Teresita a fost mai înceată, era tare distrată, deseori rămînea cu ochii ficşi, cu privirea dusă, fără să clipească, uitîndu-se la nu ştiu ce. Mergeam la şcoala surorilor Martínez, pe strada Marqués de la Torre, între San Nicolás şi Luyanó. Învăţătoarea mea se numea Delia. M-am îndrăgostit de ea. N-aş fi suportat să mă certe. Acolo am învăţat pînă în clasa a cincea. Teresita a rămas într-a doua. Şcolii ăsteia a surorilor Martínez îi spuneau „Peştera maimuţelor". Prima dată l-am auzit spunîndu-i aşa pe un băieţel care locuia în La Curvita, în spatele clinicii lui Casuso. Ne-am luat la bătaie, dar a trebuit să-mi potolesc furia pentru că toţi albii îi spuneau aşa.

Nu de mult am trecut pe acolo. Le-am văzut pe Pepilla şi Chiquitica. Casei i s-a dărîmat faţada sau or fi dat-o jos; nu mai sînt decît camerele din fund. Nu s-au măritat; cea care s-a măritat a fost Delia, cu un funcţionar de la cinematograful „Atlas". Acolo unde era sala de clasă acum sînt multe tufe de *marpacífico*[2], şi printre ele se văd dale de lemn încrustate în ciment. Într-o duminică, Paula a venit speriată. Se dăduse foc cartierului Las Yaguas. Nu arsese tot pentru că oamenii au sărit şi au aruncat apă

[1] Instrument muzical confecţionat dintr-o tărtăcuţă golită pe dinăuntru şi în care se pun pietricele.

[2] Arbust cu flori mici, felurit colorate.

pe acoperişuri. Autorităţile n-au făcut nimic. „Să ne scoată, să termine cu noi, asta vor ei". Era gata să-i ardă casa. Au pus focul pe la Cortés, şi un om care locuia acolo a murit pîrjolit. Paula spunea că rămăşiţele lui încăpeau într-o cutie de pantofi. Era foarte nervoasă. A rămas la noi. A dormit pe jos.

La cîteva luni a venit ciclonul. Tata a auzit primele comunicate şi a început să-şi facă griji pentru bunica. S-a dus la Regla şi s-a întors şi mai preocupat. Ea hotărîse să rămînă în căsuţa ei. Eu ştiam că nu s-ar fi întors. Nu-i plăcea nici să calce pe cenuşă, nici să desfacă ceea ce făcuse. „Să te întorci într-un loc de unde ai plecat, asta-ţi taie norocul." Cînd ne plimbam şi o striga cineva, bunica se făcea că nu aude.

Comunicatele erau din ce în ce mai alarmante. Cei de la etaje s-au refugiat în adăposturile Crucii Roşii. Noi am rămas. Tata zicea că vom rezista. Zăngănitul de uşi şi ferestre a durat toată noaptea. Paula a spus: „Acum chiar că Las Yaguas va dispare". N-am dormit de loc.

De dimineaţă, vîntul urla de ţi se făcea părul măciucă. A smuls ferestrele de la camerele de sus şi a luat cu el părţile laterale. Părea că nu vom mai rezista. Tata, foarte serios, nu voia să i se vorbească. Înfigea şi tot înfigea în masă cuţitul lui de pieţar. Teresita îşi muşca vîrfurile codiţelor. Paula ne povestea de o zeiţă curajoasă căreia îi era frică de şopîrle. Iubitul ei se suia în palmieri, îmbrăcat în roşu, ca să comunice prin semne cu alte femei. Zeiţa şi-a dat seama şi s-a urcat şi ea

în palmier. Dar iubitul erau zeu, rege și războinic, și văzînd că-l urmărea, a umplut palmierul cu șopîrle, și cînd zeița a început să se cațăre, mii de șopîrle apărură pe trunchiul copacului, din toate părțile, iar ea, speriată, ca să le omoare, a ars palmierul cu o scînteie. De aceea palmierii, de atunci, sînt așa de des loviți de trăznet. Paula spunea că de aceea cînd se strică vremea și departe se aud tunete, șopîrlele ridică o lăbuță spre cer implorînd iertare. Și că la ora douăsprezece fix, ziua, coboară din palmieri să sărute pămîntul, fac o cruce cu gura și cu coada și apoi urcă imediat. Merita să vezi gesturile Paulei. Rîdeai și te speriai în același timp.

A trecut și ciclonul. Tata a vrut să plece la Regla ; totul fusese inundat. Ne-am dus pe jos pînă la Piață. Mergeam desculți, cu pantalonii suflecați pînă mai sus de genunchi.

Pomii fuseseră smulși din rădăcină. Strada Cristina părea o lagună de ciocolată. În piață, la tejghele nu mai erau acoperișuri. Grinzile portalurilor dispăruseră. O barcă de cauciuc a Crucii Roșii plutea pe stradă de parcă ar fi fost în largul mării. Pe apă pluteau fructe, legume, verdețuri, pantofi și multe altele. Am văzut o păpușă, și înaintînd aproape în înot, am apucat-o. Cînd am ajuns acasă i-am dăruit-o Teresitei. A fost tare bucuroasă. Tata a plecat spre Regla. I-a povestit Paulei și celorlalți cum mai pluteau lucrurile în inundația de la Piață. Toți ne-am dus în fugă într-acolo, dar cînd am ajuns nu mai rămăsese nimic.

Tata s-a întors impresionat. Zicea că era o minune. Toată lumea spunea așa, pentru că în

La Colonia casele erau la pămînt și numai a bunicii mai sta în picioare. „Doar o bucățică de acoperiș, iar celelalte toate căzute. E un miracol", și le-a oferit sfinților o *fruta-bomba* [1] mare de tot. Eu mă gîndeam însă că de aceea n-a luat ciclonul casa bunicii, pentru că era toată înconjurată de tufe și de pomi și astea o apărau.

La cîteva zile, Paula a început să-și ridice noua casă, din tablă și „yaguas" [2]. N-a făcut-o în același loc unde fusese, ci la intrarea în cartier. Era înfuriată de ceea ce se întîmplase. După ciclon, toți s-au ambiționat. Rufino, primarul, făcea pe stăpînul datorită banilor. Mîncarea trimisă ca ajutor trebuiau să o plătească. Era indignată de felul cum decurgea campania de ajutoare a celor păgubiți.

Osaín, făcut dintr-un *güiro* [3] și pene pe care bunica îl ținea agățat în curte, a fost luat de vîntul ciclonului și s-a oprit în ramurile unui arbore de kapoc, cam la o sută de metri de tăbăcărie, pînă aproape sub Podul Spînzuraților. Arborele de kapoc a fost și mai sfînt începînd din ziua aceea. Faptul că ciclonul nu a dus casa a făcut să crească faima și prestigiul bunicii, nu numai în La Colonia, ci în toată Regla, și pînă la Havana și Guanabacoa, pentru că din locurile astea venea lumea să-l vadă pe Osaín agățat de creanga kapocului.

---

[1] Fruct asemănător pepenelui galben.

[2] Yagua, partea mai tare a ramurii de palmier, cu care se acoperă casele.

[3] Fruct în formă de glob, asemănător cu dovleacul, din care se fac instrumente muzicale.

NU S-A NĂSCUT. *A ieşit din pămînt. Nu are fraţi. La fel ca iarba, e fiul nimănui. E un zeu şchiop, chior şi ciung. Are doar un picior, pe cel drept ; un braţ, pe cel stîng ; şi un ochi ; şi are o ureche foarte mare cu care nu aude şi alta foarte mică cu care aude bine. Aude aşa de bine cu urechea asta încît ascultă zgomotul pămîntului cînd se roteşte, mersul furnicilor, fuga sîngelui prin carne, tremurul verde al pupilei reptilelor, zborul îndepărtat al* tomeguines[1]*-ilor murmurul gîndurilor, suişul sucului în ramuri şi liane, şi chiar muzica florilor cînd se deschid, şi pe care nimeni nu o aude. Merge în salturi sau tîrîş, şi, de asemenea, sare într-un picior, sprijinindu-se în bastonul din rădăcini împletite. Miroase a sevă. Pielea lui are culoarea coarnelor vînatului, şi înăuntru simte palpitîndu-i, dură şi amară, inima. Seamănă cu sfîntul Silvestru. Are gura strîmbă, capul mare ca un pepene, şi vorbeşte fonfăit prin intermediul unui* güiro *sau dovleac. Arterele îi străbat tălpile picioarelor, se adîncesc în pămînt şi se împletesc cu rădăcinile arborilor. Briza îi atinge coastele şi-i zburleşte părul în care trăiesc greierii şi păsările, licuricii şi florile, albinele şi fluturii. Nu are nevastă şi nici nu-şi doreşte, dar e prieten cu zeul roşu care se culcă cu toate femeile şi i-a dat ierburi ca să le omoare de plăcere ; de atunci ei doi sînt stăpînii tamburinelor. Osaín, stăpînul lemnelor şi lianelor, al florilor şi tufelor, al arborilor şi frunzelor, al dragostelor şi puterilor lor. E muntele însuşi, şi de aceea-i aşa de mare încît nu intră în capul nimănui. Trăieşte în tot ce e verde şi creşte pe pămînt, dar poate să mai locuiască şi în* güiro *marcat cu o cruce desenată cu ipsos şi împodobit cu penele tuturor păsărilor, mai ales ale uliului. Trebuie să-l agăţi undeva sus. Nu-l pot avea decît bărbaţii sau femeile sterpe, cărora luna nu le mai stîrneşte sîngele. E rău să te apropii prea mult de el, şi-i şi mai rău să-i treci pe dedesubt. Răsuflarea lui e mirosul acid al frunzelor umezite. Este muntele însuşi, şi muntele e ca un templu. Trebuie să-l hrăneşti cu sînge de cocoş negru, dar să nu vadă penele. Să-l tratezi cu respect şi dacă nu-l saluţi şi-i plăteşti cu cupru sau porumb, se supără. El e stăpînul tuturor culorilor, pentru că din el ies fluturii, păsările şi florile. Cu ierburile lui ne dă tot ce ne lipseşte ; poate oferi prin ele viaţa sau moartea, pentru că pămîntul îşi stoarce pentru el sucurile secrete*

[1] Păsări mici, galbene, cîntătoare.

din măruntaie. Îți apare la miezul nopții cerînd foc să-și aprindă trabucul. Fluieră și-i plac fluturii galbeni, pentru că ei sînt visele muntelui. Se scoală umed de rouă. Ramurile și frunzele îl mîngîie și-l îmbrățișează. La pasul lui cresc toate ierburile, și-n pielea lui, ca în scoarța arborilor, se confundă epocile și se amestecă tatuajele tuturor primăverilor.

Nu e numai zgomotul din spatele lui, ci și senzația că cineva îl privește. Simte mișcare pe coridor. Scîrțîie o ușă. Aude pași, dar nu vede pe nimeni. Vîntul scurmă frunzele pe jos și se aude doar murmurul lui. Din nou liniște, golul ce umple locul. Un vechi perete tumefiat și ulcerat, bolnav de ceea ce distruge și dărîmă. Lepră a cărămizilor și cimentului. Peretele ăsta, construit ca să reziste vremii, va redeveni ceea ce a fost : praf și piatră. Ducînd cu el ca o ciudată amintire urma invizibilă a trupurilor care l-au atins, a degetelor care l-au atins, și a umbrelor care au trecut peste el. Își sprijină mîna de bătrînul perete, iar peretele ăsta și mîna asta formează echilibrul între pieritor și durabil, între iureșul clipelor și dispariția sigură a ceea ce nu poate rezista. Între mîna asta și peretele ăsta se sprijină istoria. Pe peretele ăsta au trasat drumuri amestecate în timp, umbrele, lăsînd pe eroziunea înceată și rece a cimentului urma arzătoare a vieții. Își retrage mîna și înaintează înspre fundul curții, ca și cum peretele l-ar arde. Vîntul e mai rece ; o briză ușoară îi lipește cămașa de piele. Ajunge lîngă

gărdulul de scînduri unde cînta un *sinsonte*[1]. Și, de partea cealaltă a gardului, blocul de locuințe noi ce dispare șters de amintirile tale. Și-ți apar maidanul, clopoțeii ce răsăreau prin gardul de sîrmă răsucită, bucuria înconjurată de garduri ; acolo te jucai *kimbumbia*[2], cu *taco*[3], cu mingea, sau căutai în gunoi sticle ca să le schimbi pe bile. Și, printre clopoțeii ce creșteau peste buruieni, o vezi apropiindu-se pe Teresita, alergînd speriată, țipînd, cu ochii ieșiți din orbite. Și, pentru un moment, îți apare înainte fața ei, expresia ei gravă, aproape tragică, alimentată de o disperare pustie, de o surpriză încordată, aproape electrică. Și acolo au început bănuielile tale : de ce ? a fost acolo, sau după ? Întorci spatele pentru a alunga oribila imagine. Mături cu privirea curtea pustie, abandonată, moartă, atît de moartă cît poate să fie o casă cînd au plecat pentru totdeauna cei care au locuit-o, au suferit și au iubit în ea.

Privești pereții, ușile, ferestrele, streșinile, portocalul acru, — scara, și-ți dai seama că nu obiectele, ci ființele care au locuit, cu dragostele și urile lor, cu luptele și speranțele, cu discuțiile și intimitățile lor, sînt cele care impregnează lucrurile de acest ceva imaterial dar profund, care se simte și se respiră, și care acum pare să plutească în singurătate, în gol, în căldura puțin umedă a aerului.

---

[1] Pasăre cîntătoare.
[2] Joc asemănător cu oina.
[3] Țeavă de lemn cu ajutorul căreia copiii suflă cocoloașe de hîrtie.

Bunica făcuse o amuletă din verbină și din inima unei rîndunici. Zicea că o să-mi ajute la toate, și că trebuia să încep să muncesc. Mi-a găsit de lucru în „La Aralia". N-o să uit niciodată acel miros de flori adunate la un loc. Prima muncă te marchează pentru totdeauna. În florărie m-am făcut om, m-am întîlnit cu viața, sau, mai bine zis, m-am ciocnit de realitate.

Trebuia să curăț, să schimb apa la flori, să duc comisioane și să ajut în atelier. Mesele erau pline de flori alcătuind munți de culori. Primul lucru pe care m-au învățat a fost să fac buchete de *alamandas* [1]. Trebuia să fac un buchețel și să-l leg cu sîrmă de un bețișor pe care să-l înfig în coroane sau *cojines* [2]. *Alamanda* e o floare foarte delicată și cînd le legam se rupeau. La început mi-a fost greu, dar după o săptămînă nu numai că legam bine *alamandas,* ci și orice alt fel de floare. Lucrau acolo : Roberto, Tomás și Arcadio. Arcadio era un bătrîn țîfnos. Diminețile ieșea cu sacul și cu foarfeca să taie frunzele prin parcuri și grădini. Se întorcea muiat într-o crustă neagră și cu sacul plin. Și atunci se punea să lege frunzele și nu vorbea ; doar îl auzeai înjurînd cînd se-nțepa în sîrme. Roberto făcea coroane, *cojines* și jerbe ; de toate cele pentru morți. Tomás, buchețele de mireasă, vazele cu flori, buchetele care se puneau în mijlocul mesei, florile de pe corsaje, și podoabele pentru nunți ; de toate cele pentru cei vii. Locuiau în spatele atelierului, în fund, într-o baracă.

[1] Plante tropicale cu flori mici, galbene.
[2] Coroniță care se pune pe sicriu.

Tomás era un mulatru cam ciudat, purta brățări la mîini și uneori își punea crini și *extrañarrosas* [1] la urechi și un ciorap de damă în cap, drept scufie. Mereu vorbea despre epoca în care locuise în Venezuela.

Erau nopți cînd lucrau pînă tîrziu ; atunci, Santi, stăpînul, trimitea după gustări și bere. Santi era un foarte bun florar. Nu lucra decît comenzi speciale. Făcea din flori embleme, anunțuri, steagul cubanez, cruci, inimi, tot felul de figuri. Apuca trandafirii oricum și niciodată nu se înțepa. Le trecea degetele peste tulpină de sus în jos, și, dintr-o dată, le smulgea spinii fără să se rănească. Asta n-am putut s-o fac niciodată. După cîteva săptămîni de cînd începusem să lucrez mi-au putrezit degetele de atîta umezeală de la florile ude și de la înțepăturile spinilor și zgîrieturile sîrmelor.

Uneori, trebuia să facem coroane fără flori, numai cu frunze, ceva asparagus și ferigi, ba chiar și cu foi de palmier. Santi le aranja și pînă și cele de palmier ieșeau frumoase, fiindcă le vopsea în diverse culori, cu un aparat. Într-o după-amiază, camionul era stricat și Santi m-a trimis să duc o coroniță funerară la capela Cairo, care se afla pe șoseaua Jésus del Monte, după podul Agua Dulce. Mi-a dat o băncuță și m-am dus cu coronița-n brațe pînă la stația de tramvai. Lumea striga : „aleluia !" Vroiam să intru-n pămînt de rușine. Niciodată nu mai fusesem la un priveghi, nici nu mai văzusem vreun mort. În tramvai mă gîndeam că, o dată ajuns, voi

[1] Trandafiri micuți.

pune coronița cît mai departe posibil de sicriu, voi cere să-mi semneze de primire și voi ieși în fugă ca să nu văd mortul. Așa și făceam, cînd s-a apropiat o femeie și mi-a cerut să pun coronița deasupra sicriului. Am întors fața ca să nu văd, dar mîna mea a atins sicriul, și m-a trecut un fior. Atunci femeia a zis să aranjez panglica, fiindcă se răsucise. Și atunci am văzut moarta. N-am putut să evit. O cunoșteam din vedere. Era din cartier, dar în sicriu era alta. După aceea am văzut mulți morți și mi-am dat seama că se schimbă, se fac mai solemni, mai frumoși, nu știu. A fost întîia mea întîlnire cu moartea, pentru că să vezi de aproape pentru prima oară un mort înseamnă să te întîlnești puțin cu moartea, e ca și cum ai spune: asta e, așa este moartea.

Tatăl meu dispăruse. Bunica întreba nucile de cocos și melcii. Făcea rugăciuni lui Ochosi, zeul închisorilor, și lui Eleguá, al drumurilor și destinului. M-a rugat s-o însoțesc pe coastă, la trei dimineața, ca să smulgă o tufă. Mama-și petrece zilele plîngînd. Eu întrebam de tata, da-mi spuneau doar că e la țară.

Bunica a venit într-o dimineață la florărie și a vorbit cu Santi. După aceea l-am întrebat să văd dacă el știa ceva de tata dar s-a făcut că nu știe, sau nu știa cu adevărat. Doar după cîțiva ani am aflat ce se întîmplase.

La florărie l-am cunoscut pe „Vultur-Cioc-de-Aur". Viața lui se învîrtea în jurul morților. Mergea pe la spitale, la clinici, la casele de ajutor, în orice loc unde era un muribund și propunea serviciul funerar și coroanele. Primea comisioane de la florărie și de la casa de pompe funebre. Mai avea un angajament și cu preoții care administrau cimitirul. Aduna coroanele uscate și recupera suporții, cercurile și bețișoarele ca să le revîndă la florării. „Vulturul" cîștiga destul, avea mașină, se îmbrăca bine și toată ziua rîdea și făcea glume. Avea aer de șmecher și aspect de om de afaceri. Se zvonise că ar avea șase neveste. Mă uitam la el ca la o legendă. Mi-a propus, în caz că voiam să cîștig un ban în plus, să-l ajut la cimitir. Duminicile lucram cu el și-mi dădea un *peso* sau doi.

Într-o seară, am dus o comandă la „La Gardenia" pe strada Consulado. Mi-a spus: „Azi o să cunoști viața". M-am gîndit că o fi știind ceva de tata. Am făcut cîteva ocoluri pînă ce a parcat acolo unde acum e magazinul Roseland. Ne-am oprit la colțul format de străzile Águila și Neptuno. Cîteva femei acostau bărbații, îi opreau pe trotuare. „Vulturul" a chemat-o pe una și i-a vorbit. A scos cinci *pesos* și mi-a spus: „Du-te cu ea". Am înțeles și m-am fîstîcit. Femeia m-a apucat de braț și am intrat într-un mic hotel de după colț.

Cînd am ieșit, „Vulturul" mă aștepta la cafeneaua „El Aguila", sprijinit de tejghea, bîndu-și berea. Cînd am ajuns lîngă el, mă bătu pe spate și-i spuse chelnerului: „Dă-i un sandviș și o bere bună". Și, zîmbind: „Ei, acuma știi ce-i viața, cum ți s-a părut?" Eu tăceam pentru că eram nervos și, după senzația aceea, nu mai puteam spune nimic. Mă bătea pe spate și zicea: „Ei, acum ești bărbat". Mi-era rău. Dar

„Vulturul" rîdea într-una, bătîndu-mă pe spate și mîngîindu-și nasturele de aur al bluzei : „Ei, acum știi ce-i viața".

ACUM E GLORIA, pielea ei albă, dar pielea de culoarea lutului a lui Aimé avea căldura brizei. Vîntul îi aduna fusta în jurul genunchilor. Dădea gesturilor ei o ciudată perspectivă, un sens misterios. Părul, ochii, formele ce se zăreau sub bluză, pulpele ce se bănuiau sub fustă, apăreau și dispăreau după cum bătea vîntul. Îi cunoșteai fiecare bucățică a pielii. Cum era ? Timpul e un vînt care trece și duce cu el lucrurile în uitare, un rîu care trece și mișcă roțile și visele, și cojește pereții și șterge chipurile. Gesturile ei și ușoara impresie a surîsului ei. Vocea ei, da, vocea ei ajunge la tine ca imprimată în aer. Cuvintele îi tremurau pe buze. Aimé, acolo, aproape și departe. Te privește și-ți spune : „Dacă ar putea fi din nou. Dacă ar fi acum și nu cînd a fost." Nu poți spune dacă zîmbește sau plînge, pentru că rîsul și plînsul au nevoie de un timp, un spațiu exact în amintire. O privești așa cum privești marea de pe plajă. Ai vrea să-i poți vorbi, să-i povestești ceea ce s-a întîmplat. Să-i spui că acum e altfel, că totul va fi altfel, că totul s-a schimbat. Îți muți privirea și o vezi oprită pe a patra treaptă a scării. Zîmbește, acum zîmbește. Și ți-o amintești cînd venise în dimineața aceea, cu rochia înflo-

rată, prea strîmtă. Atît de proaspătă, de fragedă. Ți-ai dat seama de cum te-a privit, de cînd ai văzut-o mergînd, sărutîndu-și mătușa, mișcîndu-se prin curte ca și cum ar fi desenat arabescuri. O să-i dea un sărut. Mergea ușor, cu părul acela negru pe umerii ei de culoarea lutului, mișcîndu-se ca și cum ar patina sau ar dansa. O să-i dea un sărut. Aștepți ca să vezi sărutul. A fost o izbucnire de prospețime pe pielea uscată a mătușii. Îți este prezentată. Mîna ei. Palma umedă și caldă. Fața, de o puritate încă de copil. Ochii ei negri. Buzele ei groase. Picioarele ei de femeie.

Nu mai lucrai la florărie. Ieșiseși din închisoare. Erai plin de focul răzbunării, sfîșiat de îndoieli, încercînd să intri în gruparea religioasă „Puterea". Biete mîini care strîng alte mîini încărcate de umbre.

Te doare că nu te-a cunoscut așa cum ești acum, altul decît cel care ai fost, altfel de cum te-a cunoscut ea. Cîte au trecut de atunci ! Privești ușa pe unde a ieșit pentru totdeauna. Îți aprinzi o țigară. Te așezi pe stratul ce înconjoară portocalul acru. Cine te va vindeca de amintirile care-ți aleargă prin viață ? Îți ridici privirea și contempli camerele, ușile și ferestrele astea, deschise, închise, întredeschise. Cine te va vindeca de amintirile care apar din pereții cojiți, din colțurile umede ; cine te va vindeca de amintirile care pîndesc din deschizăturile ușilor, ferestrelor ; ce ai să faci ca să speli arsura lor crudă, care se instalează pentru multă vreme, aliată cu timpul și cu creaturile astea slabe și suferinde care se arată deodată cu fețele lor din speranțe deșarte ? Dar nu sînt nici moarte, nici uitate,

pentru că sîngele cere și plătește. Cum ar putea muri amintirile astea care aleargă peste tot disperate ? Viața se schimbă, dar amintirile nu. Se află acolo, în spatele tău, ireversibile, așteptînd ceea ce li se datorează. Mîna peste față le șterge. Le aduce, și apare Aimé care se apropie de tine și ai vrea să se apropie ca să nu fi fost cum a fost, ca să poată fi așa cum ar fi trebuit să fie. Dar acum este Gloria, iar ea nu mai e, s-a făcut aer, suspin, și vocea ei, ca o muzică visată, plutește în briză, în căldura puțin umedă a aerului.

Drumurile erau făcute după asemănarea rîurilor. Nimeni nu mergea pe ele, decît vîntul. Drumurile erau solitare. El a fost primul care a vorbit. A construit omul ca să nu mai fie singure drumurile. Creator al omului. Tată și mamă a tuturor. Rege și Regină. Obatalá este unul și șaisprezece în același timp, depinde pe unde merge și ce face. A dat omului gîndirea și cuvîntul. I-a făcut trupul încet și a purces pe dibuite. Omul mergea dintr-o parte într-alta, dar fără direcție, fără scop și se lovea și cădea. Atunci el a făcut capetele diferite ca să nu se confunde și ca să gîndească diferit. Cu un cuțit le-a deschis gura și în mijlocul limbii a tăiat o cruce, arătînd direcțiile cuvîntului. De aceea cuvîntul are atîtea drumuri. Guvernează gîndurile, ideile. Înțelept, extaziat, prezice viitorul cu un murmur suav. Mîinile lui dezmiardă ceea ce ating. Dar într-o zi, beat și neatent, i-a creat pe damblagiii albinoși și orbi, că orice creator nu produce numai opere perfecte. Șopîrla îi aparține și-i servește de mesageră. Este cel mai pur, cel mai sprinten, cel mai amabil. Cel care cere iertare pentru ceea ce a făcut. Tată și mamă, este femeie și bărbat în același timp. Seamănă cu sfîntul Manuel și sfînta Mercedes. Se îmbracă în alb și albe-i sînt colierele. Este zeul purității și al albului, al echilibrului și al păcii. Îl chemi cu un clopoțel de argint. Se urcă pe orice cap, pentru că e stăpînul tuturor. E pur, pur, puritate topită în puritate. Mantia lui e din puf de bumbac. I-a dat albului blîndețe. Înțelept și majestuos, poate fi tînăr războinic cînd mînuie sabia, sau un bătrîn tremurător și venerabil ce sfătuiește un tînăr. Tremură de furie, nu de frică pentru că niciodată nu pierde bătăliile. Cînd a avut loc războiul între zei, el și-a sfîșiat veștmîntul și a spus : pace. De aceea, începînd de atunci, steagul alb cere pace. Pentru ca apele să se retragă de pe pămînt, a înlănțuit-o pe zeița albastrului întunecat și profund pe fundul mării. Imaculat. Miroase a cocos, a tuberoză, a măghiran, a regina-nopții și a colonie. Trandafiri albi și orez îi împodobesc drumurile. Escorta lui sînt crinii și

porumbeii albi. Poate fi sever. Pedepsește capul. Orbește și paralizează. Dar, cum el a creat omul, mereu iartă păcatele omului.

Tata s-a întors slăbit, părea de piatră. „În țara asta nu se poate trăi". Fruntea îi era plină de cute. Rosendo i-a propus să-i facă rost de niște bilete de loterie. Tata s-a înfuriat: „Eu nu sînt dintr-ăștia. Dumneata n-ai să-nțelegi niciodată, pentru că ai trăit altfel." A-nceput să umble cu un căruț. Vindea pe străzi coșuri piețarilor și ce culegea din resturile de la piață. Mergea împingînd cărucul pînă la San Francisco de Paula și acolo cumpăra coșurile ca să le revîndă. Într-o seară, stam lîngă focul făcut pe terenul nisipos de lîngă casă, cînd mi-a spus: „La toate trebuie să le dai foc ca să se facă mai bune. Pînă și coșurile sînt altfel. Unele sînt din trestie iar altele din *guanikui*[1]. Cele din trestie-s mai bune dacă trestia e uscată; dacă e crudă durează puțin. Focul le schimbă." Tata le punea cercuri și sîrmă pe margini ca să le mai întărească și apoi le trecea prin foc ca să le facă rezistente și să le ardă așchiile și puful. Îmi tot repeta: „La toate trebuie să le dai foc ca să fie mai bune. Focul seamănă cu sîngele." Și tăcea grav, privind flăcările cu fruntea încruntată.

Muncea zi și noapte, dar banii n-ajungeau. Mama sta aplecată peste rufe de dimineața pînă seara, storcea cu mîinile ei osoase lucrurile altora, rezistînd ca o piatră de pe drum timpurilor grele.

---

[1] Liană care crește în Cuba.

Lucrurile pe care le purtam eu erau din saci de făină, din ăia care se cumpărau cu douăzeci de *centavos*[1] fără să fie spălați. Cei care erau spălați costau treizeci. Pantofii îi luam de ocazie de la o tarabă din strada Concha. Aveau de la cincizeci de *centavos* perechea pînă la trei *pesos*; eu cumpăram de optzeci de *centavos*. Imediat li se găureau tălpile. Cel mai mult mă dureau banii cheltuiți pentru tuns. O dată la două luni, mergeam în Piața Vaporului și plăteam douăzeci de *centavos* la bărbierii clandestini, care te tundeau așezîndu-te pe o ladă; o făceau în zece minute, mereu cu frică să nu vină poliția și să-i ia. De multe ori am rămas tuns numai pe jumătate.

Teresitei îi venise cheful să se ducă acasă la Paula. Paula îi spunea mamei să n-o lase să plece pentru că ea nu era acasă și acolo oamenii erau din ce în ce mai decăzuți. Într-o zi, Paula a venit agitată, a apucat-o pe Teresita de umeri și a scuturat-o:

— Ai fost acasă la Cuchi?

Dar Teresita avea o privire flămîndă ar fi devorat orice.

— Spune adevărul!

Dar Teresita coborî privirea și nu spuse nimic.

— Spune! și începu din nou s-o scuture.

Dar Teresita nu răspundea.

— Ți-a făcut ceva?

Dar Teresita rămase cu capul în jos, privind departe.

— Spune! Ce ți-a făcut?

---

[1] Subdiviziune monetară. 1 *peso* = 100 *centavos*.

Dar Teresita continua, cu un zîmbet trist, vrăjit.

— La mine acasă să vii cu mine, cînd te aduc eu ; nu poți veni cînd nu sînt eu acasă.

Mama a ajuns s-o lege pe Teresita. A amenințat-o că-i taie cozile și că o rade în cap ca să nu mai iasă. Teresita își petrecea vremea stînd într-un colț, legănînd păpușa pe care i-o dăruisem cu cîțiva ani în urmă, fără să se uite la nimeni, fără să facă nimic, cu privirea tulbure. O întrebai și nu-ți răspundea. Aproape că nu vorbea. Își petrecea ziua ca și cum ar fi privit ceva foarte departe sau foarte aproape de ochii ei. Noaptea se scula dintr-un salt și nu mai putea să adoarmă. Părea că vede ceva teribil. Tare ciudată a devenit Teresita.

Bunica era credința, speranța tuturor. Bunica a fost uriașul copilăriei mele. Punea bastonul pe capul Teresitei și spunea : „Îi va trece, sînt treburi de-ale lui Inlé".

În săptămîna patimilor bunica nu vorbea de sfinții ei. Îi acoperea cu cîrpe negre. Nu le aprindea lumînări. Nu le dădea nici de mîncat, nici de băut. Nu aducea apă pentru că apa din zilele astea era rea ; se strica imediat și mirosea urît. Nu uda tufele și nici nu smulgea vreun fir de iarbă. De la șase dimineața pînă seara umbla prin biserici și cimitire. „Joia și Vinerea Mare diavolul umblă liber și-și face de cap, pentru că Dumnezeu e mort și nu se poate opune drăcoveniilor satanei", spunea bunica, și în aceste zile nu ne dădea voie să rîdem, nici să cîntăm, nici să fluierăm, nici să ne zbenguim. „Aveți grijă de iazma-apelor, de duhurile și spiridușii și piticii care ies din bălți".

Vineri spre sîmbătă rămîneam să dorm cu ea. Dimineața devreme ieșeam să culegem ierburile împărăției cerurilor. Soarele încă nu mijise bine și noi eram deja pe cîmp, salutînd arborele de kapoc și culegînd frunze, bețe, ierburi, liane umede de cu seară, pline de rouă. Roua asta era sfîntă. Dumnezeu era mort, dar reînvia, iar ierburile aveau mai multă putere, mai multă grație, mai multă viață. Vindecau și fortificau mai mult decît cele culese în oricare altă zi. Reînvia Babá-Olorum. Viața învingea moartea și mergea înainte. Pe la zece dimineața ne întorceam cu un sac și un coș pline de ierburi ale tuturor sfinților. Scoteam apă din puț. Apa din ziua aceasta dădea viață, nu mirosea și nu se strica. În Sîmbăta Mare, bunica schimba apa din ulciorul unde ținea *maiá*-ua, și de aceea era mereu limpede și nu se strica. Apoi semăna plante în jurul casei și le uda cu o stropitoare albastră. După-amiaza fierbea ierburile cu apa din sîmbăta sfîntă și le punea într-o carafă mare. Cu zeama asta vindeca totul. Zicea că nu ea vindeca, ci puterea apei și ierburilor.

Tata stătea puțin pe acasă, parcă se ascundea. În după-amiaza aceea, pe la șase, eu îmi așteptam rîndul la baie. Rosendo vorbea de una Eduviges. De hainele ei fine, de dril. De lumea pe care o visa și pe care niciodată n-a avut-o. Tata a intrat prin coridor, bălăbănindu-se, cu ochii ieșiți din orbite. Își apăsa stomacul cu mîinile și pata de sînge creștea. A căzut cu fața în jos. A fost o bușitură surdă pe podea. Rosendo și cu mine l-am întors. I-a ieșit sînge pe gură. S-a mai încordat odată și

a rămas liniştit cu ochii deschişi. Am auzit urletul mamei. Teresita privea de parcă voia să înghită lumea cu ochii. Vecinii încercau s-o ia pe mama, care avea faţa pătată de sînge. Ţipete, uşi trîntite. Mercedes l-a acoperit cu un cearşaf care s-a pătat imediat. Pe podea s-a format o băltoacă. Tata ca un pachet sub cearşaful acela. Eu nu ştiam ce să fac. Atunci cineva m-a strîns de braţ şi mi-a trecut mîna peste cap.

A rămas în curte pînă ce au venit judecătorul, medicul şi poliţia. Ne-au pus întrebări. L-au dus într-o ambulanţă. După două ore l-au adus în sicriu. L-am pus în cameră.

Cam pe la unsprezece a venit bunica. N-a salutat pe nimeni. S-a dus direct la sicriu, cu paşi înceţi, lovind podeaua cu bastonul. Nu plîngea. Ajunse lîngă sicriu. Îşi făcu semnul crucii şi începu să se roage. Rămase aşa ore-n şir, fără să se-ndepărteze, în picioare, sprijinindu-se în baston, ţeapănă, privind fix figura stinsă a tatei. A făcut un gest cu bastonul ca să mă cheme. Mi-a pus mîna pe ceafă şi m-a împins peste sicriu, de mi-am lipit obrazul de sticlă. Am auzit vocea ei plină de ură :

— Uită-te bine. Uită-te bine la tatăl tău. Este tatăl tău, tatăl tău şi l-au omorît. N-o să-l mai vezi. Caută-l pe cel care l-a ucis. Află cine a făcut-o. Plăteşte-ţi datoria asta ! În timpul priveghiului a rămas toată noaptea la căpătîiul sicriului, îndurerată şi mută, fără să bocească sau să plîngă. A fost un moment, cînd a sosit Paula, şi mama a-nceput să ţipe. Vecinii au înconjurat-o. Atunci, cu faţa contractată, bunica s-a dezlipit de

sicriu. S-a apropiat de grup şi a lovit cu bastonul în podea :

— Taci, Celia ! i-a ordonat, sec şi tăios. Ce ţipi atîta ! Dimineaţa, un bărbat a întrebat de mama. A ieşit şi s-a întors cu o coroană. A fost singura pe care a avut-o. M-am gîndit că de „La Aralia“ vor trimite una, dar n-au venit nici la priveghi. Coroana era mare. Avea o panglică neagră, cu nişte litere aurite care spuneau : «Aproapelui nostru, din partea fraţilor săi din „Puterea Ubioco Sese Efi “».

Odaia era plină. Lumea se adunase lîngă dreptunghiul de lumină ce cădea peste cameră. Bunica nu permitea nimănui s-o condoleze şi nici să se apropie de ea. Tere şi-a petrecut noaptea într-un fotoliu, cu picioarele adunate sub ea şi desculţă, jucîndu-se cu codiţele.

Dimineaţa, „fraţii“ tatălui meu au vorbit cu bunica. În camera lui Pancho părea că are loc o serbare. Toba suna de parcă rîdea. Au luat sicriul şi l-au dus în camera lui Pancho. Cînd au deschis uşa, m-am uitat şi eu ; totul era acoperit cu cîrpe negre. Am văzut un *diablito* [1] îmbrăcat într-un sac negru cu alb. Am închis uşa. Se auzeau cîntece monotone, întrerupte de murmurul rugăciunilor. După aceea a izbucnit un strigăt răguşit, un sunet ciudat, ca un muget sau o tînguire. Şi din nou cîntece şi rugăciuni. Tobele sunau, dar nu într-un ritm viu, ci lent, stins, trist, de parcă ar fi plîns. Puţin după aceea, uşa se deschise şi

[1] La anumite ocazii, în sectele negrilor se obişnuia să se aleagă un *diablito* (drăcuşor), un şef, mascat, care să-i conducă.

apărură cu sicriul pe umeri, pentru a-l pune din nou între cele patru lumînări. Unul din bărbați a pus o țiglă într-un colț al camerei. Țigla era nouă, dar avea un colț rupt.

La trei după-amiază a ieșit cortegiul. Cei de la „Puterea" mergeau înaintea sicriului. Se aplecau și spuneau ceva cu voce joasă. În timp ce duceau trupul spre dric, dansau cu pași mici înainte și înapoi, ca și cum ar pleca și s-ar întoarce în zig-zag.

Aproape toți vecinii au fost la înmormîntare. Au făcut chetă și au închiriat mașini. Teresita și mama au rămas acasă cu Paula. L-am îngropat la cimitirul săracilor. Trebuia s-o vezi acolo pe bunica, în fața gropii, fără să plîngă, sprijinindu-se în baston. Au aruncat pămîntul peste sicriu. Bunica a scos o sticlă învelită în hîrtie și a stropit mormîntul cu rachiu. Toți o priveau foarte gravi. Atunci a părut că se va înmuia, dar și-a trecut imediat mîna peste ochi. Cînd ne-am întors, „frații" tatii de la „Puterea" i-au dat mamei bani. Bunica a plecat pe la opt. Cînd și-a luat rămas bun, mi-a părut mai bătrînă. M-am uitat la cei patru pereți ai camerei. Tata plecase. Totuși, am avut senzația că ceva din el rămăsese în casă.

> L-am cunoscut după triumful Revoluției, cînd s-a căsătorit cu Gloria și a venit să locuiască aici în Lawton. Tatăl Gloriei e dentist și înainte a făcut parte din Partidul Socialist Popular. Mama ei e învățătoare. La început s-a vorbit în cartier, pentru că lumea zicea că e păcat ca Gloria, așa de educată și fină, să se mărite cu un bărbat de culoare. Dar lumea s-a obișnuit. Gloria și Cristino se împacă bine. Sînt foarte drăguți. Ca să fiu sinceră, mie îmi place perechea asta. Par a fi fericiți.

Grinzi crăpate. Pe pereții crăpați tatuaje acoperite de var. Scara condamnată, cu stinghii și cuie. Lemnărie putredă care în curînd nu va mai fi decît cioburi, scînduri, țăndări, praf, fum al memoriei. Totul va fi măturat. Forma disperată a acestui cuibar găunos unde clocea mizeria va fi demolată. Asiști la salutul de rămas bun al acestor uși, al acestor ferestre, al acestor jgheaburi, al acestui coridor, al acestei curți, al acestor spălătoare peste care se apleca mama ta. O vezi așa cum era, cum este, cum va fi pentru totdeauna. Obrajii ei supți, lucind de sudoare ; ea aplecată, spălînd rufe străine. Mîinile ei se cufundă în apa slinoasă. Pielea ei pare a fi din bucsău iar picăturile de sudoare cad peste spumă, peste rufele albe. Și-i auzi vocea care spunea : „Nu trebuie să umbli cu femeia asta". Și, la fereastră, Cloti. Cea care a venit ca să-i scandalizeze pe toți. Parfumul ei. La prima vedere făcea impresia că însăși carnea ei îi va aprinde hainele și va arde fără să lase măcar un văl de fum între ea și lumina zilei. Cloti, blestemata, cu care nimeni nu vorbea, pe care nimeni nu o saluta. Cea care lucra ca debarasoare într-un bar din Cerro. Cea care dansa la Academia Marte y Belona. Cloti, care lucra de noapte. Corpul ei, văzut în fugă

în spatele ferestrei ăsteia, gol, uns cu grăsime de *corojo*[1]; pielea ei scînteind în strălucirea lumînărilor. Cloti în mijlocul camerei, ca o flacără de carne, frecîndu-se cu sînge de cocoș. Penele albastre ale cocoșului negru. Fructele de nopal pline de fibră de cocos tocată, porumb uscat, aghiazmă și mentă. Ieșind din rîu proaspătă. Toți o urau. Toți voiau s-o salveze. Pierduta. Pentru tine, nici bună, nici rea. A trecut ca un parfum. „A luat-o valul vieții" (a spus Mercedes). „S-a dus cum a venit; mai bine" (a spus mama ta). „Vîntul duce frunzele putrezite la rîu" (a spus Candita), împletind fire de hreniță între sîrmele coliviei canarilor. A fost în viața ta un fulger, o fereastră deschisă brusc, care apoi s-a închis pentru a nu se mai deschide niciodată.

Mă puneți în încurcătură. Înțelegeți? Nu e ușor să dai informații despre el. Sigur că-l cunosc, dacă am fost vecin cu el în „La Margarita", cam treisprezece ani. Păi, să vedeți, Cristino s-a zbuciumat destul, e un tip din ăștia grăbit, care sar peste obstacole și ard precum țigările. Mereu a fost cam secretos. Vă spun, un tip caracteristic prin salturi, suișuri și coborîșuri zgomotoase. De aceea nu e ușor să dai informații despre el. De fapt în el se adună și se înfruntă multe lucruri. Bunică-sa era grozavă în treburi din astea de vrăjitorie. Eu, uneori, mă gîndesc că el n-a crezut niciodată cu adevărat în sfinți. Mai curînd a fost influența bunică-si. „Nañigo", da, a fost. Cînd m-am mutat din „La Margarita", Cristino îngrijea nebunii. Acum se spune că e revoluționar. Pe taică-său l-au omorît. Are o soră nebună. Pentru mine, Cristino e un om ciudat, dar cum nu eram foarte apropiați, nu știu cum să vă spun. Dar așa e, viața lui are multe întorsături.

[1] Plantă din al cărei fruct se scoate o substanță grasă.

Cei din „Puterea" îi dădeau bani mamei în fiecare lună. Era puțin și nu ajungeau. Eu eram tot la florărie, dar nu-l mai ajutam pe „Vulturul". Nu m-am mai dus la cimitir, pentru că începuseră să facă lucruri murdare. Vinerea și sîmbăta nici nu așteptau ca florile să se ofilească; după înmormîntare imediat ce rudele plecau, „Vulturul" începea să smulgă de pe coroane florile încă proaspete, și le vindea unor tipi care făceau podoabe pentru nunți, în biserici. Asta era o lipsă de respect și față de cei morți și față de cei vii. Nu m-am mai dus; după ce a murit tata, cimitirul era altceva. El era acolo, și pentru mine nu era la fel ca înainte.

Poliția nu lămurea omorîrea tatii și totul continua să rămînă un mister. Am încercat să aflăm, dar nu am scos nimic la iveală. Circulau tot felul de versiuni. Una, că fusese o ranchiună de pe vremea cînd dispăruseră cei care angajau oamenii în port, și apăruseră sindicatele. Alta, că tata s-ar fi certat cu un hamal. Spuneau că, deoarece oamenii patronilor ocupaseră sindicatele, cei din

„Puterea" pierduseră pozițiile-cheie în port. Majoritatea acceptase noua situație, dar tata era dintre rebeli. Alții spuneau că din cauza femeilor.

Bunica ardea pînă-n măduva oaselor de febra răzbunării. Ura urla în ea. Umbla peste tot încercînd să afle. Nu trăia decît pentru asta. Era ideea ei fixă. Lovea cu bastonul în podea. „Prin trădare. Numai așa ! Toată lumea știa ce fel de om era !" Strîngea buzele. Bastonul îi tremura în mînă. Mi-a dat trei *pesos* ca să cumpăr un cuțit cu mînerul alb. Ne-am dus la cimitir. Afară, la fiecare colț, a aruncat cîte un bănuț. Apoi, pe cîteva morminte, a pus prăjituri, țigări, caramele. A vorbit cu cei îngropați. A luat pămînt de pe morminte și l-a pus într-o pungă.

Am ajuns acasă. Mi-a cerut să scriu cu ipsos alb pe fundul unei oale : „Cel care l-a ucis pe fiul meu". A pus în oală pămîntul din pungă și-o mulțime de lucruri pe care le avea pregătite. La douăsprezece noaptea ne-am dus la rîul Luyanó. A luat o bucată de pînză neagră, a boțit-o, i-a făcut noduri, și a aruncat-o în rîu. „Acolo arunc viața celui care l-a ucis pe fiul meu." A scos din sacoșă o găină neagră și a despicat-o cu cuțitul. I-a scos mațele și le-a aruncat în rîu. După aceea a străpuns găina cu cuțitul și a lăsat-o țintuită de pămînt. „Așa cum va putrezi găina asta, așa să putrezească cel care l-a ucis pe fiul meu !" Acasă a aprins lumînări. A aruncat melcii și nucile de cocos. Ghemuită, întreba zeii și le cerea răspuns. A apucat-o disperarea. I-a insultat pe sfinți. A terminat prin a țipa la ei și a-i amenința. Durerea bunicii se prefăcea în mînie : era furioasă fiindcă era disperată. S-a așezat pe marginea patului de fier, năruit, și s-a încovoiat. A început să plîngă. A fost singura dată cînd am văzut-o pe bunica plîngînd.

Dar mama plîngea toată ziua. Slăbise. Nu avea putere să mai spele. Teresita n-o ajuta și tot mai fugea în cartierul Las Jaguas. Am vorbit cu ea s-o ajute pe mama, dar m-a privit cu niște ochi de nu știai ce era înaintea sau înapoia lor. Își mușca cozile și nu răspundea. Dădea din cap, dar nu răspundea.

În curte a avut loc o evacuare. Au venit să-l dea afară pe Paco, dar el a făcut pe bolnavul și nu l-au putut scoate. Seara, a rugat-o pe Paula să vorbească cu Rufino să vadă dacă se poate muta în Las Jaguas. „Să trăiesc fără perceptor", spunea. Îl dăduseră afară din locuință și-și petrecea timpul umblînd dintr-o cameră într-alta și plîngîndu-se. „Ce final de viață !", repeta, punîndu-și mîinile în cap. După ce începuse să locuiască în Las Jaguas o întrebam pe Paula despre el ; și ea ne răspundea : „Final de viață o duce bine". După plecarea lui Paco, a treia cameră a rămas goală, dar pentru puțin timp. Imediat a închiriat-o o mulatră. Se numea Cloti.

Cloti a neliniștit toată curtea. Nu era simpatică, nici frumoasă, dar făcea parte dintre acele femei care, îmbrăcate fiind, par tot goale. Au început șușotelile. Că ducea o viață desfrînată. Că era dată dracului. Că se cam fîțîia ca să atragă privirile bărbaților. Iar Cloti își petrecea ziua dormind sau încercînd să lege vorbă cu vecinele. Puține vorbeau cu ea. Majoritatea n-o salutau. Folosea un parfum care, după ce ea pleca, rămînea pe coridor și prin curte. Eu vorbeam

cu ea. Era cumpănită, respectuoasă. A încercat de mai multe ori s-o ajute pe mama, dar mama nici măcar nu-i mulţumea şi o privea cu ochi răi. Cînd venea la noi, bunica vorbea cu Cloti. „Sînt relele lui Oshún. E nevoie să o luminezi, să o faci să se răcească puţin." În noaptea în care i-a făcut „curăţirea", am văzut-o pe Cloti goală, în picioare într-o copaie ; trupul ei strălucea din cauza grăsimii de *corojo*. Din noaptea aceea nu mi-a mai ieşit din minte. Deveneam nervos numai cînd îi auzeam vocea sau îi simţeam parfumul, mirosul acela pe care-l lăsa în urmă.

Din ziua aceea cînd m-a dus „Vulturul" şi n-am putut, mi se întîmpla ceva ciudat. Am fost de mai multe ori cu alte femei, dar nimic. Nu ştiu ce mi se întîmpla. Economiseam săptămîni la rînd, mă duceam şi păţeam la fel. Într-o sîmbătă, aveam economisiţi trei *pesos ;* temător şi disperat m-am dus acasă la „Franţuzoaica", în San Joaquín. Femeile erau ocupate. Am aşteptat în salon. Deodată apăru un tip pe jumătate beat care-şi trecea limba peste buze. Am auzit zgomotul apei în lighean. Uşa s-a deschis şi am simţit parfumul. Era ea. Am făcut doar cîţiva paşi. Surprinsă, m-a privit în faţă, şi-a încrucişat mîinile peste piept şi s-a îndoit asupra ei însăşi, ca să n-o văd goală. Am rămas ţintuit de podea. M-am răsucit pe jumătate şi am plecat. N-am putut dormi.

Duminică la prînz cînd am întîlnit-o în curte, m-a ocolit şi s-a încuiat în cameră. Luni, devreme cînd plecam la florărie, am trecut pe dinaintea uşii ei. S-a deschis şi Cloti m-a apucat de mînă. A fost prima femeie cu care m-am simţit bărbat.

Cloti părea veselă şi deodată devenea tristă, aşa ca norii care trec şi întunecă soarele. Mama zicea că Cloti îmi lua bani. Niciodată nu mi-a cerut măcar o centimă. Nu vorbea de trecutul ei. Eu o întrebam, dar ea cădea pe gînduri şi schimba vorba. Singurul lucru pe care l-am aflat a fost că se născuse în Ciego de Ávila. I-am cerut să nu mai lucreze acolo. A rîs. Mi-a părut străină. Într-o după-amiază, m-am întors de la florărie şi am găsit camera lui Cloti goală. Nu mai rămăsese decît parfumul ei. Plecase fără să spună nimic. M-am dus şi la casa „Franţuzoaicei". Mi-au spus că nu mai lucra acolo. Plecase şi nu ştiau unde. Femeile s-au bucurat de plecarea ei.

CURTEA PUSTIE. Un grup de copii se joacă printre frînghiile de întins rufe. Cerul albastru intens străluceşte. Într-o parte scara în formă de melc. În centru, un grup de copii. Joacă capra sprijinindu-şi mîinile pe spatele unuia, care stă îndoit şi răbdător. Şi tu, copil, sari. Sari puţin, fără hotărîre ; slab, neîndemînatic. Chipurile şterse se topesc în o sută de imagini diferite. Teresita priveşte pentru a nu vedea, fiindcă privirea ei nu se opreşte la nimic, străbate totul ca să se piardă cine ştie unde. Teresita, sora ta. Cea care făcea biluţe din ceara caldă de la lumînări. În ce moment a greşit sau a călcat în gol ? Ce a vrut să-ţi spună Angel în ziua aceea ? În ce mo-

ment a alunecat pe o margine neașteptată, fără să se poată susține, și s-a pregătit să se rostogolească ? O fi fost atunci cînd s-a apropiat de tine în fugă, țipînd, printre floricelele care creșteau între ierburi ? În după-amiaza aceea cînd a ajuns înaintea ta, speriată, cu fața plină de uimire. Sau a fost cînd cu escapadele ? Sau înainte, cînd simțea că, noaptea, o pișca și o furnica prin șira spinării ? Lucrurile cele mai comune îți apar drept semne pe care inutil cauți să le pătrunzi. În ce moment cuvintele au început să i se transforme în fiori de groază ? Teresita cea blîndă, timidă, slabă, neascultătoare, toantă, leneșă, pierdută, insuportabilă, mîndră. Și apoi, Teresa, sora ta. Cea care nu a putut vedea ce s-a petrecut. Cea care cîntă în cor. Nebuna. Și Teresita se joacă. În aer plutesc cozile ei. Aleargă prin curte cu picioarele ei lungi și slabe, brațele ei lungi și slabe și corpul ei îngust care prea repede tremură de oboseală.

Țigara aproape îți arde degetele, arunci mucul, cade pe ciment, în același loc unde, cu ani în urmă, se formase băltoaca. Vîntul tîrăște cenușa. Vezi fața contractată, strîmbătura de durere. Sîngele formează din nou băltoaca. Tatăl tău ; asprul Cristino. Încerci să i te apropii prin amintire. Niciodată n-ai reușit să-l cunoști bine, n-ai putut ajunge la ceea ce era înăuntrul lui, și poate n-ai fi izbutit s-o știi niciodată. Adevărul care a apărut dintr-o dată. Vocea care a izbucnit ferm, ca un tunet de dreptate. Degetul arătîndu-l pe asasinul tatălui tău. Tatăl tău, asprul Cristino. Trăind alături de el, în preajma lui, simțeai că-l înconjura o atmosferă de tensiune impenetrabilă, care i se vedea în privire, în simpla lui apropiere.

Nu iradia nimic ce ar fi putut fi înțeles ; era o ființă ciudată, și acum știi că și contradictorie. Bunica ta a fost poate singura persoană care a reușit să se apropie de el, doar să se apropie. Dacă ar fi putut ea vedea fața celui care l-a ucis pe tatăl tău... Și-o fi închipuit ea vreodată pentru ce l-au ucis ? Niciodată n-a vorbit de asta. Dacă ar mai fi trăit cînd viața s-a schimbat și totul s-a lămurit. Dar mai întîi trebuiau să se lămurească multe lucruri, să putrezească multe vise, și să se verse mult sînge, ca acel al lui Roli, Mario, Roque, Daniel, René și ca acel pe care-l vezi și ți-l amintești, aici unde s-a format băltoaca și unde acum se rostogolește cenușa țigării tale.

Și cenușa se rostogolește pe ciment. Acum știi că oamenii se duc atît de curînd, încît viața trebuie să se nască și să moară în fiecare zi, pentru a o putea iubi. Cîte despărțiri sînt într-o viață ! Timpul dezgroapă vechile amintiri și te înfioară cu misterul lor. Printre ramuri, găuri de cer. Găuri care se astupă iarăși (cînd frunzele se mișcă). Asculți sunetul frunzelor. Foșnetul fustei scrobite a bunicii. Frunzișul ce îi înconjura căsuța, în fiece zi mai mirositor și mai des. Sufla vîntul iar vegetația vibra plină de sevă și de forță. Era un templu de verdeață căsuța. Desișul creștea viu și țepos, tremura, se mișca, fremăta, amenința. O ramură părea o gheară. Alta se mișca precum cleștii unui crab. Tufele se înlănțuiau luxuriante. Ea le cunoștea pe toate. Auzea răsuflarea hățișului. Privești aerul pe care l-a iubit bunica ta. Ea care ziua-n amiaza mare umbla pe dibuite. Îți amintești de bastonul ei tăind aerul. Baticul albastru de pe capul ei. Acum traversează curtea,

dă o lovitură cu bastonul. Îţi face cu ochiul. Te cutremuri cînd îţi aminteşti cum a sfîrşit. Gura îi plînge şi ochii i se umplu de furie. Ea care zicea că aude vocea focului şi cea a apei. Ea care vorbea cu nucile de cocos, cu pietrele şi melcii. Ea care te plimba pe străzile din Regla, salutînd arborii şi tufele aşa cum saluţi un prieten care stă la balcon. Amintirile se duc ca rîurile după ploaie. Miros a floare umedă, mîngîie ca petalele, zgîrie ca spinii. Bunica ta. Cineva ar fi spus că pe mormîntul ei mirosea a mare şi se roteau pescăruşii. Cu fîşîitul fustei ei scrobite, bunica ţi se şterge din amintire. Auzi foşnetul frunzelor portocalului acru. Aimé se mişcă de parcă ar dansa printre zidurile astea marcate, zgîriate, albite de var, murdare de lut, pătate de umezeală. Zile şi ceasuri însorite trec peste ruine. Soarele pătează cimentul. E acolo o băltoacă, şi cenuşa ţigării tale nu-i. Şi Aimé îşi scarpină coapsa sub şorţul de muşama. Printre rufele de curînd spălate, se mişcă frînghiile. Şi o săruţi şi o iei în braţe, în mijlocul rufelor care se zbat în bătaia vîntului. Nişte frunze se desprind ca un rămas bun. Alunecă pe duşumea, se tîrăsc prin curte ca nişte bucăţele de moarte.

> *Ochosi îl face invizibil pe cel urmărit. Fuge prin peisaj, printre ramuri de fum şi frunze de vînt. Face praf din zăbrelele închisorii. Umple carcerele cu ferigi, tămîie, busuioc,* jia[1] *albă şi liane. Este stăpînul arcului, al săgeţii, al închisorii şi vînătorii. Apără fugarii şi-i dă carne celui flămînd. Aude prin cornul vînătorului. Vorbeşte prin nucile de cocos şi melci. Şterge mirosul sîngelui. Miroase a răşină cu rouă, a iarbă de cîmp, proaspătă şi tocată mărunt. Are pe tîmple muşchi şi poartă un colier de mărgele verzi. Cunoaşte toate păsările. Pielea sa e de culoarea tutunului pe jumătate umed. Seamănă cu San Norberto. Îi plac porumbeii, puii şi peştele. E prieten cu zeul care stă în* güiro *împodobit cu pene, şi el l-a învăţat ştiinţa ierburilor, beţelor şi lianelor. Viclean, abil, agil şi tenace. Mare vînător, trăieşte pe munte. Desprinde păsările din cer. A lui e săgeata botezată cu sînge, arcul încordat în aer, darda care nu doarme. Cunoaşte vîntul sudului. Urmele penelor în vînt, îndepărtatul miros al copitelor, lovitura reptilei pe suprafaţa pietrei. Lansează săgeţi în trecătorile din munţi. Sîngele coboară spre rîuri, în timp ce săgeţile sclipesc. Şi e în stare să străpungă cu vîrful săgeţii lui, pe fragilele frunze de porumb, fluturii şi furnicile.*

[1] Arbore specific cubanez, din familia plantelor angiosperme.

Teresita era mai rău. Bunica zicea că era un rău, că o urmărea un destin întunecat. Îi dădea fiertură de liane cu camfor. Îi făcea frecţii cu

flori și rădăcini de *baría*[1]. O spăla pe cap cu apă de nuci de cocos verzi. „Apă care ne vine direct din măruntaiele pămîntului. Apă sfîntă și curată care n-a văzut niciodată stelele", zicea bunica, și stropea cu apă rece ca gheața prin cameră. O pieptăna pe Teresita cu un pieptăn alb, nou, cumpărat special pentru asta. Dar nu se făcea mai bine. Bunica și-a pus speranțele în *caobilla*[2]. Cu frunzele o fricționa și din rădăcină i-a făcut o amuletă.

Teresita a continuat să fugă de acasă. Mama o amenința că-i taie cozile. Teresita se înfuria. Îi venise chef să mîngîie trunchiul portocalului acru. Îl mîngîia, îl săruta, îl mușca și, fără rușine, își freca de el pîntecele. Mama o închidea în cameră.

Într-o zi a scăpat. Mama i-a tăiat cozile. S-a răsucit spre ea, a vrut să-i smulgă foarfeca, a mușcat-o de mînă. Cînd am ajuns, era în pat, cu fața-n jos, plîngînd. Strîngea în mîini cozile tăiate, fundele galbene. În noaptea aceea ne-au trezit țipetele ei. Leoarcă de sudoare, așezată în pat, cu fața descompusă, cu ochii larg deschiși, și cu mîinile acoperindu-și sînii, striga :

— Nu, nu !

Avea ochii deschiși, dar ea nu era acolo. Dintr-un salt s-a întins din nou în pat. A închis ochii tremurînd. Vorbea încîlcit și așa de încet încît n-o puteam auzi. Din cînd în cînd țipa :

— Nu, nu !

---

[1] Arbore din Cuba, cu un lemn apreciat și fruct comestibil pentru vite.

[2] Plantă cubaneză din familia angiospermelor.

Își contracta fața cu violență. Se strîngea ca atunci cînd ți-e teamă sau greață, dar în același timp își întindea mîinile și picioarele cu un gest de invitație provocatoare. La un moment dat părea că vrea să îndepărteze cu mîinile un pericol, dar, în același timp, împingîndu-și pîntecul înainte, părea să arate că dorea pericolul. Și rămînea cu privirea fixă, pierdută în gol, ca atunci cînd privești în întuneric locul negru și profund pe unde a dispărut o arătare. Mama i-a frecat fruntea cu spirt. A început să se liniștească. Dimineața am încercat să scot ceva de la ea, dar nu vorbea. Își ducea mîinile la cap căutîndu-și cozile.

M-am dus să-l caut pe Cuchi. Știam cine era. Avea o casă de întîlnire unde erau văzute nu numai femeile din cartier cu iubiții lor, ci și fetițe de la zece ani în sus. Invita fetele ca să vadă și așa le pervertea. Nu l-am găsit. L-am așteptat plimbîndu-mă prin împrejurimi. Cineva a mirosit ce avea să se întîmple și a anunțat-o pe Paula. Am văzut-o intrînd grăbită la „Trei Palate" și la „Îngerii". A început să mă caute, dar m-am ascuns pe strada din spatele cîrciumii lui Cortés. Era un labirint unde ușor te făceai nevăzut. Ea venea pe o stradă și eu ieșeam pe alta. A ieșit în fugă spre șoseaua Luyanó.

Cuchi veni seara. Dinspre partea de sus, căreia i se spunea Matanzas ; l-am văzut intrînd pe podul de peste șanț. A rămas uitîndu-se, iscodind cu privirea. M-am apropiat și i-am spus :

— Sînt fratele Teresei.

— Care Teresa ?

— Cea cu codițe, care vine pe la Paula.

— N-o cunosc.

Dar i-am citit pe față și am sărit pe el. Imediat i-au apărut prietenii și m-au doborît lovindu-mă cu picioarele. Polițistul din cartier n-a făcut nimic ca să-i ia de pe mine. A venit Paula cu doi de la secția unsprezece. Cuchi a încercat să fugă, dar l-au prins pe strada Manuel Pruna. Îi căutau pentru că atacaseră o pereche de tineri căsătoriți, care se mutaseră decurînd în Luyanó. Se pare că ieșiseră la plimbare și ajunseseră tocmai pe dealul Burro. Acolo un grup de bărbați au dat buzna și i-au violat și pe femeie și pe bărbat. Bărbatul lucra ca filetator la fabrica de țigări de foi „La Corona". Cel care a condus totul a fost Cuchi. S-a văzut la proces, împreună cu o mulțime de alte chestii. Polițistul din cartier voia să mușamalizeze totul. Celor din Las Jaguas, care depuseseră ca martori, la început le era frică să declare, dar pe urmă li s-a dezlegat limba și au vorbit. L-au condamnat la treisprezece ani și pe mine la unul, pentru că-i străpunsesem brațul cu cuțitul.

Primele cincisprezece zile le-am petrecut într-un pavilion unde mi-au arătat regulamentul de disciplină internă. După aceea m-au mutat într-o hrubă îngustă, asemănătoare unui tunel, cu o fereastră zăbrelită ce dădea spre șanțuri. Trăiam cam trei sute în hruba aceea. Aici, cel care nu era bun să ucidă, era bun să fie ucis. Cel mai tare poruncea, cel mai mare-l exploata pe cel mic și cel care făcea o greșeală nu se mai scula. Trebuia să te faci respectat, pentru că dacă nu, te mîncau. Îi priveam pe toți cu neîncredere, dar

am ajuns să-i cunosc și chiar cu ochii închiși și urechile astupate puteam ști ce făceau, unde stăteau și ce spuneau. Așa e la închisoare. Totul se repetă, pînă și discuțiile. Aveam nopți cînd nu dormeam, întinzîndu-mi picioarele și brațele pînă mi se puneau cîrcei, privind podeaua, tavanul și pereții. Mereu același lucru. Să nu scuipi pe jos. Să păstrezi chibriturile uzate în cutii.

Apăsarea tăcerii. Țipetele paznicului. Semnalul goarnei pentru baie. Sodomiții privindu-te cînd erai în pielea goală. Mersul de la celulă la atelier și de la atelier la celulă. Să te oprești disperat în fața crăticioarelor, vrînd să înghiți mîncarea cu ochii. Să arunci scrumul țigării în palmă, să-l apeși cu degetul și să-l împrăștii suflînd peste el. Să te gîndești. Asta este închisoarea. O cușcă mare. În ziua în care am intrat, paznicul mi-a zis în bătaie de joc :

— A, te-ai și întors ?

— Ce ?

— Nu face pe prostul. Te cunosc eu ?

— N-am fost închis niciodată.

— Păi toți spuneți la fel. Nu ești tu ăla care furai la șosea ? Acu' de ce-ai căzut ?

Un bătrîn se apropie și-i spuse cu o voce hotărîtă :

— Lasă-l în pace.

M-a lovit prietenește peste braț și m-a întrebat de ce eram acolo.

Noaptea nu puteam dormi iar bătrînul îmi spunea : „Carcera poate servi și la bine și la rău. E o școală. Am văzut țărani analfabeți ieșind frizeri și legători de cărți, iar copiii care furau ca

să mănînce, ajungînd asasini. Trebuie şi nu trebuie s-o iei în serios. Eu citesc, aşa trece timpul mai bine. Aici cărţile sînt prietenii cei mai siguri."

Cititul a fost un mod de a trăi acolo unde nu se putea trăi. Trebuia să fac muncă disciplinară. Am început prin a confecţiona *maracas*[1]. Pe urmă am trecut la tîmplărie, dar după două luni m-am făcut împletitor de răchită. Am învăţat să împletesc răchita. Acolo îi spuneam măduvă. Făceam fotolii, coşuri, leagăne, genţi, pătuţuri pentru copii şi coşuri de rufe. Am făcut şi nişte manechine de-am înnebunit lumea. Nu erau decît din răchită şi aer, dar parcă ar fi avut cu adevărat carne, piele şi faţă.

Pe cînd mă găseam în închisoare am aflat că Teresita încercase să se sinucidă. Mama şi bunica îmi aduceau ce puteau. Surprinzător, Rosendo, cel cu biletele, a venit să mă viziteze, cu faţa lui de cuţit mai ascuţită ca niciodată. Paula mi-a trimis de mai multe ori beţişoare cu susan. Bunica insista mereu să încerc să aflu ceva despre asasinarea tatii. „Aici s-ar putea să fie vreunul care să ştie", repeta, de cîte ori venea să mă vadă. Niciodată n-a încetat să-şi pună sare pe rana deschisă a răzbunării.

Bătrînul care m-a primit cu afecţiune se numea Rodrigo Valladares. I se spunea „Temerarul". Avea tatuată o poezie de 10 versuri, care-i acoperea spatele.

---

[1] Instrument muzical făcut dintr-o tigvă golită pe dinăuntru, în care se pun seminţe.

Sînt la post mereu, mereu
gata sînt veşnic de luptă
pe duşmani s-arunc oricînd
foc din tunul meu cel greu.
Nebun sînt în luptă, zău,
vulpe de viclean eu sînt
de nimic nu mă-nspăimînt
şi-s vrăjmaş la tot ce-i rău
şef de-n cer e Dumnezeu,
„Temeraru" îi pe pămînt.

Era un tip aparte. „Să vedem, cine e mai hoţ, cel care fură o poşetă sau cel care fură un milion de *pesos* din buget?" Aşa vorbea şi toţi îl respectau. Era ca un lider. „Noi sîntem mai buni ca ăia care ne ţin închişi pentru că furăm de la bogaţi iar ei fură de la săraci. Cine e mai bandit, cel care fondează o bancă sau cel care atacă o bancă?", aşa spunea, iar deţinuţii strigau: „Trăiască! Trăiască Temerarul!" „Aici nu sînt toţi cei care ar trebui să fie. Aici trebuia să fim toţi, pentru că orice om poartă în el o crimă de plătit". Aplaudam.

„Eu nu-mi scot pălăria în faţa unei biserici, nici a unui altar, sau sfînt, nici în faţa unui poliţist, nici măcar în faţa unui mort. Eu îmi scot pălăria numai cînd trec prin faţa unui spital, a unui cartier de săraci, sau a unei închisori"... Şi toţi aplaudam şi strigam: „Trăiască Temerarul!"

Avea un aer inteligent, mereu cu o carte în mînă, era dintre puţinii care citeau. Cît am fost închis s-a purtat bine cu mine. Părea om bun, dar era recidivist, spărgător de uşi, escroc şi şef de

hoţi de buzunare. Condamnat de nouă ori. Nu puteam potrivi faţa aceea cu viaţa lui. Acum, după ce anii au trecut, impresia pe care o am de Valladares este ca despre oamenii cu dublă personalitate. De multe ori trăiesc alături de noi şi-i pierdem din vedere fără a-i fi cunoscut, pentru că destinul ne arată o singură faţă. Era mic şi slab ; sprîncenele tot atît de lungi şi albe ca şi mustaţa, şi ochii blînzi, de culoare deschisă. Îmi spunea : „Tu n-o să te mai întorci aici. Cunosc eu soiul ăsta.“ Se lăuda că era un profesionist dibaci, inventiv, căruia nu-i plăceau lucrurile de mîntuială. Se lăuda că-i cunoaşte pe cei mai faimoşi delincvenţi. Cînd îi spuneam că voiam să ştiu cine era asasinul tatălui meu, îmi răspundea : „Nu ştiu nimic. Nici dacă aş şti n-aş spune. Nici nu vreau să aud de asasini. Nu-mi place sîngele. Eu mă ocup de lucruri fine, de tehnică.“ Şi schimba vorba, povestind de prietenii lui. Ramón Albeidrich y Vargas, alias „Sprintenul“ sau „Catalanul“. Condamnat de cincizeci de ori. Campion al delincvenţei. Mare spărgător. Inventator al anulării broaştei Yale. Carlos Julio Rigueras, „Columbianul“, artist al escrocheriei. Avea un dinte de aur pe care-l scotea şi şi-l punea ; îşi lăsa mustaţă şi părea altul.

„Tăcutul“, escaladator, spărgător de ferestre, inventase o pastă care se punea pe geam şi reţinea cioburile evitînd zgomotul. „Temerarul“ vorbea cu mîndrie despre banda lui. „Galbenul puşcăriaş“. „Geamantan“. „Coniac“. „Cîrlig Verde“. „Minciună“. „Francezul“. „Vezuviu“. „Lupul“. „Comandantul“. Cleto cel isteţ“.

Ore întregi îşi depăna cu voce tare amintirile : „Ce grozavi ! Teribili băieţi !“, spuneau deţinuţii. Ascultam cu atenţie. Valladares se ridica în picioare, foarte serios, aproape solemn şi spunea : „Da, domnilor. Ăştia erau capabili să bage aţa-n material înaintea acului.“

Era o poveste pe care nu se sătura s-o istorisească. O repeta în fiecare săptămînă, pentru că noii veniţi voiau s-o audă. Era „Escrocheria cu perla roz“. Cei care fuseserăm acolo o ştiam pe dinafară. Părea un roman sau un film, dar a fost adevărat. Mi se pare că-l văd pe bătrînul Rodrigo, pentru că se transforma, se prefăcea în bijutier, milionar, tînăr complice. Trăia ceea ce povestea, şi sînt sigur că i-ar fi plăcut s-o fi trăit. I se întîmpla ceva ciudat.

Cînd juca rolul tînărului părea mai tînăr, cînd făcea pe milionarul părea un milionar, iar cînd o făcea pe bijutierul, părea bijutier. Buza superioară i se îngroşa şi faţa căpăta un nu ştiu ce straniu. Toţi aşteptau să vadă ce mai urma.

„Escrocheria cu perla roz“ era o înşelătorie. Sau nu, pentru că nu era nici escrocherie, nici înşelăciune şi asta era interesant. Sosise la Havana un cuplu de americani. S-au instalat în cea mai luxoasă cameră a hotelului Nacional. S-au înscris ca turişti la banca Gelats şi au depus o sută de mii de dolari. S-au dus la bijuteria „El Gallo“ şi au cumpărat un ac de cravată, cu o perlă roz. Făcea treisprezece mii de *pesos*, dar cu cea mai mare naturaleţe, americanul a completat cecul. Cei de acolo au trimis imediat să-l schimbe şi să ceară informaţii, care au fost bune. La cîteva zile, a apărut din nou la bijuterie ca

să vadă dacă puteau să-i obțină o perlă la fel cu cea de la acul de cravată, deoarece soția lui voia să-și facă o pereche de cercei. A explicat că soția era bolnavă, că voia să-i facă o plăcere și nu-l interesa prețul. Bijutierul a căutat dar n-a mai găsit o perlă la fel. După o săptămînă, perechea a plecat spre Europa. De la Madrid, Barcelona, Paris, bijutierul primea scrisori și telegrame în care-l rugau să continue căutarea. În telegrame apărea adresa și telefonul celor doi soți pentru ca, de îndată ce ar fi găsit perla, să-i anunțe.

Au trecut două sau trei luni și a sosit la Havana un tînăr englez. A vizitat mai multe bijuterii, iar cînd se uita la un ceas în bijuteria „Cuervo y Sobrinos", funcționarul i-a văzut la cravată un ac cu o perlă la fel ca cea de care aveau nevoie cei de la „El Gallo". Cum promiseseră un comision bun, funcționarul l-a rugat pe tînăr să-l însoțească la „El Gallo", care se afla tot pe strada San Rafael. Bijutierul, văzînd perla, s-a bucurat. Dar tînărul nu voia să o vîndă pentru că era o amintire de familie și el nu avea nevoie de bani. Pînă la urmă, a spus că o vinde pentru treizeci de mii de *pesos* și că cerea suma asta fiindcă nimeni nu i-ar plăti atîția bani, căci în realitate nu voia s-o vîndă. Bijutierul i-a cerut adresa și a dat un telex urgent celor doi soți. Au răspuns că să cumpere perla, că nu-i interesa prețul. Bijutierul l-a chemat pe tînăr, dar acesta i-a comunicat că în chiar după-amiaza aceea pleca în Mexic. Atunci bijutierul, văzînd că afacerea îi scăpa printre degete, i-a chemat din nou pe cei doi soți, și ei au repetat că s-o cumpere și că vor

trimite banii imediat. Bijutierul i-a dat tînărului cei treizeci de mii de *pesos*. A așteptat și a tot așteptat, dar banii n-au mai ajuns niciodată. Și-a dat seama că fusese înșelat. Treaba fusese făcută în felul următor: cînd soții au ajuns în Europa, au demontat perla și au montat-o pe un ac cu totul diferit. Asta era perla pe care o purta tînărul, aflat desigur, în combinație. Îi vînduseră aceeași perlă. Bijutierul a anunțat poliția. I-a chemat pe cei mai renumiți avocați, dar n-au putut face nimic. Nu exista delictul. Justiția n-a putut interveni.

Finalul acesta, Valladares îl povestea spectacular, plimbîndu-se prin carceră și țipînd: „Să învățați și voi! Vă dați seama! Totul studiat și chibzuit în cele mai mici detalii. Așa se lucrează!" Se așeza, se liniștea și spunea cu tristețe: „Eu niciodată n-am putut face ceva asemănător, dar dacă aș fi avut mijloacele ălora, n-aș mai fi avut treabă cu lumea".

Bătrînul Valladares povestea multe escrocherii. Cea cu telefonul. Cea cu numărul de loterie falsificat. Cea cu întîrzierea. Cea cu Isus Hristos. Pe toate le știa. Uneori rămînea tăcut, privindu-și mîinile. Nu păreau mîini de hoț de buzunare. Dădeau impresia că erau mîini greoaie, inutile, era nevoie să le vezi în mișcare, apucînd lingura, răsucind țigara între degete, ca să-ți dai seama ce puteau face.

Acolo în închisoarea Príncipe dădea lecții de furt. „E mai bine să furi decît să te fure. E mai bine să mănînci decît să fii mîncat. Mai bine e să fii dinte, decît carne. Cel care vrea să-și dea doctoratul, să devină profesor de furt trebuie

să învețe cu mine. E mai bine să nu acționezi singur. Trebuie să inspiri încredere. Să arăți bine. Să-ți menții fața în așa fel încît nici să nu tresari. Să privești fix în ochii persoanei respective. Mult sînge rece." Cînd l-au prins avea o academie de predare a furtului, pe strada Sitios. Învățau pe un manechin îmbrăcat cu costum, care avea în buzunar un portofel. Manechinul era plin de clopoței și de zornăitori. Dacă cel care opera reușea să scoată portofelul fără ca astea să sune, era recunoscut ca profesionit desăvîrșit.

De multe ori Aimé m-a întrebat despre viața mea la închisoare. Și Gloria la fel. Nu-mi place să vorbesc despre zilele acelea. Le-am vorbit numai despre bătrînul Valladares. Acolo, în Príncipe, era o adevărată personalitate. Cînd am ieșit, m-a îmbrățișat și mi-a spus: „Tu aici nu te mai întorci. Cunosc eu tipul. Să ai noroc, băiete".

PE UNGHIILE TALE, pe degetele tale care au cunoscut torturile și au strîns barele groase și au apăsat pe trăgaci, bucățele de crustă verde. Privești pereții pătați de fum și cheaguri de grăsime. Fum vechi pe perete. Fum trecut. Și fumul ăsta din alte zile și alți ani se desprinde de pe perete. Și o vezi pe mama într-o atmosferă saturată de vapori de grăsime. Fumul o face să tușească. Teresita mușcă dintr-o fleică și are cinci ani și e bucuroasă de păpușa pe care i-ai dăruit-o.

Și fumul se desprinde de perete și Teresita are șapte ani și aleargă prin curte cu cozile ei și panglicile galbene, ca niște fluturi și merge cu tine la matineurile de la „Dora" și vede filmele cu „Grasul și Slabul" și filmele cu Sandrini și mănîncă turte roz, și vede filmele cu „Tarzan" și „Semnul lui Zorro", și bea sucuri de zmeură de trei centavos, în timp ce privește afișele sau secvențele în care călăreții își descarcă în indieni pistoalele cu o mie de gloanțe și te întreabă de ce a mîncat-o lupul pe fetiță.

Și fumul se desprinde de perete, și Teresita are nouă ani și-i e frică de zeii bunicii, și se aprind lumînările și o sperie pînă și umbrele propriilor ei mîini.

Și fumul se desprinde de perete, și Teresita are zece ani iar ochii ei par să caute mereu ceva ireal, inexistent, care plutește prin aer, și care numai ei îi e îngăduit să-l contemple. Și se uită cu ochii larg deschiși și ficși și, în petele de pe perete, vede chipuri de sfinți și zei.

Și fumul se desprinde de perete, și Teresita are doisprezece ani și aproape nu vorbește și stă în picioare privind podeaua, și o strigă și ea nu se mișcă, nu face nici un pas, rămîne cu ochii aproape ieșiți din orbite. Și o chemi și ea nu înaintează ca și cum s-ar afla pe marginea unei prăpăstii, a unei rîpi întunecoase. Îi spui să se apropie și rămîne cu privirea în podea ca și cum s-ar afla în fața unui puț adînc, întunecat, plin de broaște și capcane și păianjeni și spiriduși și șopîrle și fulgere.

Și fumul se desprinde de perete și Teresita e o fată slabă, nervoasă, dusă pe gînduri, ciudat

dusă pe gînduri, ca și cum s-ar gîndi la vîlvătăi și tenebre.

Și fumul se desprinde de perete și Teresita e o femeie care pare înconjurată de abisuri și tremură și se răsucește și se bagă în pat agitată și țipă : „Mi-e frică !" și pare că alungă cu mîinile și apoi îmbrățișează aerul, și de pe buzele ei ies cuvinte fără sens și se răsucește spasmodic. Și mama plînge și-o freacă cu alcool pe frunte. O liniștești, îi spui să nu-i fie teamă, că n-o să pățească nimic. Iar ea, cu un efort supraomenesc, spune : „Eu știu unde-i frica, dar nu vreau să spun, nu vreau să se întoarcă niciodată", și, cu ochii tulburi, duși, rătăciți, continuă să geamă și începe să se liniștească. N-ai aflat niciodată ce a vrut să spună, nici de ce-i era frică. O vezi pe mama, rece, distantă, închisă într-o tăcere morocănoasă, cu fața crispată într-un spasm de uimire tristă. Și privești cheagurile de grăsime, fumul vechi pătînd peretele.

Și simți o împunsătură în adîncul vieții, și se întîmplă să fie episoade, zone ale noastre, care nu se văd limpede pînă ce nu le trăim și le contemplăm prin amintiri, cînd deja sîntem alții.

Pe jos, umbra pomului. Cade o picătură. Amintirile nu sînt picături de apă uscate de vînt. Și, în spatele unei clipiri iuți, mama ta întinzînd rufele albe. Bat în albastru de albe ce sînt. La capătul sforii, sub cîrligul ruginit, Candita dă de mîncare canarilor și împletește fire de hreniță printre sîrmele coliviilor. „Săptămîna viitoare vine nepoata mea de la Guantánamo", spuse Candita. „Cîți ani are ?" a întrebat mama. „A crescut repede. Prea repede. Asta-i neajunsul.

Unii spun că deoarece-i orfană, de-aia a crescut așa de repede. Fetele nu-s ca băieții. Imediat le cresc țîțele și devin femei. E foarte dezvoltată, dar e o fetiță. O să vezi cum e." „Cum o cheamă ?", a întrebat mama. „Aimé". Și a cîntat canarul. Candita zîmbește. Mama ta nu zîmbește. Aimé. Ce departe atunci, după aceea și acum îți pare numele ăsta : Aimé. Te ridici. Ce ciudat, ce străin îți pare acum, astăzi, numele de Gloria ; femeie din altă lume și nu din acesta ! Faci cu capul un gest confuz, un fel de scuză imprecisă. Te îndrepți către marginea curții. Gardul din scînduri și sîrme e înecat în iedera ce se cațără pe peretele noului bloc de locuințe. Pereții cei noi se înalță drepți și siguri spre cer. Te întorci și privești cîrligul ruginit, pe care de atîtea ori l-au atins degetele mamei. În curînd nu va mai fi decît o biată bucățică de fier printre dărîmături. Numele ăsta scris pe cărămidă, tăblița de pe ușa aceea, urma unui picior de copil care cine știe cîți ani a călcat pe cimentul rece. Pe podea, aproape de urma piciorului, o șopîrlă moartă. S-a uscat întreagă. Prin ochișorii goi trec furnici flămînde iar altele, înnebunite, ies prin coada care începe să se desfacă. Cum de există lucruri care se pot menține intacte deși sînt moarte ? Pereți plini de murdărie. Zid cu o margine știrbită de sticlele sparte. Zidărie în ale cărei crăpături trăiesc ploșnițe și gîndaci și răsar ferigi. La dreapta, un cazan mut, răsturnat, ruginește în verdeața exuberantă. Streșini pline de mușchi. Uși cu canaturile desprinse. Scînduri umflate, aproape dărîmate. Și te uiți la scara crăpată, la treptele șterse. Scara

stricată, răsucită, izolată, desfiinţată printr-o cruce din două stinghii.

Mai curînd s-ar sătura focul de lemn şi marea de apă decît Oshún de bărbaţi. Plăcerea sălăşluieşte în sînii ei. Are nume de rîu. Zeiţă şi sfîntă. Încoronată este ; înainte de toate, femelă, mai mult pămînteană, decît divină. Regi, zei şi războinici îngenunchează ca să-i lingă pîntecul. Suflul masculilor i se urcă pe pulpe. Simte gîfîitul zeilor care o urmăresc. Buzele sfinţilor vor să-i sărute pulpele, dinţii regilor şi zeilor vor să i se înfigă în şolduri. Sfinţii, bărbaţii, zeii şi regii vor să-i înconjure gîtul păcătos cu un colier de sărutări. Toţi îi vor carnea de mulatră frumoasă, splendidă, veselă şi nurlie. Şoldurile ei niciodată nu ostenesc. Părul i se răsfrînge pe spate şi cîntă în susurul aerului. Parfumul ei te înnebuneşte. Apa îi alunecă pe trup. Ploaia îi ascute privirea. Pentru ea orice-i posibil. Nu e a nimănui şi e a tuturor. Ca o geamandură pe marea furtunoasă se mişcă şoldurile ei. Este sfînta-zeiţă-curvă şi cheflie. Regină în apele dulci ale pămîntului şi în apele blînde ale sexelor. Veselă, volubilă, cochetă şi voluptuoasă. Brodează, balerină şi cheflie. Dintr-o tigvă a făcut prima lampă din lume şi dansează cu lumina ei în cap, dansul izvoarelor.

Dă totul copiilor ei şi bărbaţilor ei. Dar cînd se supără, e fără milă, şi, rîzînd, ucide sugrumînd, rănind sub pîntece sau în regiunea inghinală. Îi plac : iedul şi găina, parfumul de ambră, pomii ornamentali şi arborele de anason, floarea de salcîm galbenă şi mirositoare, aurul, nalba, culoarea galbenă, pătrunjelul şi ananasul auriu ce creşte în case. Îi mai plac bronzul şi „malvira" [1]*. Şi bărbaţii tuturor femeilor. Şi îi ia. Şi-i cheamă disperată, pofticioasă, mişcîndu-şi cu graţie şoldurile, dansînd cu cinci batiste atîrnate la centură, riturile tainice, mişcîndu-şi cele cinci brăţări de aur. Şi se culcă cu ei, umedă, printre portocali, împodobită cu pene de păun, muiată în miere şi mirosind a scorţişoară. Înfige, cu un ciocan, dragostea şi dorinţa în inimile oamenilor.*

Teresita era mai bine, se îngrăşase şi se transformase într-o adevărată femeie. Nu mai avea privirea pierdută, ci se oprea asupra lucrurilor, şi-ţi dădeai seama că le vede aşa cum trebuie să le vadă. Cum o fi văzut Teresita lucrurile cînd privirea i se tulbura şi i se ducea, fără să ştii unde ? Sora mea părea acum alta. Se gătea şi arăta bine. Avea iar părul lung şi foarte negru, cu cozi şi panglici galbene. A început să lucreze

---

[1] Plantă cubaneză cu flori galbene — v. „orar" în scris religios.

la magazinul lui Max, polonezul, să-şi cumpere rochii şi să capete încredere în ea. Duminicile mergea cu nişte prietene să danseze la „Tropical". Nu mă băgam în treburile ei şi mama cu atît mai puţin. Doream să fie fericită. Bunica era sigură că îmbunătăţirea stării sănătăţii Teresei se datora faptului că se afla sub semnul unui sfînt. „Fiică a năvalnicei Oshún! E sfînta ei. Soarta nu se poate schimba. Sfinţii poruncesc, impun, iar cînd le dai atenţie şi-i tratezi bine, ajută. Fiică a sfintei Oshún. Păi şi seamănă cu ea!" Şi trebuia s-o vezi pe Teresita cu cele cinci brăţări de bronz ale ei, colierele ei de mărgele de culoarea mierii, cum îşi dădea cu praf de scorţişoară înainte de a se duce la „Tropical".

Mario îmi promisese că-mi va găsi de lucru la o măcelărie. Îi era foarte recunoscător bunicii pentru că-l vindecase de un icter. Medicii îl dăduseră afară din spital iar vracii la care fusese nu nimeriseră boala. Mario povestea că bunica îl vindecase cu un maieu albastru. A trebuit să-l poarte o săptămînă pe sub haine, fără să şi-l scoată şi zicea că din zi în zi maieul îşi schimba culoarea şi că după o săptămînă era de culoarea galben-canar, şi i s-a dus icterul. Cînd vorbea despre asta în prezenţa bunicii, ea zîmbea şi clipea din ochiul stîng.

Vecinii erau supăraţi că fusese schimbat administratorul. Spuneau că l-au dat afară pe Manuel că prea se împrietenise cu chiriaşii şi nu mai avea autoritate. Cel nou se numea Lucio şi era un despot. Şi-a rezervat unul din W.C.-uri pentru uzul particular al familiei lui, şi, în consecinţă, s-a mărit numărul vecinilor obligaţi să le folosească pe celelalte. Cozile erau foarte lungi. O sută optzeci şi şapte de persoane eram nevoiţi să folosim celelalte două W.C.-uri. Apa se termina la douăsprezece ziua. Putoarea se răspîndea peste tot, făcînd aerul insuportabil. Mama ardea tămîie ca să împrăştie putoarea. O cuprinsese disperarea de-i venea să plece din curte. Iar noi trăiam bine în raport cu alţi vecini. Camera noastră era dintre cele mai mari şi avea fereastră. Dar erau altele mult mai mici şi fără aerisire. Cînd o apuca pe mama disperarea de-i venea să plece de acasă, eu încercam s-o consolez dîndu-i ca exemplu pe cei ce trăiau în camera 22. Am intrat de mai multe ori în camera aceea şi era atîta lume şi murdărie că simţeam că mă înăbuş.

În cămăruţa aceea, pe jumătate cît a noastră, trăiau 15 persoane: patru perechi — părinţi şi fete cu bărbaţii lor; mai erau două fete nemăritate de 19 şi 22 de ani şi cinci nepoţi mici. Ca să doarmă făceau cu schimbul, unii se culcau ziua, alţii noaptea.

Situaţia noastră era disperată. Nu aveam de lucru. Teresita nu dădea nimic în casă iar mama se simţea slăbită, în fiecare zi spăla tot mai puţin.

Eu îmi petreceam zilele umblînd prin cartier. Stăteam pe la sala de biliard „Enamorados", sau pe o bancă în parc.

Bunica mai cîştiga cu leacurile ei şi ne ajuta, dar era puţin cît putea să ne dea. Noul administrator nu admitea amînări la plata chiriei şi, ca să-i plătim, bunica a trebuit să meargă şi să cerşească în port. Ea, cea atît de mîndră.

După patru luni, am început să muncesc la măcelărie. Cînd am ajuns la prăvălie, Mario mă

aştepta ca să mă prezinte lui Marcos stăpînul, care a spus: „Deci uite-l şi pe băiatul negrului Ubioco[1]. Primul lucru care m-au învăţat să-l fac a fost să scot ceafa de pe os. Timp de cîteva zile am scos vertebrele, care vin unite cu capul; aşa se deprinde să tai în bucăţi o vită. După puţin timp ştiam să tai vita întreagă. Stăpînul era mulţumit. Am început prin a cîştiga doi *pesos* pe săptămînă, iar după două luni, cîştigam zece.

La Piaţă îşi aminteau de tata cu respect. Vorbeau de el cu admiraţie. Am încercat să aflu de ce l-au ucis, dar versiunile se repetau, că pentru o femeie, că pentru nişte probleme din port. Bunica o ţinea tot pe-a ei, cu răzbunarea. Cum era în realitate tata? Mă tratau toţi cu dragoste iar cei din „Puterea Ubioco Sese Efi" s-au împrietenit cu mine. Mă invitau la serbările lor. Bunica mă îndemna să depun jurămîntul la ei. Ea presimţea că ştiau taina uciderii tatii. În zilele acelea m-am făcut *indícime,* adică am fost propus să intru prin jurămînt în „Ubioco Sese Efi".

Într-o noapte Teresita nu s-a întors de la „Tropical". Mama le-a căutat pe prietenele ei. Ultima oară cînd o văzuseră dansa cu un mulatru înalt şi gras; după aceea s-a pierdut de ele. Au căutat-o, dar s-au gîndit că s-o fi întors acasă. „O să apară ea", a spus bunica. Am anunţat-o pe Paula, poate Teresita se dusese prin Las Yaguas. Nimeni nu ştia nimic. Mama voia să anunţe poliţia. Bunica s-a opus; a spus că poliţia nu se

[1] Numele sectei „Puterii" de care aparţinuse tatăl lui Cristino.

ocupa de astfel de lucruri. Au trecut trei zile iar Tere nu mai apărea. Ne-am dus la morgă. Nu era. Mama plîngea toată ziua. După o săptămînă a apărut. Nu ne-a spus nimic. N-a explicat nimic. Avea braţele şi gîtul pline de vînătăi şi, din nou, privirea tulbure, ochii ei halucinaţi priveau de parcă nu vedeau. O întrebam şi nu răspundea. Dădea din cap şi-şi muşca vîrful cozilor, şi le trecea peste faţă. În noaptea aceea s-a frămîntat, neliniştită în pat. Spre dimineaţă a scos un ţipăt. Am alergat la ea şi am liniştit-o puţin, dar se scutura, avea crize. Bunica îi punea apă rece pe frunte, îi făcea băi şi frecţii. Se liniştea un moment, dar îi reveneau frisoanele.

După-amiază au venit să mă caute la măcelărie. Teresita ieşise goală în curte, ca să muşte şi să se frece de trunchiul portocalului acru. A atacat-o pe bunica, pe mama şi pe ceilalţi care au încercat s-o împiedice. Cînd am ajuns, era legată de pat, cu ochii larg deschişi, iscodind totul în jurul ei, înfricată şi pierdută. M-a lovit şi m-a înjurat. Era pe jumătate goală şi am putut să văd că şi trupul îi era plin de vînătăi. N-a fost chip s-o stăpînim. Am dus-o la „Casa de ajutor" şi ne-au trimis la Spitalul din Mazzora.

Nu erau paturi libere şi trebuia neapărat să aduci recomandarea vreunui politician. Portarii, femeile de serviciu, infirmierele şi medicii păreau că sînt acolo anume să împiedice internarea bolnavilor.

Situaţia noastră, în loc să le producă milă, îi plictisea. Era inutil să tot explicăm şi Teresita să ţipe şi să-şi ridice fusta în timp ce mama iz-

bucnea în suspine. Nu puteam obţine internarea. Totuşi, mulţumită unui infirmier, singurul care ne-a dat atenţie, am reuşit.

Avea faţa brăzdată de-o cicatrice care mergea de la tîmplă pînă la obraz ; părea a fi spaniol şi se numea Angel. El a fost cel care a aranjat internarea. A discutat şi a reuşit ca, în silă, Teresita să fie totuşi primită. Mama era foarte neliniştită şi voia să rămînă cu ea.

Infirmierul i-a explicat că era imposibil şi că o puteam vedea în zilele de vizită, dacă se va simţi mai bine. „Uitaţi, mă numesc Angel, de obicei sînt de gardă de la şase la douăsprezece, veniţi cînd vreţi şi o să vă informez cum o duce şi, dacă-i posibil, vă las să o vedeţi."

Am ajuns acasă şi mamei nu-i venea să creadă că Teresita era la Mazorra. Nu se putea obişnui. Bunica s-a dus acasă la ea. Agita bastonul ca pe un bici, indignată, lovind aerul, bombănind ; ca şi cum ar fi vrut să-i bată pe toţi sfinţii ei. „E-o pedeapsă a lui Inlé ! A pedepsit-o Inlé !" Paula a rămas la noi în noaptea aceea.

Cam pe atunci a venit şi Aimé în curte. A sosit cu o valiză de carton murdărită cu pămînt colorat şi avea o rochie înflorată, prea strîmtă. De cum am văzut-o mi-a plăcut. Era foarte tînără şi cu un corp bine făcut ; avea pe faţă un soi de veselie născută aşa, din senin, dintr-un impuls simplu şi spontan. Era ca un fruct. Cînd am privit-o, a lăsat imediat ochii în jos.

Candita mi-a prezentat-o. Aimé şi-a împins spre spate meşa de păr negru care-i cădea pe frunte, şi mi-a întins mîna, timidă, cu privirea

în podea. Avea mîinile umede şi călduţe ; îşi rodea unghiile şi-i plăcea să se strîmbe.

Aimé avea faţă de fetiţă, gesturi de fetiţă, dar corp şi privire de femeie. Se mişca de parcă dansa. Era ceva aparte care atrăgea atenţia.

Timp de cîteva zile, cînd ne întîlneam, o priveam, mă privea şi ea, dar ferindu-ne. Nu îndrăzneam să ne privim în acelaşi timp. Într-o după-amiază, cînd m-am întors de la măcelărie, Aimé stătea ghemuită în mijlocul curţii şi desena cu cretă pe jos. Obiceiurile ei de copil. Un peisaj, o colibă, nişte dealuri şi nişte palmieri. Un căţeluş, un iepure, o barcă. Flori cu un miez foarte mare înconjurat de petale. O pisică. O fată cu ochi rotunzi şi gene lungi de cretă. O păsărică. Pe ciment era schiţată urma unui picior de copil şi, plecînd de la conturul piciorului, desenase un corp. Era un băiat gras cu cravată şi un cap cu părul ridicat în sus. Aimé umpluse cu desene aproape jumătate din curte. Eu mă învîrteam în jurul ei şi priveam desenele ; mi-a spus să am grijă să nu le calc, dar nici n-a ridicat privirea. Căţeluşul avea nasturi pe burtă şi am întrebat-o :

— De ce are nasturi ?

Ea a ridicat privirea.

— Ca să-şi încheie pielea.

Am început să rîd.

— Şi păsărica de ce are un cerculeţ pe piept ?

— Ca să i se poată vedea inima.

Am rîs împreună. Începînd din ziua aceea, de cîte ori ne vedeam, vorbeam. Uneori stăteam cîtva timp unul alături de celălalt. Se năştea ceva între noi, dar nu vorbeam despre asta pentru că lucrurilor adînci cuvintele nu le ajută prea mult.

între noi tăcerea însemna şi ea a vorbi. Ne aşezam pe treptele scării. Îmi plăcea s-o aud vorbind, pentru că era tare dulce şi spunea lucruri nevinovate şi drăguţe. Au trecut săptămîni şi într-o noapte, cînd stăteam pe treptele scării, n-am mai putut răbda şi i-am spus :

— Trebuie să faci ceva.

— Depinde ce.

— Spune da. E o prostie.

— Bine, dar spune-mi despre ce e vorba.

— Dar o faci ?

— Bine, da, dar spune-mi ce.

— Urcă-te pe a patra treaptă a scării.

— Bine, dar eşti într-o ureche.

I-am văzut pulpele, în timp ce-şi strîngea fusta cu mîinile, ca să nu i se vadă coapsele. Din buze făcea strîmbături mici şi graţioase.

— Ei, Tinito, gata. Or să ne vadă şi o să creadă că sîntem nebuni.

— Îmi placi.

— De-aia m-ai pus să mă urc aici ?

Făcu o săritură şi căzu pe ciment. M-a privit zîmbind, dar imediat a devenit serioasă şi a pornit în fugă spre camera mătuşii ei.

Bunica nu s-a dus niciodată s-o vadă pe Teresita. Mama mergea rareori, pentru că de cîte ori o vedea, Teresitei i se făcea şi mai rău. Eu o vedeam mai des şi-i duceam nişte halate din saci de făină, făcute de mama. Acolo, la Mazorra, nu le dădeau nici haine şi într-o zi n-am putut-o vedea pentru că era goală.

M-am împrietenit cu Angel. Era om foarte bun. Lucra la Mazorra de la şase la douăsprezece noaptea, dar dimineţile lucra la Cavadonga.

Se pare că ţinea la mine. Eu mă duceam la Cavadonga iar el îmi dădea medicamente pentru mama, care-n fiecare zi se simţea mai rău cu pieptul. Am avut noroc că Angel se ocupa de Teresita. Mazorra era un infern, îi tratau pe bolnavi ca pe animale. Angel era foarte uman. Se opunea acestei batjocuri, dar nu putea face nimic. Studiase în Spania pînă în anul trei de medicină. Dar a trebuit să fugă cînd cu războiul civil pentru că a luptat în Asturias.

Datorită lui, Teresita nu umbla goală şi nici nu dormea pe jos. Tot prin intermediul lui am obţinut ca Tere să fie tratată de doctorul Larragaoita. Mă duceam după medicamentele pentru mama şi stam ore întregi de vorbă cu Angel. Cînd puteam îi duceam unul sau două trabucuri. El le primea, dar zicea să nu ne facem probleme ; nu trebuie să-i ducem nimic.

Mario şi cu mine ne duceam la serbările *Abakuás* [1]. Am fost la una în Palenque, aproape de Lisa, în cartierul Marianao. Era lume multă. Nu ştiu de ce m-am gîndit că acolo putea fi şi ucigaşul tatălui meu. Mario îmi arăta drăcuşori sau zei, felurite tobe, şi mă-nvăţa nişte cuvinte în Efik, care este limba abakuá. Unuia dintre toboşari i-a căzut pe jos *senseribó*-ul, toba sfîntă împodobită cu pene. A fost ceva teribil. Toţi s-au speriat. Unul de lîngă mine s-a făcut aşa de palid că-i părea pielea de os. Iar cel căruia îi căzuse toba, s-a făcut cenuşiu, şi a rămas ţeapăn pînă ce, urlînd, s-au apropiat şefii şi au ridicat toba. Pe toboşar l-au ridicat, lovindu-l cu frunze

[1] Carnavaluri ale negrilor.

de busuioc. Din cămăruţa „Fambá", unde se desfăşoară partea tainică a iniţierii, se ridica un sunet straniu, asemănător celui pe care l-am auzit la priveghiul tatii. „Să cadă ceva pe jos în timpul ceremoniei ăsteia este rău, foarte rău", a spus Mario. L-am întrebat, dar mi-a spus : „La momentul potrivit o să ştii, o s-o ştii".

De la plantaţia Nazábal i-au adus bunicii un arbust pitic ca un banan, cu frunze groase şi cărnoase. A fost tare bucuroasă ; îl ceruse de cîteva luni. L-a sădit lîngă casă şi ne-a spus că după ce vor trece trei luni o să prepare un leac pentru toată familia ; aveam nevoie pentru că prea eram plini de ghinion. Zicea că dacă l-am fi avut la timp, lui Tere nu i s-ar fi întîmplat ceea ce i s-a întîmplat. Tufa se numea „mîncătoarea-de-muşte", pentru că dacă vreo insectă se aşeza pe frunzele ei, acestea se răsuceau, o acopereau şi cînd se deschideau din nou, nu mai era nici urmă de insectă. Ziceau că e un arbust sfînt. Numai o fată mare putea să-l taie cu un *machete* ca să-i ia seva roşie care se scurgea din trunchi ca o hemoragie. Pe atunci toate speranţele bunicii se puseseră în arbustul acela.

ACUM BUNICA STRĂBATE CURTEA. Bunica ta, care mirosea a cîmp, iar fusta ei scrobită foşnea ca iarba uscată. Nu. Sunetul fustei semăna cu murmurul pe care-l fac acum frunzele portocalului acru. Şi ca atrasă de acest sunet, bunica străbate curtea, clătinîndu-se printre sforile de întins rufe, sprijinindu-se în bastonul ei din lemn nelustruit. Se leagănă aşa cum se mişcă ierburile cînd le bate vîntul. Are capul înfăşurat într-o cîrpă albastră. La fiecare pas pare că va cădea. Tîrăşte picioarele de parcă ar avea lanţuri. Merge încovoiată ducînd o greutate de mii de ani. Se opreşte. Loveşte pămîntul cu bastonul, se sprijină în el şi te priveşte. Îi reconstitui trăsăturile. Faţa ei luminoasă, plină de zbîrcituri. Ochii ei se uită fix ; în fundul lor se zăreşte un punct mort, de culoare închisă, ca o băltoacă mică de taină. Faţa ei încreţită răspîndea o strălucire ciudată care părea să ardă sub piele. De sub cîrpa albastră ce-i acoperă capul îi iese părul de culoarea cenuşii. Vocea ei avea un ton autoritar şi protector. Loveşte cu bastonul şi-ţi face din ochi. Pare că va vorbi. Ai vrea să-i poţi spune ceva. Simţi un fior cînd îţi aminteşti că Aimé a murit din cauza ei.

Ţi-o aduci aminte pe Aimé, în pat, palidă, cu cearcăne, uitîndu-se în tavan, contractată de durere. Degetele crispate prin păr. Faţa ei care nu mai avea dulceaţa aceea. Iar bunica spunînd : „Nu-i nimic, Orisha Oko are s-o ajute", şi clipea din ochiul stîng, ca acum, sprijinită în baston. Şi înţelegi că sub vîrful acestui baston începea o lume obscură, misterioasă, făcută din frică, durere şi suferinţă.

Este aici, în picioare, în mijlocul amintirilor tale, şi te cuprinde un sentiment ciudat. Dacă i-ai spune cine eşti, ce gîndeşti, cum te-ai schimbat, cum s-a schimbat totul, te-ar privi surprinsă. Privirea ei acoperită de o durere veche. Credinţa

celui care geme în fața destinului, care suspină din cauza condiției sale și care evadează în puritatea sălbatică a ignoranței. A trăit, a suferit și a urît în întuneric. Trăia în umbră, bîjbîind ca orbii. N-a fost vinovată. Nu știa altceva. A fost credincioasă față de ceea ce a știut. Mereu cu frică de pedepse, depinzînd de zeii ei, cerînd voie sfinților, și pomilor ei, întrebînd melcii și nucile ei de cocos. Nu avea nimic, iar cei care n-au nimic, îi au pe zeii lor. Este puținul pe care-l pot avea.

Îți amintești toanele ei, duioșiile ei, obiceiurile ei, și moartea ei. Cum a putut face ceea ce a făcut ? Să termine așa de groaznic cum a terminat. Nici oasele ei n-au avut liniște. Ea, care părea atît de tare în fața vieții, care nu se pleca pentru nimic. Ea, care era de fier în puterea răzbunării ei. Ea, care spunea cu mîndrie că ierburile bătrîne erau tari. În momentul morții ei nervii trebuie să i se fi transformat într-un arbore al fricii.

Ți-o amintești cînd traversați împreună golful, lăsînd în urmă o dîră lată și învolburată. Ți-o amintești pe străzile Reglei arătîndu-ți tulpinile de porumb care creșteau printre dale : „Uite, uite ce forță au plantele astea, uite cum rup cimentul". Îți amintești mîna ei pusă cu duioșie pe capul tău : „Tu ești celălalt baston al meu". Și ți-o amintești mîniată, cu venele clocotind de furie, cu jăratic în ochi, cu corpul contractat și mîna ca o gheară strînsă pe baston. Și ți-o amintești bucuroasă, îmbrățișîndu-te, în ziua inițierii tale. Ea era singura care te aștepta lîngă arborele de kapoc. Și-ți amintești brațul ei pe șoseaua spre

Rancho Boyeros, vrînd să ajungă și nereușind. Și ți-o amintești cu privirea înghețată căutînd în jos, cînd cu Aimé, și cînd i-ai povestit de colierul lui Roli zdrobit de gloanțe. Și ți-o amintești umflată în cîrpele acelea și frunzele acelea uscate, cu un ochi imposibil de deschis și cu celălalt imposibil de închis.

Bunica ta, care voind să facă bine, a făcut rău, îți face din ochiul stîng, lovește podeaua cu bastonul și-și ia rămas bun. Iar foșnetul fustei scrobite este cel al portocalului acru. Ai vrea să-i spui ceva, să-i poți spune ce s-a petrecut. Să-i strigi că nu mai crezi în sfinții ei, că tatăl tău e răzbunat, că acum vezi altfel totul, că ești altul, nu cel pe care l-a cunoscut. Dar nu poți, și în timp ce se destramă, contempli cu ochii plini de amintiri și pieptul plin de tăcere, cum baticul ei albastru se desface și se preface-n aer, în nimic, în susur de frunze, în singurătatea curții.

Și cu pieptul plin de tăcere, și ochii plini de amintiri, o vezi pe Aimé, privindu-te de pe scara asta. Zîmbește cu zîmbetul acelor duminici de plajă. Mergeți la La Concha. Mai întîi terminai să te dezbraci și așteptai să apară pe ușa vestiarului. Apărea cu costumul de baie roșu și pălăria mare de pai gălbui. Sînii ei strînși în costum. Soarele îi picura pe față, prin pălărie. O vezi, îți amintești, o scoți din curte și o duci în duminicile de la La Concha, cînd se apropia dinspre ușa vestiarului, cu mersul acela de neuitat privindu-te cu scînteia aceea de apă ce-i strălucea în pupile. Te lua de mînă și mergeați alături, foarte alături, către priveliștile de neuitat ale mării și ale dimineții. O dată s-a înțepat într-un arici și

ți-a dat degetul mare de la picior, însîngerat, și ai supt sîngele, care era atît de roșu, atît de sărat, atît de frumos pe apă și scînteind în soare. Apoi a spălat cu buzele ei sîngele de pe ale tale. Buzele astea pe care le atingi acum și care vor fi lovite fără milă.

Aimé, în apa mării, se strîngea lîngă tine ca o pisică speriată. Și o strîngeai și mai tare lîngă corpul tău și o țineai așa, cu buzele tale pe umărul ei, bînd stropii de mare ce luceau în soare, și zîmbea. Și apoi, pe țărm, Aimé, mînjită de nisip, oferită soarelui, cu părul negru și neted, mai frumoasă ca niciodată. Pielea ei de culoarea lutului strălucitor și rîsul ei mai frumos și mai luminos ca amiaza. Și o lua la fugă spre apă și o ajungeai din urmă și săreai asupra ei ca un tigru și te aruncai peste ea și-i striveai capul de nisip și ea cerea îndurare aproape plîngînd, iar tu, mărinimos, îi ofereai libertatea. Și atunci începeați din nou să înnotați; înnotați alături, mai încet, pînă la geamandurile albe plutitoare marcînd limitele Iaht Clubului, ale „Nauticului" și Cazinoului Spaniol, zonele acelea de mare și nisip interzise pentru că erau în exclusivitate pentru cei aleși, pentru albii din înalta societate. Și, înnotînd și privindu-vă, încet, vă întorceați la nisipul permis. Și acolo desfăceați pachetul cu merinde și, pe jos, pe nisip, mîncați privind către restaurant. Și pe urmă vă întindeați la soarele care se ascundea printre pini, iar Aimé cu capul sprijinit pe umărul tău, mirosea a mare și începea să-ți deseneze pe trup — șiroaie de nisip care te gîdilau. Aimé și desenele ei pe nisip. Cățelușul cu nasturi pe burtă, pasărea cu o gaură în piept. Și se uita la tine cu zîmbetul blînd cu care o vezi în amintire, privindu-te de pe scara asta. Și din nou în mare ca să vă spălați de nisip și să vă bateți cu apă. Pe urmă mergeați la cabine să vă îmbrăcați și plecați la La Concha și traversați Coney Island, deja mai îngîndurați pentru că duminica se termina. Și pentru ca s-o mai lungiți, întîrziați la întoarcere, mergeați încet pe Quinta Avenida. Mergeați alături, foarte alături, topiți de-un sentiment de plenitudine, de bucurie, de-o fericire necunoscută, grea, uciși de dragoste. Și inima îți umplea tot pieptul, îți umfla venele cu sînge cald, ca în după-amiaza aceea sub arbori pe cînd rămînea în urmă lumea nebună de veselie a duminicii de soare și plajă. Puțin cîte puțin deveneați din nou gravi. Mergeați sute de metri alături și singuri. Pînă ce oboseați și nu mai puteați și tu spuneai: „Trebuie să luăm autobuzul". Iar ea spunea: „Da". Și o dată ajunși în autobuz, nu mai vorbeați. Mergeați alături și singuri, printre pasageri. Mergeați alături și singuri în harababura lumii. Alături și singuri și deja plaja părea un vis. Mergeați alături și singuri pînă ajungeați în curtea asta, pînă pășeați pe pămîntul ăsta, pe care acum îl privești cu capul sprijinit în mîini, așezat pe movilița de sub portocalul acru, pomul care de atîtea ori a atins-o pe Aimé cu umbra lui.

Curat de la început, vine de departe ca să radă desfrîul cărnii de pe suprafața pămîntului. Inlé urăște păcatele pămîntești. Nu fumează. Nici nu

bea cafea. Nici nu bea rom. Nici nu bate la tobă. Umblă pe drumurile purităţii, cerînd castitate. Trăieşte printre ferigi umede, la gurile rîurilor şi în pămîntul ud. Se mişcă fără coroană şi fără spadă. Rege şi şef al unei armate caste şi cu arme curate. Opune lumii calde a sîngelui, lumea rece a peştilor. Medic şi pescar, îşi umezeşte fruntea cu o batistă cu dungi verzi. Pasul său nu sperie vrăbiile. Seamănă cu San Rafael. Nu se teme de caimani şi nici de papagali. Colierele lui sînt din matipós[1] *sau din mărgele de culoare verde închis. Este mascul şi femelă în acelaşi timp, dar sexele lui nu funcţionează. Ca să-şi ostoiască sexul se spală cu iasomie. În inima lui de ghips dragostea nu înfloreşte, dar în vîrful degetelor îi ţipă trandafirii întemniţaţi acolo. Ca să-l îmbunezi arzi un peşte de paie plin cu pulbere. Dansează în zig-zag. Al său este arborele* abey[2], sacu-sacu[3], *liana* guaraná[4], abrán de costa[5], *manglierul,* marañón[6] *şi* lambrilla[7]. *Vorbeşte prin nucile de cocos şi prin melci. Medic înţelept, cunoaşte cînd se usucă vieţile şi nu mai au scăpare. Ghiceşte pe cel care nu va vedea* marañónul *matur. Este tînăr, puternic, delicat, cast, serios şi aspru. Pedepseşte cu nebunia.*

[1] Plantă cu seminţe mari.
[2] Arbore mare din Antile ; familia leguminoaselor.
[3] Plantă cu corolă albă şi rădăcină comestibilă.
[4] Plantă căţărătoare ; familia dicotiledonate.
[5] Arbore sălbatic, cu lemn închis la culoare.
[6] Arbore american ; sîmburele fructului său e comestibil.
[7] Un tip de ferigă.

La început am avut banca noastră în parc, sub plopul acela ; colţul nostru întunecat prin cartierul Serrano ; scara noastră în formă de melc. Şi e adevărat că apa furată şi pîinea ascunsă sînt mai gustoase. Lui Aimé îi era teamă că mătuşa ei va afla. Voiam să ne tăinuim dragostea noastră, dar toţi şi-au dat seama. Candita se purta altfel cu mine. N-o mai lăsa pe Aimé să iasă.

În fiecare an, se sărbătorea în curte „ziua carităţii". Unii vecini organizau în camerele lor mici petreceri, care se terminau în curte. Acel opt septembrie le-a întrecut pe toate. Candita cîştigase patruzeci de *pesos* jucînd la loterie şi spunea că premiul i-l dăduse Fecioara, pentru că o visase. Serbarea s-a făcut în curte, sub cerul liber. Au curs din abundenţă rachiul şi romul. Mi-am petrecut noaptea dansînd cu Aimé. De cîte ori mă uitam la Candita, avea privirea aţintită asupra noastră. N-a pierdut nici o mişcare. Aimé zicea : „Spune-i mătuşii. Hai, spune-i." Atît a insistat încît m-am hotărît. Am chemat-o pe Candita şi i-am spus că Aimé şi cu mine eram logodiţi. A luat un aer grav şi mi-a spus : „Mîine vorbim despre asta". Nu mi-a plăcut felul de a vorbi al Canditei, dar am continuat să beau şi să dansez cu Aimé. Rosendo, vînzătorul de lozuri, ne

îmbrăţişa şi zicea cu limba încîlcită: „Ce bine e să fii tînăr şi să iubeşti. O să fiţi fericiţi. Ea e un bobocel, iar tu un taur. Eu sînt un bătrîn singur şi nefericit. Dar am trăit, am avut bani, m-am bucurat de viaţă."

Şi povestea aventuri pe care nu le avusese niciodată, vorbea de femei frumoase şi bogate, care-i aparţinuseră numai în gînd. Îşi repeta istoriile ca o placă de patefon uzată, bătîndu-ne cu palma pe spate, plîngînd, pînă ce a căzut în faţa noastră. A trebuit să-l ducem în braţe pînă în camera lui. Serbarea a ţinut pînă-n zori. Ziua următoare am vorbit din nou cu Candita. Se lăsa greu, ridica obiecţii, zicea că Aimé era aproape un copil; am insistat şi a sfîrşit prin a accepta. M-a avertizat că trebuiau să fie nişte relaţii serioase şi bine gîndite. Nu vroia să aibă neplăceri. I-am spus că ne vom căsători în curînd, căci deja la măcelărie cîştigam şaizeci şi cinci de *pesos* şi puteam să aduc acasă în fiecare zi o livră de carne de calitatea a doua, care nu mă costa nimic.

În primele zile ale lui octombrie am primit o citaţie din partea „Puterii" că am să fiu primit ca membru pe data de douăzeci ale lunii. Citaţia avea o notă care spunea: „Ca să fii admis trebuie să aduci un cocoş, o sticlă de vin sec, una de rachiu, şi şaizeci de *pesos*".

Cei şaizeci de *pesos* erau pentru cheltuielile serbării şi toate celelalte. Am primit citaţia cu emoţie. Canditei, lui Aimé şi mamei nu le-a plăcut vestea. Dar bunica s-a bucurat mult; îmi spunea mulţumită: „Bărbat, întru totul asemenea tatălui tău. Gîndeşte-te la el. Acum va fi mai uşor să afli cine l-a asasinat. Tu vei simţi sprijin. Vei fi ajutat. Există vrăjitori puternici", şi mi-a dat ca exemplu pe Manuel de Jerús Capá (Chucú Capá). Îşi făcea propaganda politică prin afişe şi anunţuri în limba „efik" şi ajunsese consilier şi preşedintele primăriei din Regla.

Pe data de douăzeci, în zori, m-am dus cu Mario pe un deluşor lîngă un rîu, aproape de Calabazar. Cînd am ajuns, zece sau douăsprezece persoane ne aşteptau sub un kapoc, chiar lîngă rîu. Eu eram tare nervos. Am văzut un ied şi un cocoş legaţi de kapoc. Iedul, împodobit cu panglici, pene şi clopoţei, şi pictat cu dungi de cretă galbenă. Trunchiul kapocului era şi el pictat cu semne de cretă galbenă. Mai erau acolo un ulcior, o legătură de beţe, ouă, banane mari, „names"[1], porumbei, o sticlă de rachiu, lumînări, manioc şi porumb.

Cam la cinci metri de rîu era o căsuţă din piatră. Era templul „Puterii Insú Efó". „Apapa Efí" nu avea templu propriu şi pentru iniţieri, împrumutau. Atunci, Insú Efó l-a cedat. Ne-am adunat lîngă kapoc. Alejandro s-a apropiat şi mi-a spus: „Poţi să fii bărbat şi să nu fii «abakuá», dar ceea ce nu se poate e să fii «abakuá» şi să nu fii bărbat". Îi cunoşteam pe toţi. Ştiam funcţiile pe care le aveau.

Se aflau acolo numai „Kiriofó", adică grupul de şefi ai Puterii: „Pedro cel Negru", Jyamba, prietenul meu Mario, Makongo; „Machete", Isné; Mignelito, Isunekué; „Maurul", Ekuenón;

---

[1] *Name* = plantă cu rădăcina mare, în formă de tubercul, comestibilă.

Alejandro, Empegó ; Victor, Mosongo ; „Cuiul", Abasongo ; și Cheo Enkrikamo.

Mi-au ordonat să mă dezbrac pînă la brîu, să-mi scot pantofii și să-mi suflec pantalonii peste genunchi. Alejandro s-a apropiat de mine și, cu o cretă galbenă, mi-a desenat pe brațe două săgeți cu vîrfurile în jos care se încrucișau, iar în spațiul dintre ele, în partea de sus și de jos, a trasat două cruci, iar lîngă locul unde se încrucișau săgețile a desenat două cercuri. S-a așezat în fața mea și a trasat altă săgeată pe pieptul meu, și în partea de sus și pe laturile săgeții, sus, a desenat o cruce, iar jos, un cerc. La fel pe spate, și pe picioare, ca și pe brațe. Alejandro a terminat. S-a auzit o lovitură surdă de tobă și mi-au legat ochii. Începînd din acel moment, l-am auzit, l-am simțit și m-am gîndit numai la tatăl meu. Mă stropeau cu rachiu, cu vin sec și apă sfințită. Mă atingeau cu un mănunchi de busuioc. Au trecut un cocoș peste corpul meu. M-au condus la căsuța de piatră. Acolo înăuntru m-au pus să îngenunchez și mi-au smuls legătura de la ochi. În fața mea apăru un altar unde erau niște bastoane foarte împodobite, cîteva tobe și un crucifix. Pe jos, în fața altarului, o pînză de sac cu ofrande de legume. Alejandro a desenat pe jos, cu creta, simbolul „Puterii" și mi-a expus principiile și legile celor ce sînt abakuás.

Mi-au legat din nou ochii și m-au dus la „Fambá." Am auzit o rugăciune și peste puțin, un tunet îndepărtat, un zgomot, care, clipă de clipă, creștea. Parcă deasupra corpului meu era un taur sălbatic, ori un leu care răgea furios. Era Ekené. Îl aveam pe cap și ei îl chemau. Nu puteam suporta zgomotul și tremuram, mă zguduiam pînă la oase. Sunetul acela dur, insuportabil, pătrunzător, foarte puternic era vocea lui Tanze, peștele sfînt, a zeului Abasí. Vocea zeului îmi pătrundea în cap pentru a rămîne acolo înăuntru ca un strigăt de furie.

M-au scos din cameră. Mi-au dezlegat ochii. Era amiază. Se aflau acolo și ceilalți membri ai „Puterii" și invitații. M-au felicitat. Am mîncat împreună iedul. Orchestra abakuá cînta iar lumea era veselă. Mi-ar fi plăcut ca Aimé și mama să fie acolo, dar era numai bunica. M-a îmbrățișat sub arborele de kapoc. Sărbătoarea a durat pînă la apusul soarelui.

Primirea mea în „Putere" nu i-a plăcut mamei. A doua zi mi-a spus : „Ei, ai intrat ? Ei, și ? N-o să cîștigi mai mult din cauza asta. Să vedem dacă, fiind abakuá, poți să închiriezi o căsuță și să mă scoți din curtea asta unde nu mai pot."

Boala de piept a mamei s-a agravat iar la casa de ajutor nu-i prescriau decît siropuri ; din zi în zi era mai rău. Angel a venit s-o vadă, i-a făcut o injecție și i-a adus niște medicamente bune. Mama mi-a spus că Angel a stat mult de vorbă cu bunica și se pare că nu-i plăcuse că era vraci. Bunica mi-a spus : „Prietenul ăsta al tău nu-mi place. E un diavol îmbrăcat în alb."

Ziarele au scris că la morgă se afla un tînăr neidentificat, făcut bucăți. A doua zi a fost recunoscut. Era Justico, un băiat care împlinise douăzeci de ani ; locuia în camera 19. Se arunicase înaintea trenului la pasajul de la Luyanó. Tatăl său a declarat că, în urmă cu trei zile, fugise de acasă cu simptome de nebunie. Cum era

normal în astfel de cazuri, s-a făcut autopsia și cazul a fost dat uitării. Totuși, noi nu l-am uitat niciodată pe Justico. Ceea ce știam toți vecinii era că băiatul, care n-avea de lucru, dormea pe jos, lîngă patul unei surori mai mari ca el. Ea rămăsese însărcinată. Tatăl l-a dat afară din casă pe Justico după ce l-a bătut și l-a înjurat... După cîteva zile de la accident familia a plecat din curte, izgonită de rușine.

Pomul trimis bunicii de la pepiniera Nazábal împlinea trei luni. Și cum era obligatoriu ca să-l taie o fată mare, bunica a vorbit cu Candita ca să-i dea voie lui Aimé să meargă acasă la ea și să taie pomul. Asta-i va aduce lumină și îndestulare. M-am înțeles cu Aimé să ne vedem fără să fim urmăriți de Candita. În ziua aceea nu m-am dus la lucru. Cînd am ajuns, Aimé era deja acolo, îmbrăcată în verde. Bunica făcea pregătirile. A uns un *machete* nou cu grăsime de *corojo*. M-a dat afară ca să o spele și s-o controleze pe Aimé. În spatele scîndurilor acelora Aimé era goală, în timp ce bunica o spăla cu busuioc, apă de flori, trandafiri albi și crini. Aimé a ieșit cu *machetele* în mînă. Era o zi cu soare. Ochii îi străluceau. Ne-am dus pînă la pom. Bunica s-a ghemuit cu tigva de *güiros* goală și cu ulciorul de lut. Și-a făcut semnul crucii pe frunte și apoi pe pămînt. I-a ordonat lui Aimé să lovească cu furie. Trunchiul era foarte moale, pentru că Aimé l-a tăiat dintr-o lovitură. Șuvoiul sevei aceleia care părea sînge a țîșnit cu atîta putere încît a stropit fusta și picioarele lui Aimé. Bunica strîngea seva repede, asuda, iar mîinile

îi tremurau. Pomișorul părea cu adevărat un animal sîngerînd. „Este sîngele pămîntului care conține tot restul sîngelui, și e cel mai curat pentru că nu cunoaște carnea", a spus bunica. Ne-am întors în casă. Bunica pregătea siropul. Aburii ieșeau din oalele așezate pe foc. Era un fum ciudat, de un roșu ca sfecla.

După-masă bunica s-a culcat și a adormit. Patul ei era un fel de cuib făcut din saci, haine vechi și frunze uscate. Aimé și cu mine am ieșit din casă.

Printre pomi am strîns-o lîngă mine.

Niciodată nu i-am simțit carnea atît de caldă sub rochie. Am sărutat-o atîta încît buzele i s-au umflat. Aimé mergea pe sub ramuri, îndepărtîndu-le din cînd în cînd cu mîinile. Ne-am dus pînă la rîul care trece prin fundul grădinii. Se uita la știrul sălbatic. Așa am ajuns pînă lîngă Podul spînzuraților. Ierburile erau înalte și nu puteam fi văzuți. La umbra *framboyán*-ului era o poieniță înconjurată de bucsău verde crud. În poieniță, pămîntul era acoperit cu floricele căzute din *framboyán* și care păreau de foc. Am culcat-o pe pămînt. Aimé a rămas liniștită. I-am privit marginea pătată a fustei, care i se ridicase pînă la jumătatea coapselor. N-a spus nimic. Nici nu s-a mișcat. Culoarea florilor i-a trecut prin ochi. I-am lipit corpul de al meu.

Acolo a fost a mea. Seara, bunica a dus-o acasă. M-am întors după aceea, ca și cum aș fi fost la lucru. *Framboyánul* mai e și acum acolo, se vede cînd treci podul. De cîte ori îl văd simt un fior în tot corpul. Nu cred că amintirile se

păstrează în creier, ele circulă prin tot corpul, le simt de fiecare dată cînd mă gîndesc la Aimé.

Pînă de curînd am fost șeful lui Cristino Mora. Lucra cu mine la serviciul beneficiari din cadrul Oficiului de Studiere a Produselor, din Minister. A condus grupul de reporteri care s-a ocupat de cercetări pentru verificarea noilor chibrituri, astea care acum se numesc „Scînteia". Tot așa, a muncit grozav cînd a fost schimbat numele și desenul de pe pachetele de țigări. Toate cercetările pe care le-a condus s-au terminat la timp și cu rezultate bune. Cristino e foarte conștiincios în muncă. E unul din cei mai buni funcționari pe care i-am avut. S-a căsătorit cu secretara mea.

CHANGÓ UCIDE prin foc. Aruncă grămezi de fulgere. Nimeni nu se cațără în palmieri ca el. Trimite săgeți pe pămînt. Este zeul tunetului și al războiului, irezistibilul taur roșu de pe deal. Cînd își mișcă mijlocul, tună. Este bărbatul de foc, cel făcut din flăcări, cu ochi incendiari. Negrul frumos și puternic îmbrăcat în purpură. Eroul războiului și al paturilor. Vrăjește femeile cu suc de flori de framboyán *arzător. Toate femeile tremură în prezența lui, îl așteaptă disperate în timp ce mîngîie floarea roșie ca focul pe care le-o lasă amintire sub pernă. Stăpîn al tobelor, zeu al pulberii secrete, cu ea îi trezește pe cei adormiți. Este stăpînul* jobo[1]*-ului, al pinului, al mahonului și al* mamey[2]*-ului. Plopul este mantia lui, dar palmierul îi este tron și foișor de veghe. Este artileristul fulgerului; e cel care luptă cu moartea. Cel care scoate foc pe gură și fum prin picioare.*

Regele lui Oyó și rege al regilor. Om de acțiune, viclean și agil. Războinic peste războinici. Filfizon, afemeiat și gîlcevitor. As al cuțitului și al rumbei, al toporului și al coasei. Iubește copiii. O iubește și se teme de zeița vîntului și a scînteii. Îi urmărește pe hoți. E mincinos, dar minciunile lui se prefac în adevăr. Femeile îl ajută în luptele lui. Și ar fi de neînvins dacă nu i-ar fi frică de morți. Fuge plin de groază cînd îi are aproape. Lacom și desfrînat, războinic și dansator, mereu vrea spadă, sînge, rotunjime interzisă de femeie și sunet de

---

[1] Pom înalt, cu coroană bogată, originar din America; fructul său, asemănător cu pruna, este comestibil.

[2] Arbore din America, cu fruct rotund, aromat, comestibil.

tobă. Este urît de bărbați și iubit de femei. Este făcut din foc. Voci de frică și patimă răsună în pasul lui. Sub picioarele lui pămîntul începe să ardă.

Par a se afla aici, ținîndu-și respirația, gata pentru cutremurul schimbării, așteptînd ca totul să se transforme în moloz, în praf și apoi în fum, în fumul amar al amintirilor. Ceea ce văd ochii tăi devine din nou cum a fost. Apar amintiri din fiecare scîndură, din fiecare cărămidă știrbită. Amintirile șiroiesc pe pereți. Scara închisă, cu o cruce din două șipci, înclinată, gata să cadă, plină de un calm definitiv, implacabil. Figuri încrustate în aerul timpului. Marginea unei fuste verzi. Niște picioare, niște genunchi, începutul unor coapse de culoarea lutului. Aimé pe a patra treaptă, spunînd: „Gata, Tinito, grăbește-te! Or să ne vadă și vor crede că sîntem nebuni." Și picioarele ei, marginea fustei stropită cu seva aceea ce părea că-i sînge. Ochii ei frumoși pentru că erau ai ei ca și rochia ei verde de neuitat, ca și felul ei de a merge. E ca taina unei flori în aerul fără timp, într-un cer imposibil și fără de răspuns. Aimé pe plajă, părul ei curgîndu-i pe piele. Aimé în parc, sub plopul acela. Aimé ca o fetiță, jucîndu-se de-a venitul și plecatul în inima priveliștilor. Aimé culcată sub *framboyanul* acela, de parcă ar fi fost culcată pe foc. Aimé surîzînd printre lacrimi.

Ce ciudat, ce străin, astăzi, acum, cotidianul și deja familiarul nume Gloria, femeie din altă lume și nu din aceasta. Cu Cloti și cu Francilla și cu altele a fost altceva. Cu Gloria ai deja copii.

Și totuși amintindu-ți de Aimé simți tresărirea cărnii. Aimé, carnea ei tînără, felul ei de a merge, felul de a vorbi, de a se dărui dorinței tale, de a te privi cerînd. Amintirile sînt lovituri dinnăuntru înspre afară. Îți arunci privirea înspre șirul de camere. Pete mari, maronii, pe vopseaua verde. Ușa aceea înconjurată de colivii cu canari. Acolo a locuit Aimé cu mătușa ei. Acolo a locuit cu tine. Acolo a murit cu tine pentru astăzi, împreună cu dorințele ei și speranțele ei pentru ieri, pentru mîine și pentru niciodată. Te apropii. Atingi vopseaua zbîrcită ca o piele de crocodil. Zmulgi cu unghiile bucățele de verde.

Privești colțurile unde au fost bucătăriile, spirtierele. Pereții afumați. Fum vechi pe pereți, fum deja trecut, fum din alte zile, din alte vise, din alți ani, fum.

Candita ne păzea și n-o lăsa să iasă nici pînă la colț. „Dacă află mătușa de ceea ce am făcut! Vai, dacă află mătușa!" Ne-am hotărît să ne căsătorim. M-am dus la tribunalul care se afla la etajul clădirii de pe Toyo și m-am întîlnit cu un domn pe care-l cunoșteam de cînd lucram la „Aralia". Era secretar la tribunal. Mi-a explicat că Aimé era minoră și că avea nevoie de niște hîrtii. I-am dat cinci *pesos*. S-a ocupat de toate. A cerut actele lui Aimé de la Guantánamo și au venit imediat.

Ne-am căsătorit într-o vineri de dimineață. Merita s-o vezi pe Aimé cu rochia ei nouă, și pentru prima oară cu ciorapi și pantofi cu toc. Rîdea și făcea mici strîmbături din buze. Candita era foarte serioasă. Mama plîngea fiindcă-și amintea

de Teresita. Bunica vorbea de strănepoţi. Ne-au aruncat şi orez cînd ne-am întors. Voiam să ne ducem la un hotel, dar nu ştiam dacă ne ajungeau banii.

Într-o maşină închiriată ne-am dus pînă la plaja din Guanabo. Acolo, la „El Cuba“, am băut nişte bere. Ne-am învîrtit pe plajă şi seara ne-am întors la Havana. Am intrat într-un han ieftin. Pereţii camerei aveau vopseaua zgîriată şi purtau tot felul de inscripţii. Inimi, nume. Aimé privea totul cu multă curiozitate. Oglinda pe perete, la nivelul patului. Salteaua, cu amprenta unui corp bătucită din multe corpuri. Bideul într-un colţ al camerei. Cearşafurile călcate şi reci. Acolo ne-am petrecut noaptea. Din tavanul foarte înalt şi pătat, atîrna lampa susţinută de un cordon cu muşte, care parcă aşteptau ceva. La zece dimineaţa stăpînul hanului a bătut la uşă şi s-a rupt vraja.

Ne-am mai plimbat. Am mîncat de prînz la Ten Cent de Galiano. Am trecut de mai multe ori pe strada San Rafael, de sus în jos şi de jos în sus. Aimé se uita la vitrinele magazinelor „Încîntarea“, „Sfîrşitul secolului“.

Cîte lucruri pe care nu le puteam cumpăra...

Se oprea în faţa tuturor vitrinelor. Deschidea ochii mari în faţa florilor, ciorapilor de damă, parfumurilor şi rochiilor, mă strîngea de mînă şi nu spunea nimic. Intra în toate magazinele. Bomboane, pînzeturi colorate în spatele geamurilor strălucitoare, totul o aţîţa, o neliniştea : „Ia uite ce de lucruri. Ce bine miroase aici. Ce frumos. Totul miroase a nou.“ Vînzătorii veneau şi se duceau printre tejghele, împingînd cuiere pe

rotile, pline de rochii. Am trecut prin faţa unei oglinzi. Am privit hainele mele şi ale lui Aimé. Mi-a fost jenă. Aş fi vrut să dispară toate vitrinele din Havana. Ne-am petrecut ziua pe străzi. Ne-am dus pînă la parcul Central.

Am intrat la Rex. Ne-am plimbat pe Obispo. Am luat cîte o îngheţată lîngă localul Payret. Prăjituri cu chimen la cofetăria de lîngă Banibú. Şi ne-am aşezat pe o bancă în Prado pînă ce s-a înnoptat şi au venit păsărelele să se culce în dafini şi să ne murdărească de găinaţ. Mi-am amintit de bunica. „Între pasăre şi pom e o mare intimitate. În timpul zilei aripile înveselesc frunzele, iar noaptea frunzele protejează aripile.“

Ne-am dus pînă la Malecón. Era deja întuneric şi nu se vedea orizontul.

„Priveşte luminiţele vaselor de pescuit ; se confundă cu stelele, dar sînt un pic mai galbene.“ „*El Morro*[1] pare chior“, lucruri din astea spunea Aimé. Ne-am aşezat pe zid ca să ne mai răcorim puţin. O dureau picioarele şi şi-a scos pantofii. Alături s-a aşezat un bărbat şi şi-a pus pe zid cîrpele şi cutiile de conserve. Briza mării ne aducea de departe izul ei de alcool şi sudoare acră.

Ne-am strîns un pic. Omul începu să muşte dintr-o bucată de pîine uscată. Îi venea greu să muşte. Atunci i-am văzut faţa ca un cuţit. Şi-a acoperit faţa cu pîinea şi a întors capul. Aimé şi cu mine ne-am privit într-o tăcere mai grăitoare ca toate cuvintele.

---

[1] Castelul *El Morro* (Maurul) — far din portul Havana, veche fortăreaţă.

Voiam să ne ridicăm cînd am auzit două explozii. Au zguduit noaptea, s-au clătinat și zidurile. Aproape imediat a trecut, în plină viteză, o mașină și, pe urmă, alta.

Trăgeau unii într-alții. Am văzut luminițele împușcăturilor prin geamurile mașinilor. Aimé s-a strîns lîngă mine. Strada era pustie.

Am trecut prin fața hotelului „Național". Aimé se uita la ferestre. Unele se aprindeau, altele se stingeau. „Parcă ne-ar face cu ochiul", zicea, cînd am auzit o frînă lîngă noi. Ne-au oprit. M-au controlat. Dinspre unul din geamuri mă țintea o mitralieră. Un polițist mă lovea ușor peste picior cu o vînă de bou.

— Încotro mergeți ?

Am rămas fără să știu ce să zic.

— Încotro mergeți ?

— Păi, noi ne-am căsătorit ieri și...

— E nevasta ta ?

— Da.

Se adresă lui Aimé.

— Cîți ani ai ?

— Șaisprezece.

— Ești nevasta lui sau faci trotuarul ?

Nu m-am putut abține.

— Ai grijă ! a țipat cel cu mitraliera.

Aimé s-a agățat de mine. Polițistul s-a urcat în mașină.

Și din mers ne-au strigat :

— Hai ! Circulați ! Noaptea nu e pentru făcut dragoste !

Aimé tremura. Ne-am întors la han.

Pantalonii mei albi aveau o pată de sînge ; probabil cu vîna de bou loviseră pe cineva.

Candita ne-a lăsat camera ei și s-a dus să locuiască cu mama. Am aranjat-o. Am zugrăvit-o cu var roz. Am pus o perdea la fereastră. Candita ne-a făcut cadou niște flori din hîrtie creponată. Mîinile lui Aimé au pus totul în ordine și camera s-a schimbat. Și asta fiindcă dragostea e capabilă să aducă într-o cameră toată muzica din lume.

ESTE PĂSTORIȚA cu capa ei de vînt, alături de moarte. Solemnă. Perfectă, de o modestie fără umbră. Are o gură tristă și tîmple triste și degete și mai triste. Zeița mîhnirii. Iewá, sfînta fatală a singurătăților. Bolnavă de liniște, trăiește în cimitir, în această lume a oaselor, unde pămîntul e adînc și nu sînt rădăcini. Vîntul o străbate, și ea vrea să cînte, dar nu poate. E împotriva tobelor și sexelor. Înțelege ce spune vîntul. Palpită între morminte și pini. Păstorește amintiri printre ierburi și cruci. Usucă carnea pe fețe, le șterge în pămînt pentru totdeauna. Cunoaște visele ce locuiesc în craniile goale. Simte scîrțîitul bătrînelor coaste care au cuprins sîni de femeie, vibrația oaselor cu vechi pasiuni. Ascultă freamătul sărutărilor și suspinelor, care urcă prin porii milenari ai pă-

mîntului. Păşeşte peste semănături şi bulgări de pămînt gras. Numără oasele, cîntăreşte cenuşile, praful îndrăgostit. Şi, prin praful în praf transformat, merge fără grabă, dar sigură ca un melc. Se spune că este melc şi că intră în el. Şi în democraţia absolută a morţii se mişcă sigură şi maiestuoasă, printre lianele mov şi chiparoşi, printre cactuşi, campanas[1] *violet şi mimoze. În ochii ei străluceşte o luminiţă violetă, nici veselă nici tristă. Degetele ei sînt de ceară. Are viaţă, dar e stearpă şi virgină de atîta umblet printre fantasme. Şi cu faţa ei vopsită în alb, şi buzele vinete, împodobită cu melci şi pietre roz, o dată şi încă o dată îndoaie vieţile, le depune ca pe tulpinile moarte, le putrezeşte încet. O dată, încă o dată, şi încă o dată, şi nu oboseşte niciodată. În timpul acesta tăcerea unduieşte între două brize.*

Zgomot la intrare. Paşi. Intră un bărbat cu o valiză şi nişte hîrtii. Lipeşte o hîrtie pe prima uşă, unde a locuit Rosendo. Te uiţi la uşa a treia, unde a locuit Cloti. Vrei să-i vorbeşti, cînd numai ce auzi că-l strigă din stradă. Pleacă fără să-ţi spună nimic, ca şi cum nu te-ar fi văzut. Sigiliul a rămas lipit la închizătura uşii. Împingi fereastra. Vezi spaţiul gol, pereţii din care se alcătuia lumea lui Rosendo, interiorul care

[1] Floare cu miros foarte puternic.

l-a primit cu tristeţea lui. Pleca în fiecare dimineaţă, tăind aerul dimineţii cu biletele lui şi cu hainele murdare, uzate şi cîrpite. Vorbea despre o lume în care nu trăise. Vise în care nimeni nu credea şi toţi le respectau. Vise care se trezeau, trăiau, sufereau şi adormeau odată cu el. Faţa lui ascuţită ca un cuţit. Rosendo, cel care făcea pe orbul. Vorbea de copii şi despre femei pe care nu le avusese, de zilele splendide care nu existaseră. Vorbind de unul singur îşi mîngîia singurătatea. Într-o noapte ai văzut un bătrîn oprit în cercul de lumină al unui felinar de pe strada Serrano. Vorbea cu el însuşi cu voce tare. S-a întors, i-ai văzut profilul, care, ca un cuţit, tăia aerul. S-a îndreptat spre cutiile de gunoi de pe trotuar. A ridicat, unul după altul capacele. În timp ce căuta cu mîinile în gunoi, spunea : „Of, Doamne, of, Doamne, neruşinatule !" Îl auzeai vorbind şi te-ai ascuns ca să nu te vadă. A învelit într-o jumătate de foaie de ziar ceea ce găsise şi a plecat mai departe. Faţa lui tăind aerul nopţii. Ai privit cerul curat, albind spre zori. Şi ai plecat pe strada Santa Emilia ca să nu-i fie şi să nu-ţi fie ruşine.

Camera asta goală. Pereţii. Viaţa lui stinsă în vis după vis spulberate. Trebuie să fi avut mereu în gură gustul etern şi sălciu al înfrîngerii.

Pleca în fiecare dimineaţă ; într-o mînă ţinea visele şi-n cealaltă norocul pe care-l vestea dar el nu-l avea. Pleca mizer, candid şi demn. Cu acea teribilă, candidă şi tragică demnitate a feţei lui ca un cuţit. Vorbea de viaţa lui trecută, de zilele fericite pe care nu le avusese. Cînd vorbea era ca şi cum mirosul zdrenţelor i s-ar fi prefă-

cut în cîntec. Şi-ţi aminteşti cuvintele bunicii: „Rosendo e un sfînt cu vise putrede". Şi de ceea ce i-a spus tata o dată: „Dumneata nu vei şti niciodată de ce te-ai născut". Iată camera goală şi întunecoasă, lumea lui Rosendo, apusă pentru totdeauna.

Soarele cade despicînd aerul. Un zgomot de aripi printre ramuri. Huruitul unei maşini care se îndepărtează. Şi liniştea se reconstituie sub razele de lumină. Nu mai auzi nici paşi, nici vocile la intrarea-n culoar, nici fîlfîit de aripi, pentru că, iată, doi porumbei cu guşile pline umblă pe jos pe ciment prin curtea însorită.

Să te întorci aici, să reîntîlneşti lumea asta, acum rece, solitară şi depărtată, aproape străină, tăcută, plină de o linişte încărcată de înţelesuri şi de viaţă. Mai dăinuie mirosul de rînced, de perete umed, de prosop ud şi murdar, de sudoare, de w.c. înfundat, de busuioc şi paradis. Miroase a copilărie moartă, a amintire putredă, a vise nemuritoare. Fîlfîie o basma albastră decolorată. Murmură un pom iubit. În timp ce porumbeii umblă pe ciment prin curtea însorită, cu guşile pline. Ramurile pomului se înalţă aproape pînă la streşini. Soarele se mişcă sprijinindu-se de pereţi, luminînd hîrburile şi petele şi urmele coliviilor Canditei. Cuiul. Afişul. Cuiele care nu mai sînt. Camera evreului. Camera Zulemei. Candita, azi tăcută, mîine vorbăreaţă. Ochii ei de chinezoaică pe faţa măslinie palidă, privind-o pe Aimé şi spunînd: „Poate că nu are dreptul?" Candita, mătuşa cea grasă şi micuţă, zîmbitoare şi tristă şi suspinînd, harnică, mereu cu sufletul la gură din cauza trebăluielii şi a astmei. Dragostea ei ca un nor călător căutînd locul unde să se aşeze. N-a avut copii, dar a avut *sinsontes*[1] şi canari, şi, odată patru sau cinci porumbei, ca aceştia care umblă prin curte, cu ciocurile lor roşii, ciugulind soarele, cerculeţele de soare prin umbra pomului. Mătuşa stînd la poartă. Punîndu-şi mîna streaşină la ochi. Căutînd prin vreme urma unui vis; copiii pe care nu i-a avut. Aimé a rămas însărcinată, i-a intrat în trup o rază de bucurie care-i lucea în priviri. Candita, ridicîndu-se pe vîrfuri, s-a privit în oglinda ştearsă. Candita, ca şi cum într-o singură primăvară ar fi dat totul fără să i se dea nimic. Candita, uitîndu-se la tine, la Aimé, cu nostalgie, pentru că amintirile se iscă din tot ceea ce este şi ceea ce a fost sau a vrut să fie. Soarele se desprinde de perete luminînd sinsonteşii şi canarii. Ţi-o aminteşti aici, împletind cu andrelele. Deschizînd coliviile. Candita, buna mătuşă, cum spunea Aimé.

L-am cunoscut pe Cristino în ilegalitate, prin intermediul lui Angel, pe cînd represaliile erau din ce în ce mai brutale şi mai sîngeroase. În momente din astea vezi cum sînt oamenii. După atentatul din strada L şi 23 împotriva lui Santignito Rey, fostul Ministru, cînd erau gata-gata să ne prindă. Cu sînge rece, Cristino şi Angel au salvat situaţia. Cînd, într-o zi, a venit să ne vadă unde eram ascunşi, mi-a adus vestea asasinării

[1] Specie de păsări tropicale.

surorilor Giral. Erau două fete de 19 şi 20 de ani, care lucrau la betoniera unde lucrase şi Daniel. Un văr al lui Daniel, care lucrase şi el acolo, a ajutat pe Angel şi Bruno să plece în Sierra. Pentru mine Cristino e un om adevărat. Mie mi-a dovedit-o în zilele acelea cînd trebuia să fii bărbat cu adevărat.

În camera numărul cinci a locuit un bătrîn singuratic, care abia ieşea afară din casă. Era un om acru, cu părul rar. Puţinul păr pe care-l avea şi-l lipea grijuliu de chelia strălucitoare. Unii spuneau că era neamţ, alţii, evreu. Camera lui era mereu închisă, şi cu lumina aprinsă. Nimeni nu-şi explica de ce locuia el în curtea noastră, căci toţi ziceau că avea bani. Repara ceasuri. Se spune că lucra bine şi se ţinea de cuvînt pentru că avea multă clientelă. Îi aduceau de lucru de la bijutieri. A locuit cam doi ani în curte. Cred că m-am întîlnit cu el de treizeci sau de patruzeci de ori pe coridor, dar nu răspundea la salut. Avea nişte degete fine de muzician. Nu vorbea cu nimeni. Era secretos. Unii ziceau că vindea şi cumpăra bijuterii furate. Administratorul povestea că atunci cînd a închiriat camera nu-şi dăduse nici măcar numele, zisese doar că dacă cineva căuta sau întreba de un polonez, un italian, un olandez, sau un american, acela era el.

Într-o zi, bătrînul n-a ieşit din cameră; n-a ieşit nici în ziua următoare. Ceea ce atrăsese atenţia fusese radioul funcţionînd toată noaptea, şi nelăsîndu-ne să dormim. Nimeni n-a îndrăznit

să bată la uşă. În ziua următoare, radioul, dat la maximum, continua tot pe acelaşi post. Aerul enigmatic este întotdeauna începutul unei nenorociri sau al unui scandal. Omul acela era o fiinţă ciudată, dintre acei care la început sînt ca toţi oamenii şi pe urmă nu seamănă cu nimeni. Uneori ieşea să caute diverse lucruri pentru reparaţiile lui sau să cumpere pîine şi conserve. Am bănuit că i s-a întîmplat ceva. Administratorul a bătut în uşă, dar n-a deschis nimeni. Trebuia s-o forţăm. Dar cum omul se ocupa de ceasuri şi obiecte de valoare, administratorul s-a hotărît să cheme poliţia.

Au venit un gardian şi un locotenent. Au scos încuietoarea şi a ieşit un miros intens de tutun. Podeaua era toată un covor de mucuri de ţigară. Peste grămada de mucuri se afla radioul. Înăuntru nu era nimeni. Doar un hamac de pînză şi o masă de pin nevopsită. Pe perete atîrna un calendar vechi, cu un peisaj de iarnă. Au scos radioul din priză şi au început să caute. Într-o ladă de metal, sub hamac, au găsit un portofel de piele lucrat în relief, fără bani, care conţinea doar portretul unei femei blonde, zîmbind, şi o tăietură dintr-un ziar, cu reclama unui film. Au găsit şi un pistol „Lugger" şi o grămăjoară de medalii şi o cutie goală de chibrituri. Nu erau nici ceasuri, nici scule. Poliţiştii au făcut un proces verbal şi au început să cerceteze. Nimeni nu ştia nimic despre bătrîn. Au încuiat camera. Au trecut luni de zile şi omul nu s-a mai întors niciodată. Camera a stat destul de mult timp liberă. Lumea crease diverse legende în jurul camerei evreului. I-au cerut bunicii să o golească şi

să-i facă o sfeştanie pentru că spuneau că noaptea se auzeau zgomote. A fost greu să se închirieze din nou camera aceea. Pînă la urmă au ocupat-o trei fraţi. Adică, erau două surori şi un frate. Surorile îşi petreceau toată ziua în dreptul ferestrei făcînd flori de hîrtie. Bărbatul le vindea la porţile Palatului Aldama. Era un tip mic şi slab, care cînd vorbea tot dădea din mîini. Ele nu vorbeau, se pare că nu aveau nimic de spus. Mereu tăcute, făceau în spatele ferestrei flori. Aveau nişte şolduri mari şi ochi, care, da, vorbeau. M-am împrietenit cu ele şi Aimé era geloasă. Rămăsese însărcinată şi era mai drăgăstoasă ca niciodată. Gelozia lui Aimé a durat puţin, pentru că, după trei luni, fraţii s-au mutat. În camera evreului nimeni nu stătea prea mult.

În zilele acelea m-am dus s-o văd pe Teresita. M-a recunoscut. M-a întrebat de bunica şi de mama. I-am spus că mă căsătorisem şi că va avea un nepot. A zîmbit. A rămas tăcută. Am văzut-o îmbătrînită, singură, tunsă, cu halatul ei din sac, murdar şi rupt. În ea era ruina unei vieţi care nici nu începuse. Slăbise. Mi-a venit s-o compar cu Teresita aceea cu picioarele lungi şi corpul îngust care se juca printre frînghiile de rufe, alerga prin curte şi obosea repede.

— Se pare că e mai bine. M-a recunoscut, i-am spus lui Angel.

— Să nu crezi asta. Ieri a avut o criză. Şi-a rupt hainele şi şi-a pus pe cap două bentiţe ca şi cum ar fi fost cozi. Ne-a fost greu să i le luăm.

— De ce nu o lasă să-i crească părul ?

— Nu se poate. Asta-i regulamentul.

Mi s-a părut că Angel voia să-mi spună ceva, dar nu îndrăznea. Am vorbit despre ceea ce se petrecuse în Oriente. Angel era indignat de evenimentele din Santiago. Spunea că-i asasinaseră pe băieţi după ce-i prinseseră. Mi-a vorbit despre războiul din Spania. Despre mitraliere pe acoperişurile caselor. Despre bombardamente. Despre tatăl lui, care era un vînător bun şi a murit în primele zile, trăgînd de la o fereastră cu puşca de vînătoare. Mă uitam la cicatricea lui ; pipăindu-şi-o cu degetele mi-a spus : „Da, o lovitură de baionetă în tranşeele cartierului universitar". În timp ce mergeam printr-un parc părăsit între două pavilioane, discutam.

— Bunica ta are un caracter puternic.

— De ce ?

— Ştiu. Mi-am dat seama. Voi credeţi în vrăji ?

— Da.

— Credeţi că bolile se vindecă cu ierburi şi vrăji. Bolile se vindecă cu injecţii, cu medicamente, şi uneori, cu bisturiul.

O undă de mînie îmi crescu în suflet. De ce vorbea aşa ? Ce ştia el despre sfinţi ? A continuat să-mi spună :

— Sigur că unele ierburi pot să vindece, dar chestia asta cu vrăjitoria e semn de înapoiere. Tu chiar crezi cu-adevărat ?

— Păi, da.

— Îţi vorbesc despre asta pentru că este ceva care mă preocupă. Cînd are crize, sora ta vorbeşte despre broaşte spînzurate, crabi cu pan-

glici și un băț care miroase a acru. E posibil să aibă legătură cu credințele voastre, de aceea îți spun.

N-am știut ce să răspund. Angel a continuat să vorbească. La început aveam chef să-i spun să se ocupe de problemele lui și să-i lase pe sfinți în pace. Aveam chef să-i dau un pumn în gură.

Apoi aș fi vrut să mă bat cu toți și cu mine însumi. Mă încercau o mulțime de senzații, zăpăceală, furie, nu știam împotriva cui. Abia mă mai puteam gîndi, tot creierul îmi era ca un nod încîlcit.

Angel vorbește ca un prieten, încet, rar, senin, și ferm, fără să vrea să lovească în credința mea. M-a condus pînă la ieșire.

În mine se rupea ceva. N-am vorbit cu nimeni despre ceea ce mi-a spus, dar întruna mă gîndeam la asta.

De cînd Aimé rămăsese însărcinată mama se gîndea numai la mutare. Spunea că nepotul ei n-o să crească într-o curte împuțită. Găsea o mie și unu de motive. Aimé și Candita aveau o mulțime de rufe de spălat. Mama citea și recitea anunțurile din ziare. Era la curent cu toate casele care se închiriau. Vorbea de cei care, plecînd de la zero, ieșeau din case de raport și începeau o viață nouă. Visul visurilor sale era o căsuță. Să plece din curte devenise o obsesie pentru ea. Făceam economii. Spălau atîta, că, uneori curtea era plină de rufe întinse. Aimé vorbea că o să trăim împreună pînă la adînci bătrîneți. Planuri peste planuri, castele pe nisip. Proiecte de viitor. După

cum zicea bunica, ne vor ajuta sfinții. Ne-am umplut de vise și am lăsat iluziile să zboare. Toți ne creăm o lume a speranței.

UNII SPUN că atunci cînd cadavrul unuia asasinat cade cu fața în sus, nu poate fi ascuns agresorul, dar cînd cade cu fața în jos, nu mai poate fi găsit. Bunica moartă înghițindu-și limba : „L-au prins pe cel care ți-a omorît tatăl". Cercul negru al gurii de mitralieră. Tu, desculț, pe prima treaptă a acestei scări. Un pantalon vechi, peticit. O echilibristică rușinoasă pe frînghiile foamei. Zei scufundați în adîncul timpului. Osain să-mi dea ierburile muncii și dragostei. Inlé, să nu mă înnebunească. Tere, cu ochii ei speriați și cozile ei, pe treapta a doua a scării. Eterna rochie. Teresita privindu-te fără să te recunoască, cîntînd în cor. Răspîntia lui Elegguá. Plînset aproape cîntat printre frînghii și prăjini de rufe. Zgomot de saboți. Haine multicolore fluturînd în vînt. „Ăsta e cel care l-a omorît pe tatăl tău." Oshún să-mi dea miere și scorțișoară. Gemete în camerele întunecoase. Pereți puroind. O femeie, nemișcată, ținîndu-și respirația, lasă să-i cadă halatul de pluș portocaliu și-și arătă spatele. Fața invadată de groază. Uși deschizîndu-se și închizîndu-se. Umbre arse de destinul lor. Trebuie să stai în fața ușilor, să ceri voie. Ce sîntem ? Cum trăim ? Obatalá să nu mă orbească. Ușile se deschid și se închid și lasă răni în aer, crăpături în timp.

„Asta e «Rechinul», care l-a omorît pe tatăl tău." Machete și cuțite ale lui Ogún. Roli cu colierul străpuns de gloanțe. Roli vesel cu șapca sa de base-ballist. Coceni de porumb pentru alungarea bolii. Să împrăștii praf de rogoz, ca să găsești o slujbă. Tu, cu un zmeu de hîrtie pe treapta a treia a acestei scări. Așteptare, așteptare lungă, zadarnică. Miros de urină, w.c.-uri înfundate. Conducte care filtrează. Sticle sparte. O băltoacă în curte. Un salt inutil peste tristețe. Cloti deschizînd ușa. „Eu îți dau pătrunjel, scorțișoară și făină." Disperarea care se va face țăndări. „Nu-mi spune acum că nu dumneata l-ai ucis pe Cristino." Fața mamei tale. Capul ei mișcîndu-se în spatele grămezilor de rufe. Părul ei ca o grămadă de cenușă răvășită. Tusea ei. Tulpina răsucită de *bugan-villa*[1]. Cîntec de canari. Tu și Aimé pe treapta a patra a acestei scări. Aimé sub *framboyán*, cu soarele căzîndu-i pe gît și coborîndu-i între sîni. Aimé așezată pe scara în spirală. Tremurul a ceea ce se pierde. Oameni care se sinucide fără a muri. Mîini care strîng alte mîini pline de umbră. Șuvițe de păr ofilite. Chipuri descompuse. Simți în gît gustul de *mokuba*. Praful îți arde măruntaiele, în timp ce dracii îi stăpînesc pe morți. În capul tău vocea lui Okue. „Așteptare fără de speranță." „Asta e cel care l-a ucis pe taică-tu." Sfinți răniți și sîngerînd. Bățul neșlefuit care apără și înspăimîntă. Durerea care îmbracă asemenea unei rochii. Ecoul renunțărilor și tristeților. Vechea mîhnire. Bunica amărăciune. Pupilele văduve ale mamei tale. Tatăl tău cu

[1] Plantă cățărătoare cu flori frumoase.

fața în jos în curte. Balta de sînge care nu se șterge. Privești. Auzi. Taci. Tot ceea ce știm rămîne aici. „L-au prins pe cel care l-a ucis pe tatăl tău". Bunica ta moartă. Rața tăiată, sîngerînd pe podea. Panglica albastră pătată cu roșu. Sfinții măcelăriți, făcuți bucăți. Altarul făcut țăndări. Pe jos, zei decapitați. Ulciorul răsturnat. *Majá*-ul tăiat bucăți. Bastonul de lemn neșlefuit rupt. Tu, altul și nu cel care ești pe a cincea treaptă a acestei scări. Bunica înconjurată de *embelesos*[1] albastre. Degetul acuzator arătîndu-l pe asasinul tatălui tău. „Dacă au fost atîția n-o să rămîn cu unul pe conștiință. Eu l-am omorît pe Cristino Mora." Tu, nu cel care ești, pe fiecare treaptă a acestei scări, care pare că se va prăbuși dintr-un moment într-altul.

O liniște imensă domnește în curte. Totul plutește în pace, gata să dispară. Ca și cum fiecare perete, fiecare fereastră, fiecare ușă, fiecare scîndură și-ar fi încheiat socotelile cu viața.

Pîntecele și buna dispoziție a lui Aimé creșteau deopotrivă. Se mișca veselă, cu pașii aceia mici, cu mișcări cunoscute. Nu mai mergea ca și cum ar patina sau ar dansa, ci cu o grație timidă. Noaptea, la culcare, spunea: „Nu avem nimic, dar vom avea un copil și asta face cît toate". Făcea planuri: „Fată sau băiat? Ce nume o să-i punem? O să semene cu tine sau cu mine?" Voia să-i pun mîna pe pîntec, ca să simt copilul. Nu simțeam nimic, dar îi spuneam că simt. Am

[1] Arbust ornamental cu flori albastre sau alte culori.

luat măsuri de prevedere ca să nu-l piardă. Bunica i-a încins burta cu o eşarfă albastră în care erau şapte monede de argint. Ne asigura că pruncul se va naşte cu un dinte şi va fi *abikú* [1]. Pielea lui Aimé s-a pătat puţin, iar bunica i-a spus că o să-i scoată ea petele după naştere, ungînd-o cu primul scaun al copilului şi spălînd-o cu frunze de portocal şi cafea.

Într-o dimineaţă, Marcos, stăpînul măcelăriei, a venit încruntat. Foarte grav, a izbit cu pumnul în tejghea şi ne-a spus : „Am pierdut măcelăria. Îmi pare foarte rău, Cristino, dar nu mai poţi lucra aici pentru că nu eşti trecut în registre şi noul stăpîn nu acceptă." Se plimba dintr-o parte într-alta. L-a chemat deoparte pe Mario, au schimbat, pe şoptite, cîteva cuvinte. Părea o glumă, dar era adevărat. Marcos pierduse dugheana jucînd cărţi într-un tripou din cartierul chinezesc. Noul stăpîn avea o prăvălioară de fructe pe strada Zanja.

Cînd am ajuns acasă nu ştiam ce să zic. Mama stătea în pat pentru că o durea spatele. Candita spăla. Aimé se pare că a observat ceva pe faţa mea pentru că a întrebat :

— Ce-ai păţit ?

I-am spus că eram obosit şi că mă durea capul. Am mîncat repede şi am ieşit pe stradă ; m-am foit de colo-colo, gîndindu-mă ce o să-i spun. Seara m-am dus la adunarea „Puterii". Acolo i-am întîlnit pe Marcos şi pe Mario. Mi-au dat ceva bani ca să o mai întind un pic. Marcos mi-a

---

[1] Termen afro-cuban, religios = însemnat, înzestrat cu puteri deosebite.

explicat că, pentru a face economii la impozite, nu mă trecuseră în registre.

M-am întors tîrziu şi nu ştiam cum să-i spun lui Aimé că n-aveam slujbă. Nu puteam să dorm. Mă răsuceam în pat. Nici ea nu dormea. Nu m-am mai putut abţine şi i-am spus. „Întotdeauna cînd doi se iubesc se întîmplă ceva", a fost singurul lucru pe care l-a spus. A adormit suspinînd.

A doua zi Candita a spus că nu puteau să-mi facă una ca asta şi că va reclama. Cunoştea un procuror care se ocupa de astfel de lucruri. Le-am spus să nu reclame, pentru că Marcos era „fratele" meu. Asta a însemnat să dau foc la pulbere. Mama a explodat : „Ia mai lasă-mă cu fraţii tăi *abakuás* ! Tocmai asta l-a costat viaţa pe tatăl tău. Sînt sigură că l-a costat viaţa. Ia spune-mi ce au făcut ei ? Dacă-ţi erau aşa de «fraţi» nu te lăsau fără lucru !"

Paula a aflat ce mi se întîmplase. Ştia că la închisoare învăţasem să fac maracase şi m-a pus în legătură cu Felo Ruiz, care locuia în Las Yaguas. Am început să lucrez cu el. Luam fructele pe care ni le aduceau din Pinar del Río, le scobeam cu o sîrmă şi le puneam să se usuce la soare. Pe urmă, cu un vîrf de cuţit sau cu o foarfecă, scrijeleam desenele : palmieri, castelul Morro, o serbare, indiferent ce. Înainte de a lucra cu Felo, el însuşi făcea maracase şi le vindea americanilor pe la porţile Pradoului sau prin barurile de pe bulevardul Portului. Dar cum lui îi tremura mîna şi avea degetele bolnave, eu le făceam şi el ieşea să le vîndă.

Acasă la Felo venea un orb pe care eram gata să-l omor. Locuia în Las Yaguas. Mă auzise vorbind cu Felo; şi-a dat seama că mă pricepeam un pic la cifre şi mi-a propus să-i ţin contabilitatea. Cînd mi-a explicat cu ce se ocupa şi mi-a spus că se încurca dacă socotea cît să dea părinţilor şi cît cerşetorilor, l-am apucat de gît şi eram gata să-l omor. Închiria copii pentru cerşit. Cei slabi, mai ales dacă păreau bolnavi, se închiriau mai scump. Era un copil căruia îi lipsea un ochi: pe ăsta îl închiria cu cinci *pesos*. Orbul acela îşi considera negoţul ca pe ceva foarte natural, ca şi cum ar fi închiriat cărucioare. Nu m-am putut abţine. Cred că nici n-a înţeles de ce mă repezisem la el. Felo s-a băgat între noi. Nu dădeam importanţă faptului. Mi-a spus: „Dacă nu o face el, o va face altul. N-o să schimbi tu lumea." Din ziua aceea l-am privit altfel pe Felo; nu mai aveam încredere în el. Treaba cu maracasurile a durat puţin, concurenţa era mare, iar un magazin de articole pentru turişti începuse să achiziţioneze toate fructele de *güira* şi n-am mai putut continua cu treaba asta. În zilele acelea poliţia a făcut o descindere în curte. L-au luat pe un băiat care stătea ascuns într-una din camerele de sus. Nu-l văzuserăm niciodată. La cîteva zile a apărut spînzurat pe şoseaua Bejucal. Bunica le-a strigat poliţiştilor să caute ceea ce trebuiau să caute. Bunica îi înjura, izbea cu bastonul în podea. Ei rîdeau, se pare că o credeau nebună sau beată.

Aimé avea cearcăne la ochi. În fiecare zi i se umflau şi mai mult picioarele şi gleznele. Şi-a petrecut noaptea liniştită. Dimineaţa i-a venit

ameţeală. Am chemat-o pe mama şi pe Candita. Am plecat s-o caut pe bunica. Cînd am ajuns, începuseră durerile. Bunica a cerut să se fiarbă apă. A aprins o lumînare şi a început să se roage. Şi-a terminat rugăciunile şi a pus o poză a sfîntului Ramón-născut-prin-cezariană, pe burta lui Aimé. I-a pus plasturi cu copal. Bunica, dînd ordine Canditei şi mamei, avea un aer de găină enigmatică. A pus să se prepare o fiertură de scaieţi galbeni şi liană albă. Mi-a spus să ies din cameră pentru că un bărbat nu trebuia să vadă niciodată faţa unei femei în acele momente. A fiert un „cordon de Urula"[1] cu şapte seminţe de ardei iute. M-a obligat să ies.

M-am aşezat pe treptele scării. Prin cap îmi treceau o mie de idei. Cînd cei pe care-i iubim se află în pericol, facem cele mai groaznice presupuneri, şi ne lăsăm încolţiţi de spaimele cele mai nebuneşti. Mă gîndeam ba că s-ar putea naşte copilul fără o mînă, ba orb, ba cu un cap de monstru, nu ştiu la ce nu m-am gîndit. Am scos o monedă din buzunar; am aruncat-o în sus: dacă ieşea steaua totul va merge bine; a ieşit steaua. Priveam portocalul acru şi, după felul în care cădea o frunză plutind în aer, dacă ciripeau sau nu canarii Canditei, după forma norilor, căutam semne de va ieşi bine sau rău. Dacă cineva intra pe coridor înainte de a ajunge să număr pînă la o sută, va fi normal. Înainte de a ajunge la cincizeci a intrat Rosendo. M-am liniştit. Timpul trecea şi uşa nu se deschidea. Cam la două ore am auzit ţipete şi pe deasupra vocea

---

[1] Plantă medicinală.

bunicii. Nu m-am putut abține și am împins ușa. Am împins-o cu un singur deget, cu neliniștea celui care vrea să intre și nu vrea. Ușa a cedat. Înăuntru am văzut mișcare, și am mai lărgit un pic deschizătura ușii. Am așteptat, nu știam dacă trebuia să intru sau nu. Am împins ușa pentru a doua oară, cu mai multă hotărîre. A cedat încet. Deschizătura era destul de mare ca să-mi permită să trec. Dar aproape de ușă era o ladă care forma un unghi, blocînd intrarea. M-am hotărît și am împins-o energic. Camera era schimbată. Masa pusă sub altar. Scaunele pe masă. Pe jos mîncare și sfinți. Înconjuraseră patul, lăsînd de-a lungul peretelui un culoar de trecere. Pe o ladă am văzut ceva vînăt învelit într-un cearșaf însîngerat. Am rămas nemișcat, fără să îndrăznesc să fac sau să spun ceva. Candita, mama și bunica se uitau la mine. Aimé, cu ochii închiși, nu se mișca. Era palidă, părea foarte suptă, sub cearșafuri. M-au copleșit amintirile. Într-un astfel de moment ești capabil să-ți numeri amintirile parcă le-ai avea în buzunar. Bunica mi-a explicat că Orisha Oko n-a vrut să ajute. Jemayá a vrut așa ca Aimé să nu moară. I-am trecut mîna peste frunte și Aimé a deschis ochii. În privirea ei s-a format încet o lacrimă. Cînd pleoapa s-a umplut, lacrima a alunecat de-a lungul feței. A zîmbit în spatele lacrimilor. A închis ochii din nou. Avea o culoare gri. Bunica a luat pachetul cu copilul mort într-o sacoșă. N-a vrut s-o conduc. A spus că o să se întoarcă repede.

Noaptea, Aimé s-a plîns de mari dureri în gît, avea pîntecul umflat și febră. Bunica zicea că e normal și i-a dat o fiertură de ambră. Dimineața febra i-a crescut și avea frisoane care o scuturau. Ochii i se făcuseră ca de jar. Bunica i-a făcut frecții și a atîrnat în spatele porții o ramură de nopal spinos. Febra atinsese patruzeci de grade. Îi clănțăneau dinții. Tremura ca o junincă rănită. Febra nu ceda. Bunica pregătea o fiertură. Aimé, cu dinții tremurînd de febră, își mușca mîinile. Mama ne-a sugerat să chemăm un medic. „Nici un medic. Știu eu ce trebuie!", zicea bunica. Aimé delira. Nu aveam bani pentru doctori. M-am dus la Angel. I-am explicat ce se întîmpla, s-a strîmbat și imediat a trimis o ambulanță s-o ducă la maternitatea din cartier. Cînd am ajuns, febra îi scăzuse și bunica nu voia s-o ducem.

Candita a intrat cu Aimé în camera de gardă. A ieșit să-mi spună că era grav. Nu m-au lăsat să trec și m-am așezat pe una din băncile de la intrare. Cam la o jumătate de oră a ieșit să-mi spună că or s-o opereze. Au venit bunica, mama și Mercedes. Nu le-au lăsat să urce și s-au așezat cu mine pe bancă. Bunica povestea că înainte femeile nășteau pe jos și nu li se întîmpla nimic. Sfîntul le ajuta să nască. Uneori, cuiva din familie îi venea sfîntul și năștea. „Punea o mînă în șold și una pe burtă și totul ieșea bine." Bunica povestea ca și cum s-ar fi temut să nu fie întreruptă; clipea din ochiul stîng. „Cînd trebuia să-i tai buricul copilului, sfîntul iar venea și i-l tăia cu dinții. Femeile nășteau și singure, fără atîtea îngrijiri. Ele singure își rezolvau treaba și nu mai erau probleme. Dar înainte lumea credea cu adevărat în zei și zeii erau mulțumiți și ajutau."

După vreo trei ore a coborît Candita. Aimé ieşise cu bine din operaţie, dar avea nevoie de o transfuzie. Costa cincizeci de *pesos*. Eu n-aveam decît şase *pesos* şi nu ştiam ce să fac. Pe loc mi-au făcut analize, dar sîngele meu nu era bun. M-am dus din nou la Angel. Cînd m-am întors la spital, el deja telefonase şi rezolvase cu transfuzia. Angel voia s-o denunţe pe bunica ; mi-a fost greu să-l conving să n-o facă. M-am dus la farmacie după un medicament. M-am întors şi n-am văzut-o nici pe mama, nici pe Mercedes, nici pe bunica pe bancă. Am întrebat o femeie de serviciu şi mi-a spus că intraseră. Bunica stătea într-un colţ, sprijinită în baston, cu privirea fixă, în jos. La capătul culoarului, Candita, Mercedes şi mama plîngeau. Nu m-au lăsat să urc. Cînd au coborît-o pe targă avea ochii întredeschişi. Părul şi pielea cenuşie îi străluceau ; buzele îi înţepeniseră într-un surîs.

CE AURĂ CIUDATĂ capătă evenimentele privite după ce au trecut ; lasă un gol în mijlocul vieţii. Se încarcă de semnificaţii uimitoare, ascunse, aproape inexprimabile. Lumini care se aprindeau şi se stingeau în ferestre. Briza mării, vocea lui Aimé. Împuşcături îndepărtate. Aimé care tresare. Gura neagră a mitralierei aţintindu-ne din maşină. Loviturile în picior. Aimé care tremură şi se lipeşte de tine. Inelul negru al mitralierei. Amintiri. Tremur în clipirea timpului.

Acum ştii că ura şi dragostea pot fi într-o pată de sînge pe un pantalon, într-un pat răvăşit, în nişte pereţi cu vopseaua zgîriată, în zăbrelele unei celule, în suspinele profunde, în treptele unei scări, într-o sîrmă răsucită, în trunchiul unui arbore, în crăpăturile astea ca rănile ce muşcă pentru totdeauna. O dată cu moartea lui Aimé ai învăţat că pierderea este ceva ce obligă la dragoste şi ne învaţă să fim. Şi că nu există fericire sau nenorocire, ci fericiri şi nenorociri, şi aşa mereu ; şi totul se consumă sau trăieşte, pentru că ura şi dragostea se află aici, născîndu-se şi murind mereu. Iar viaţa e puternică, mereu mai puternică decît moartea pentru că ea continuă şi adaugă zile zilelor, şi nimic nu cade fără să se ridice ceva. Ghiceşti penumbra umedă, pereţii purulenţi, igrasia, umezeala acestei camere în care într-o zi a încăput toată muzica lumii. Înăuntru trebuie să fie iz de vise moarte. Pereţi tumefiaţi şi ulceraţi, plini de umezeală, care cîndva au fost vopsiţi în roz. Prin uşa întredeschisă, atmosfera densă şi întunecoasă. Îţi aminteşti nopţile aprinse. Capul lui Aimé cu mîinile încrucişate sub ceafă. Aimé, mică, frumos modelată, părul ei lăsat liber. Mobilitatea feţei ei, cînd cobora privirea ca să se vadă goală. Şi pe urmă ochii ei plini de zile, dimineţi şi seri pe care nu a ajuns să le trăiască.

Dacă ploua, apa începea să curgă prin burlane, gata să inunde camera. Atunci, timp de mai multe ore, rămîneaţi ghemuiţi şi suiţi pe cele mai ciudate lucruri. Dar alteori nu ploua, iar lumina pătrunzînd prin crăpături făcea farmecul dumi-

nicilor. Plaja. Duminicile așteptate. Rîsul ei transparent și proaspăt ca lumina în apa curgătoare. Ce stranii devin lucrurile cînd ne părăsesc. Pomul parcă tremură mai mult din rădăcini decît din cauza vîntului. Deodată, în liniștea curții răsună un zgomot dur și sec. Să vezi pentru ultima oară. Totul se schimbă o dată cu viața. A muri și a se naște în fiecare clipă. Lucrurile fug continuu și se întorc în fluxul amintirii ; amestecuri de claritate și umbre. Privești, fugi și întinzi mîinile ca să prinzi ceea ce trece, și ceea ce trece este viața. Niciodată nu cuprinzi total vreo împrejurare. Colțuri care și-au pierdut tăișul tocit de ani. Peretele care mărginește curtea are o zgîrietură ca un fulger. Scînduri mîncate. Ușorul drept al ușii, gaura rotundă. O bucată de geam atîrnă agățată de perete. Sigur, etajul a fost evacuat mai înaintea parterului. Din tavan n-au mai rămas decît grinzile ; curburi anchilozate, ca niște oase mari. Peretele ăsta, jos de piatră, sus de cărămizi. Colțuri în care groaza pietrificată e încă vizibilă. Ferestre cu bare de fier. Camere golite. Pereți în agonie. Pietre care vor cădea. Spărturile par să țipe. Găurile sînt răni. Spirala scării pare un melc rupt. Pe balustradă urme infinite. Tu, pe prima treaptă a acestei scări. Privești pomul, care parcă tremură mai mult din rădăcini decît din cauza vîntului. În curte se aude un fîlfîit de aripi. Porumbeii pleacă. Se pierd în verdele ramurilor, cu aripile pline de soare. În delirurile ei Teresita vorbea de un băț cu gust amar. Pomul este aici, înalt și tremurător, lovit de vînt, lăsîndu-l să intre, cîntînd între ramurile lui, și se leagănă și scîrțîie și plînge în briza

eternă, care merge prin lume fără drumuri. Porumbeii au plecat. S-au așezat pe o streașină să asculte zgomotul și apoi s-au pierdut în albăstrimi. Privești afișul din cameră. Ușile deschise, închise, întredeschise. Prima ușă sigilată. Sigiliul alb cu roșu. Pereții murdari. Ferigile verzi prin crăpături. Scîndurile putrezite. Pe zid, scursurile umezelii. În ușa asta se conturează chipul mamei tale. E greu de spus ce simți, dar e singurul lucru care merită să fie spus. Te-ai întors cu pușca și bucuria celor întîmplate, așteptînd îmbrățișarea altei bucurii, dar ai găsit numai chipul ei grav, ochii uimiți. Ai văzut-o cu rochia neagră cusută și ruptă, răscusută și ruptă din nou. Atunci ai simțit golul lăsat de Aimé, de Tere, de tatăl tău. Ea nu putea înțelege, dar simțea. A privit soarele, a privit pomul, a privit podeaua, și a spus totul fără să rostească un cuvînt. Privea înapoi, spre trecut, și în pupilele ei s-a topit mîlul tuturor suferințelor. Ochii mamei tale, acea privire sticloasă, vagă, golită deja de disperare sau de ură, sau de vreo dorință. Era prea obosită privirea ei pentru a fi dulce. Două sau trei zile după aceea a venit Angel. S-a uitat la voi lung ; deodată v-a îmbrățișat și a început să plîngă sub pomul ăsta, care azi parcă tremură mai mult din rădăcini decît din cauza vîntului.

Scoate hrana din pămînt. Înverzește lăptucile. „Irule" este sămînța ei sfîntă. Sloboade apa cerului ca să se răcorească recoltele și să umfle, să facă gustoase legumele. E mereu în pămînt. Nu poate merge la mare. E un țăran

făcut din pămînt, ducînd un sac cu legume. Orisha Oko e sfîntul Isidro el Ladrador. E un plug tras de doi boi. E o căruţă cu coviltir. E o ţiglă vopsită în roşu şi alb cu două nuci de cocos şi o roată. Are puterea unui tendon ascuns. Înmoaie pămîntul cu sudoarea, în timp ce el devine tare în faţa timpului. Rezistă la trecerea răbdătoare a lunilor. Este pămîntul — mamă care ne dă hrană. Name [1], *plin de taine, este leguma lui preferată şi unicul fruct care naşte cu dureri. Fiind pămînt născător, le ajută pe cele care nasc. Culoarea lui e culoarea liliacului. Nu poartă colier şi nici nu se urcă pe spinarea fiilor ei. Pasul ei seamănă şi înmulţeşte rădăcinile. Carnea ei e făcută pentru rodnicia soarelui. Mîinile ei, destinate aratului, par rădăcinile arborelui de kapoc. Este sfîntă din tată-n fiu. Cultul ei se transmite. Vorbeşte prin cocos, melci şi prin toate seminţele. Împarte dreptatea în certurile dintre sfinţi. Mîngîie lutul şi protejează pădurea enormă.*

În realitate multe sînt lucrurile care dor în viaţă. Moartea lui Aimé a fost o lovitură după care cu greu m-am refăcut. Mă trezeam la miezul nopţii şi nu găseam trupul ei cald. Mă gîndeam şi mă tot gîndeam şi nu mai puteam adormi.

[1] Plantă cu rădăcină mare, în formă de tubercul, comestibilă, foarte apreciată.

Amintirile pluteau răvăşite în capul meu. Mă surprindeau zorii în pat, privind în gol. Eram abătut, descurajat, rupt de viaţă. Singurătatea şi mizeria te rod. Ne obişnuisem să trăim cu puţin, dar acum eram pe punctul de a trebui să trăim din nimic. Nu găseam de lucru. Noroc că atunci cînd eşti trist nu mai ai chef să mănînci. Astfel încît cu suferinţele, neliniştile, un pic de pîine şi apă cu zahăr pe de o parte, şi părerile de rău pe de alta, o duceam cum puteam.

Angel, cu felul său deschis şi franc, mă îmbărbăta, de aceea mergeam la el deseori. Avea un fel de a vedea lucrurile limpede şi curat. Te liniştea, privea viaţa în alt mod, durerii îi opunea mereu speranţa.

Pînă la urmă „Puterea" mi-a găsit de lucru ca ajutor de hamal în Piaţă. Dar acolo, dacă nu aveai post fix, era imposibil să lucrezi fără probleme. Şeful transportului cerea, ţipînd, un încărcător, unul oarecare. Primul care ajungea sau atingea marfa avea dreptul la lucru. Cînd doi o atingeau în acelaşi timp, începeau discuţiile. Păream nişte cîini certîndu-se pe un os. Întîi te obişnuieşti cu mizeria şi apoi cu umilinţa. Lucrurile se complicau dacă un încărcător auzea strigătul, şi înainte de a ajunge, îşi arunca coşul peste marfă şi reclama dreptul la încărcare. Eu reuşeam că eram sprinten; la încărcat făceam cît patru. Cei care-l cunoscuseră pe tatăl meu ziceau că eram la fel ca el. Dar asta trezea invidie şi gelozie. Au fost adevărate tragedii. În faţa mea l-au omorît pe un bătrîn încărcător, căruia i se spunea „Salpetru".

Lucram o zi sau două pe săptămînă. Cîştigam puţin, dar mama reuşea să cumpere strictul necesar. Nimeni nu ştie ce pot scoate din cîteva centime acele sărmane fiinţe care au îmbătrînit în mizerie şi cinste.

Angel mi-a promis că-mi va căuta un loc de muncă mai bun. M-am dus la Mazorra ca să învăţ ce era nevoie. Acolo era şcoala de infirmieri „América Arias". Angel mi-a arătat spitalul. Mă conducea peste tot. Te apuca groaza. Camerelor le spuneau cuşti. Bolnavii înghesuiţi, murdari, zdrenţăroşi. O mizerie mai mare ca la carceră. Sufeream cînd o vedeam pe Teresita. Mă privea cu ochii atît de tulburi, încît nu puteai crede că vede. Uneori mă recunoştea, alteori nu. Atunci îşi aţintea asupra mea ochii morţi, speriată şi întreba cu voce şuierătoare : „Cine eşti tu ?" Mă deprima locul acela şi faptul de a o vedea pe Teresita mişcîndu-se pe coridoare sau ghemuită în vreun colţ. Aveau pînă şi jocuri de noroc şi case de amanet. Îi duceau pe bolnavi să muncească la vilele celor din guvern. Sala copiilor avea nişte somiere din sîrmă răsucită, fără cearşafuri sau saltele. Te uimea foamea nebunilor, felul lor de a mînca ; se certau pentru mîncarea aceea puţină şi proastă şi rămîneau privind disperaţi farfuriile goale. Angel spunea : „Într-o zi lucrurile se vor schimba". Am învăţat să fac injecţii, să pun mănuşi, cătuşe şi cămăşi de forţă.

La puţin timp după ce începusem să merg la Mazorra, Angel mi-a găsit de lucru. Am început să îngrijesc un bolnav care abia ieşise din pavilionul Celorio, de la Covadonga. Chiar eu

m-am dus să-l iau din spital. Se numea Segismundo. Băiatul lui, Agustín, ne-a dus pînă la casa lor, care era în Santa Catalina. Era o casă mare, cu o mulţime de camere, cu o grădină în faţă, garaj, şi o curte. Acum este şcoală. Acolo locuiau Agustín şi Azelma, soţia lui, şi Francilla, fata în casă, care era o negresă imensă. Azelma, atentă şi amabilă, era profesoară la Institutul Víbora. Dădeau mîncare bună. Plăteau trei *pesos* pe zi.

Segismundo era mic, blajin şi grăsuţ. De cînd se îmbolnăvise Teresita am dorit să ştiu ce se întîmplă înăuntrul celor care cad în golul fără fund al nebuniei, pentru că nebunia este într-adevăr, ciudată şi misterioasă. Dintr-odată, o fiinţă normală se rupe şi intră în altă lume. Credeam că, aflînd cum înnebuneau oamenii, puteam să-mi explic ce i se întîmplase Teresitei. Dar nu-i aşa ; se pare că lumea asta a noastră are multe uşi şi capcane tot atît de misterioase precum nebunia însăşi. Cînd Teresita a devenit nenormală, m-am gîndit că se va linişti în prostie, dar s-a prefăcut într-o fiară înfocată. A început cu viziunile, avea ceva de somnambulă, de om dormind în mers cu privirea pierdută în spaţiu.

După cîte am putut afla, ceea ce i se întîmplase lui Segismundo a fost altfel. Era asturian, din Candamo. A venit în Cuba de foarte tînăr. A început ca vînzător şi a ajuns să fie stăpînul unui atelier de fierărie. Agustín era copil cînd Segismundo a rămas văduv. Defuncta se numise Marina. Am impresia că în legătură cu ea s-a întîmplat ceva cumplit, pentru că atunci cînd

Segismundo avea crize, vorbea cu Marina ca și cum ar trăi. O insulta, îi vorbea de o gaură albastră, de șase bricege, două cuțite și de miros de carne arsă: „Carnea ta de curînd îmbăiată ca să o lingă diavolii", spunea. O insulta. Se lupta cu aerul de parcă Marina se afla în fața lui. Segismundo nu s-a mai căsătorit niciodată. Ani de zile a locuit singur într-o cameră din fierărie. Agustín a crescut în internatul colegiului Belén. Cînd i-a vorbit despre căsătoria cu Azelma, Segismundo a vîndut fierăria și a cumpărat un magazin de articole electrice; l-a pus șef pe Agustín și a cumpărat casa din Santa Catalina. S-a hotărît să facă un voiaj în Spania. De acolo s-a întors nebun, spunînd că crescuse (era foarte scund), că în fiecare zi întinerea și că femeile se îndrăgosteau de el. Agustín povestea că nu-și putea explica schimbarea tatălui său, pentru că întotdeauna a fost serios și cu bun simț. S-a întors din Spania, un desfrînat. Agustín aflase din scrisori ce se petrecuse în Spania. Se întîlnise cu maică-sa, pe care n-o văzuse de patruzeci de ani, ceea ce l-a afectat profund și începuse să se îndrăgostească de toate fetele din oraș și tuturor le spunea Marina. Cînd s-a întors Segismundo Agustín și Azelma l-au internat la Covadonga. Fusese internat doi ani, atunci cînd l-au scos și am început să am grijă de el. Era un nebun vesel. Îi plăcea să fie parfumat și îmbrăcat ferchеș ca și cînd ar fi fost gata de plecare. Vorbea de miile de femei pe care le avusese. Se înfuria numai cînd își amintea de Marina sau voia să iasă să-și vadă iubitele. Trebuia să-l împiedic să iasă și atunci mă ataca, spărgea tot pe ce punea mîna,

își smulgea hainele de furie și trebuia să-i leg mănușile. Se repezea să muște ca o fiară; noroc că nu avea dinți.

Angel era bun prieten cu Agustín și în fiecare săptămînă venea pe la el; Azelma a aflat de la Angel că eu citeam mult; de atunci a început să-mi împrumute cărți.

Cei din „Puterea" spuneau că îngrijirea bolnavilor nu era treabă pentru un „Abakuá". Au încercat să-mi obțină un post fix la Piață, dar nu m-am dus. Acasă la Agustín trăiam bine. Și, pe urmă, mai era și Francilla.

Pentru mine Cristino este un trădător. Eu sînt „abakuá" și o să fiu „abakuá" pînă mor. Să-ți schimbi credința nu-i ceva pentru un bărbat. „Abakuá" ești pentru toată viața. Dacă l-ar vedea bunică-sa, l-ar pedepsi. Pe mine politica nu mă interesează. „Frații" mei sînt „frații" mei. Dacă-l întîlnesc vreodată, nici n-am să-l salut. Și dacă trebuie să-l pedepsesc, am s-o fac. Cu magia nu-i de jucat.

DUCE SPRE nașteri și spre moarte. Este începutul și sfîrșitul tuturor drumurilor. Distruge dintr-o lovitură de cenușă. Întunecă șleaurile. Este pazni-

cul zilelor și nopților. Al cheilor și nodurilor, cel care leagă și dezleagă. Cel cu ochii mereu deschiși. Cel care nu clipește. Respiră mirosul batistelor la umbra întîlnirilor și despărțirilor. Fluieră pe la colțuri, prin locurile singuratice și în casele goale. Eleguá amestecă drumurile cu sînge. Te urmărește, ți se infiltrează în viață. Cunoaște semnele secrete. Ghicește scîrțîitul pașilor. Mereu e la pîndă. Spion și mesager al zeilor, zeu al ocolurilor și al ușilor. Este primul căruia i se dă onorul și i se cere voie, cel dintîi care bea și mănîncă. Toba îl vestește. Este la intrare și la ieșire. Întoarce lucrurile după voie, încurcă și descurcă firele viselor și ale vieții. Salvează sau ucide. E periculos, susceptibil și jucăuș asemenea unui copil. Temător, viclean și sîngeros, poate fi bun ca un înger și rău ca diavolul. Sînt douăzeci și unu într-unul singur, în funcție de unde merge și ce face. Apare oriunde cu cîrligul lui din lemn de goiavă, cu trup de tînăr și obraz de bătrîn, cu pălărie de pai și fumînd trabuc. E regele răutăților. Se află în cele patru colțuri și în toate punctele cardinale. Este pofticios și lacom și-l cîștigi dîndu-i caramele. Îi plac fluierele, mingile, zmeele de hîrtie, titirezii și porumbul. Mănîncă pui, șobolan și jutía[1]. *Trebuie să-l mîngîi, să-l mulțumești mereu, pentru că omoară repede, sau salvează miraculos, într-o clipă. Face ca lucrurile să meargă înainte sau înapoi. Este cel care poate face ca îndrăgostiții să se întîlnească sau să nu se vadă niciodată, pentru că el stabilește și conduce pașii oamenilor și ai sfinților. Este cel care smulge din mîini cuțitele sau oprește gloanțele în revolvere. Are cheile destinului. Cînd a murit pentru a fi zeu, nuca de cocos lucea ca o pupilă vie și răspîndea o lumină așa de clară, încît s-au îngrozit toți. De atunci cocosul lucește puternic ca un ochi strălucitor hărăzit a vedea totul, pentru totdeauna. Și de atunci, la răscruce de drumuri, în spatele ușilor, pe fiecare cărare, la pîndă păzește cu obrazul de piatră și ochii de melc.*

Să respiri aerul ăsta înseamnă să conservi ura. Acum știi că lacrimile sînt numai vise moarte și a-ți aminti înseamnă a te întoarce, a fi altul, nu să trăiești din nou, înseamnă să te contopești cu ceea ce a fost, cu ceea ce acum s-a sfîrșit.

Umbra pomului îți cade pe față. Sînt atîtea amintirile năvălind în gînd, încît unele apar clare, altele șterse, parcă le-ar fi înnourat un văl. Încerci să ți-i amintești, așa cum erau atunci, pe cei care au trăit aici. Vezi numai priviri, fețe contractate, un capot de pluș portocaliu, șolduri care

[1] Mamifer rozător, comestibil.

încearcă să se ascundă sub o rochie neagră, o expresie de uimire, mirosul de parfum ieftin, și o voce care strigă : „Țineți-l că mă omoară !", și-ți amintești de Zulema. Ce cuminte și retrasă era cît a trăit Juan, bărbatu-său, și acum a scăpat caii după ce a murit el. Ți-o amintești plutind în golf, cu o tăietură la gît. Pe atunci mama spunea : „Decît să trăiești așa cum se trăiește aici, mai bine să nu mai trăiești".

Te uiți la pachetul ăsta de țigări mototolit. Îți amintești mîinile mamei, lungi și osoase, cu amărăciunea lor suavă. Îți plimbi privirea peste pereții camerelor. Oroarea acestui loc este enormitatea lui. Mai mult de patruzeci de camere, sus și jos. Cele de sus au fost abandonate mai înainte, pentru că sigiliile pe care scria „nelocuibil" erau decolorate. Oblonul ăsta îmbrăcat într-un strat de zinc. Bucățile astea de tencuială pe podea. Scara se înclină, o să cadă.

Un zgomot care te face să tresari, răsună pe stradă, intră pe coridor, se rostogolește prin curtea plină doar de aer și amintiri. A fost un timp cînd din cauza rufelor întinse trebuia să traversezi curtea asta, aplecînd capul. Dar azi nu e nimeni și camerele astea par mai înspăimîntătoare ca mormintele, pentru că în ele s-au mișcat oamenii și a pulsat viața și sînt abandonate pentru totdeauna. Viața s-a dus de aici pentru a trăi în altă viață. Curtea asta a fost un furnicar de oameni. În timp ce spălau sau întindeau rufele, femeile cîntau. Pentru că atunci cînd nu mai sînt speranțe, rămîne cîntecul, chiar dacă e cîntat cu tristețe. Aici au trăit oameni care n-au

avut dreptul decît să sufere și să moară. Nu aveau de ales.

Privești pereții ăștia plini de cruste și cicatrici, colțurile astea care trebuie să aibă păianjeni cît pumnul, crăpăturile astea care se cațără pînă la streșini, și fereastra asta. Te ia cu frig. Fereastra asta a fost împodobită cu perdele și cînd vîntul le ridica, se vedeau pereții roz, mica vază cu flori de hîrtie și uneori fața lui Aimé. Privirea ta cade în abis. Ușa asta care de atîtea ori... Fantezii ale mizeriei. Trupuri ce se unesc cu altele și viața sau moartea sau „destinul" le despart, cuvîntul ăsta al bunicii. Îți amintești curajul picioarelor acelora care mergeau desculțe și zdrențele atîrnînd în cuie. Retrăiești ura. E bine să nu uiți. Privirea ta se oprește asupra acestor cioburi de sticle uitate, strînse prin colțuri murdare, pustii.

Acum nu mai e zgomot ; numai foșnetul pomului. Pare un suspin îndurerat, un geamăt amenințător. Suflă puțin vîntul, ducînd frunze, hîrtii, amintiri, fapte sumbre care păstrează taine. Murmure, mai mult gemete decît rugăminți. Să respiri aerul ăsta înseamnă să păstrezi ura. Dacă în curtea asta ar izbucni o rafală de vînt, ți-ar ațîța și mai mult mînia.

Zi după zi, da,... vedeți, înainte nu puteam să spun așa, dar pe urmă, după ce s-au întîmplat toate astea, am întîlnit mulți cum e Cristino, în fiecare zi, pentru că oamenii s-au schimbat. Știu unul care a luptat în munți și acum nu mai e cu Revoluția, sau invers. Așa, de exemplu, cînd

Cristino a început cu religia, mi-am zis : băiatul ăsta e pierdut. Totuşi, vedeţi, lucrurile se schimbă, iar oamenii la fel. Vezi băieţi dintr-ăştia pierduţi şi pe urmă apare ceva, şi-i schimbă, şi din toate nu mai rămîne decît un tatuaj sau o amintire.

De la moartea lui Aimé, bunica trăia retrasă în căsuţa ei, sălbăticită în singurătate, ocupîndu-se numai de sfinţi. Se muncea cu ei, îi mîngîia, numai să nu se repete nenorocirile. Venea rar prin curtea noastră. Într-o luni, ziua în care stăpînea Elegguá, cel cu nodurile şi cu destinul, mi-a spus să viu la ea ca să-mi explice cum fusese cu Aimé.

Cînd am ajuns n-a spus nimic. L-a scos un pic la soare pe Elegguá al ei şi l-a uns cu grăsime de *corojo*. A mestecat trei boabe de piper, şi-a umplut gura cu rachiu şi, suflînd, a stropit piatra. A aprins un trabuc şi-i arunca lui Elegguá trîmbe de fum. Pe urmă i-a dat să mănînce peşte afumat, bucăţele de *jutía* prăjite, fasole, porumb fript şi bucăţi de nucă de cocos. Ghemuită în faţa sfîntului, numea cu voce tare ceea ce îi dădea. Am ajutat-o să se ridice şi s-a aşezat înaintea mea, pe lada albastră. Şi-a sprijinit mîna în baston şi a spus :

— Kindamba, cel care nu veghează, nu scapă ! Bastonul care omoară cîinele alb, omoară cîinele negru. Uneori sfinţii fac rău. Trebuie să-i avem de partea noastră tot timpul. Pe Elegguá l-am batjocorit mult pentru boala Teresitei şi fiindcă n-a arătat cine l-a omorît pe taică-tu. Dar o să-mi spună ! L-am luat tare şi de aceea s-a pus cu răul pe mine. De acum o să-l răsfăţ. E un diavol de temut, dar îl mulţumeşti uşor. Să-i aduci caramele în fiecare zi. Nu m-a mai sprijinit pentru că am abuzat de el. La Aimé el s-a băgat. El a intervenit. Salvează sau ucide pe cine are el chef. Pe Yemagá şi pe Orisha Oko nu i-a lăsat să mă ajute. Nu i-a lăsat să intre. Aşa se întîmplă cînd nu vor sfinţii. Sărmana Aimé. Cînd se supără, Elegguá e pervers, şi se supără cînd are chef. Îi e totuna dacă omoară un copil sau un criminal. Aimé, o fată aşa de frumoasă !

A tăcut, cu privirea aţintită în pămînt, mîngîindu-şi bastonul. Frecat de mîinile ei băţul neşlefuit devenise neted, ca de cristal. Stăteam în spatele casei, printre tufe. O raţă cu panglică albastră ciugulea pe jos. Era una nouă. De-a lungul vieţii, bunica avusese o dinastie de raţe, care-şi succedau la domnie în căsuţă. Am privit tufele, ştirul sălbatic şi mi-am amintit cînd dădeam în lături crengile ca să treacă Aimé. În depărtare vedeam rîul şi *framboyanul* de lîngă pod. Bunica lovi cu bastonul în pămînt şi spuse din nou :

— Elegguá duce şi aduce, leagă şi dezleagă. Uneşte răul cu binele, cînd nu te aştepţi. Cînd bate el la uşă, destinul iese pe fereastră. Este sîngeros. Din vina lui se ciocnesc automobilele, deraiază trenurile, se prăbuşesc avioanele, cade un copil pe stradă. Varsă sînge numai ca să-l vadă curgînd.

Vorbea greu, clipind din ochiul stîng, ca o femeie care nu vrea să plîngă. Vocea ei abia se

ridica peste murmurul frunzelor. Apoi a tăcut, mîngîind bastonul, uitîndu-se în pămînt. I-am spus că din cînd în cînd o vedeam pe Teresita. A părut că nu mă aude. Nu mi-a răspuns. Își mișca buzele fără să spună un cuvînt. Și-a ridicat capul și și-a fixat privirea spre o tigvă cu pene, care atîrna de-o creangă, ca și cum era acolo ceva ce trebuia lămurit sau întrebat. I-am spus că mama tot mai tușea și-o durea spatele. Atunci m-a privit ca și cum s-ar fi întors de undeva de departe și mi-a spus :

— Ea-i vinovată, fiindcă nu crede. Nu știe decît să se plîngă și să se smiorcăie. N-am văzut-o niciodată veselă. Peste cîteva zile o să vin s-o văd.

Începu să lovească pămîntul cu bastonul. De sub basmaua ei albastră picuri de sudoare îi alunecau pe frunte.

— Trebuie să te-ntorci să muncești în Piață. Acolo poate reușești să afli cine l-a ucis pe taică-tu. Nu-mi place să îngrijești bolnavi.

Mă privea în față, cu expresia aceea de animal blînd cu care bunicile își privesc nepoții. I-am spus :

— Bunico, a trecut atîta timp de cînd nimeni nu-și mai amintește ce s-a petrecut cu tata. Poate că cel care l-a ucis a murit și el.

— Nu ! a spus cu voce tare, ridicîndu-se în picioare. Știu că nu e mort. Și voi ști și cine a fost. Elegguá o să-mi vestească prin nucile de cocos și prin melcii lui. Trebuie să-mi spună pentru că o să-i dau un ieduț negru și pui abia ieșiți din găoace. O să-i dau tot ce-mi cere. Și o să-mi spună. Yemayá mi-a spus că cel care a pus pumnalul în mîinile asasinului tatălui tău e vinovat și de moartea lui Aimé. A fost Elegguá, stăpînul cheilor destinului. Dar, oricît m-ar costa, el o să lucreze pentru mine. Va fi războinicul meu.

Bunica își agita bastonul în aer. Vocea ei era așa de violentă și de răgușită că părea voce de bărbat. Clipea din ochiul stîng și mă privea cu dreptul, de parcă mă sfredelea un burghiu. Mi-a pus bastonul pe cap și mi-a spus :

— Nu-ți cer decît ca de cîte ori intri pe o ușă, să spui : *„Alá lé cupaché agó mecó"*. Cînd o auzi cuvintele astea lui Elegguá o să-i crească inima și-o să-i vie chef să ajute ; vorbele astea îl laudă și-i plac. Rostește-le mereu, fiindcă se poate ca nici cînd nu te aștepți, intrînd pe ușă să-l găsești pe ucigașul lui taică-tu.

Bunica era exaltată. I-am spus că trebuia să plec. Nu i-a convenit, dar deodată a zîmbit și a spus :

— Bine. Dar întîi hai să-i facem pe plac.

A prins un cocoș negru. Mi-a cerut să-i spăl picioarele și ciocul. L-a omorît și cu sîngele a stropit piatra lui Elegguá. Cînd am plecat încă mai era acolo, ghemuită, vorbind cu piatra, ca într-un vis. Nu s-ar fi mișcat, chiar dacă i-ar fi căzut un fulger în spinare.

Candita n-a mai locuit în camera aceea, spunea că-i amintea de Aimé. S-a mutat într-o cămăruță de serviciu pe strada Trocadero. În ziua plecării, a deschis coliviile și a dat drumul la păsări. Unele și-au făcut cuib în canal și în streșini. Cîtva timp, în fiecare zi, cîte un *sinsontes* se așeza pe gardul din fund și cînta prin iederă.

Pe perete au rămas numai petele dreptunghiulare pe care le lăsaseră coliviile și găurile cuielor. Camera a fost închiriată de o familie, care nu avea nimic deosebit în afară de teribila ei sărăcie. Tatăl spunea că se numește Braulio. Avea brațele tatuate cu inimi și cupidoni. Mutarea nici n-a fost mutare; n-aveau nimic. Aveau șase copii; cel mic de cîteva luni. Femeia se numea Olga și după ultima naștere rămăsese bolnavă. La cîteva săptămîni bărbatul i-a părăsit și nu s-a mai întors. Ea a rămas în mizerie. Unii vecini o ajutau. Era slabă, clorotică, descărnată. Nu punea decît o bluză și o fustă peste pielea goală și tremurătoare. Sînii îi tremurau sub bluză. Singurul lucru frumos pe care-l avea erau sînii, care i se vedeau. Nu-mi explic cum de o femeie cu atîția copii avea niște sîni așa de drepți, care umflau pînza bluzei. Era palidă și blondă. Umerii îi ieșeau din bluză, care cîteodată luneca și rămînea goală de la mijloc în sus. Își trăgea bluza imediat, dar nu destul de iute ca oamenii să nu i-i vadă. Avea gura mereu deschisă și desfigurată, îi lipseau dinții. Privirea îi era stinsă, îndrăzneață și lipsită de rușine. Formele de tînără crudă, și privirea, de bătrînă coruptă. Ceva așa, ca cincizeci de ani amestecați cu cincisprezece. Părul lins și gălbui îi atîrna pe spate. Era o ființă în același timp debilă și oribilă. Într-o zi s-a oferit să mă culc cu ea pentru un *peso*. I-am dat *pesoul*. A locuit puțin în cartier. În ziua în care a venit agentul pentru evacuare, i-a căzut bluza și nu s-a grăbit să și-o aranjeze. Au dat-o afară. Vecinii povesteau că după aceea, îmbrăcată cu o bluză zdrențăroasă

și foarte decolorată, cerșea pe la porțile bisericii „Inimii Sacre", pe strada Reina.

Mamei i se agravase tusea și-n fiecare zi se simțea mai obosită. Nu putea să spele și nici să calce; trăiam numai din ceea ce cîștigam eu. A devenit și mai irascibilă, vecinii o deranjau. Clocotea.

Într-o zi, că vecinii făceau zgomot și puneau radioul prea tare. Altădată, că vorbeau noaptea în curte și n-o lăsau să doarmă. Cînd era vreo petrecere, mama se închidea în cameră și plîngea. Într-o noapte a ieșit în mijlocul curții ca să-i înjure pe cei ce se distrau. Voia să se mute, dar nu în altă casă avînd curte comună și nici într-o cameră de serviciu cum făcuse Candita, ci într-o locuință separată.

Bunica ne vizita rar, și cînd o făcea mereu se certa cu mama. Niciodată nu s-au împăcat. Erau firi diferite. Mama, o lumînare stingîndu-se, iar bunica, un foc aprins. Mîinile mamei erau de puf iar ale bunicii ca niște copite. Mîinile mamei aveau suavitatea pielii mereu în rufe umede, apă și săpun, iar cele ale bunicii, asprimea frunzelor, cojii de kapoc și a trunchiurilor. Mama suferea, plîngea și se pleca. Bunica era numai furie și luptă. Rezista, fermă, purtîndu-și anii și grijile, fără să se plece; părea mai tînără ca mama. Nu era bolnavă. Se păstra puternică și agilă. Se mînia repede și dacă o contraziceai, imediat vedeai amenințarea în ochi și în baston.

Privirile bunicii păreau fulgere. Mama era blîndă, resemnată. Obsesia bunicii a fost să răz-

bune moartea tatii ; cea a mamei să plece din curtea comună.

Bunica veni la noi cu un leac.

— Uite, Celia, cu asta ţi se vindecă răceala din piept. E fiertură de ambră, apă sfinţită şi frunze de salcîm alb. Pe urmă îţi fac o frecţie cu *artemisilla* [1], care lasă o senzaţie de bucurie şi pe urmă ai să fii mulţumită de toată lumea.

Pentru prima oară am văzut-o pe mama furioasă ; a înfruntat-o ca o fiară. A aruncat sticluţa pe jos şi i-a spus :

— Nu vreau să fiu mulţumită. Nici să aud de sfinţii tăi ! N-ai putut s-o vindeci pe Teresita. Melcii şi nucile tale de cocos nu ţi-au spus cine l-a omorît pe Cristino. Ai omorît-o pe Aimé. Nu cred în zeii şi sfinţii tăi. Nu-s buni decît să mănînce. Nu ajută la nimic. Sfinţii tăi sînt un rahat.

Bunica a ridicat bastonul s-o lovească. M-am băgat între ele. A făcut o cruce în aer. Mama a-nceput să plîngă. Bunica fierbea de furie. Mama a dat-o afară din casă. Bunica tremura. Mîna ei se agăţase de baston ca o ghiară. M-am dus cu ea pînă la staţia de autobuz, dar n-a vrut s-o conduc la Regla. Acolo, la colţ, mi-a pus mîna pe umăr şi mi-a spus :

— Tu vei avea tot ce vei voi, ea se va usca puţin cîte puţin.

Pînă ce l-au închis, umbla prin Piaţă. A fost încărcător acolo, mai vindea şi *rodillos* şi cred că, pe cînd era foarte tînăr, a lucrat într-o măcelărie. L-am cunoscut pe taică-su. A fost un tip dur pe care nu-l duceai cu una, cu două. Cristino seamănă un pic cu bătrînul, deşi e mai scund şi mai puţin puternic. A luptat în Revoluţie. Se spune că Roli şi Mario făceau parte din grupul lui. Ce pot să vă spun e că Cristino nici nu-i beţiv şi nici nu-i plac scandalurile. Nu l-am mai văzut de mult. Dar toţi care am muncit în Piaţă îl cunoaştem. Eu lucrez acum în Parcul Forestier.

[1] Plantă medicinală, aromatică.

TE APROPII ca să vezi zgîrietura asta aproape invizibilă, care pare un fir negru pe perete. Nu există lucru mic, nici clipă fugară, nici moment neobservat ; toate sînt viaţa.

La intrare auzi un murmur confuz care vine din stradă şi intră pe coridor. Doi bărbaţi vorbeau cu voce joasă. Atingi golurile dintre cărămizi. Pe peretele din ce în ce mai puţin verde şi mai cafeniu în memoria ta se deschid pete ca ulcerele.

Podeaua asta lăsată. Uşa asta. Grilajul ăsta. Streaşina aceea. Scara asta ruptă. Pomul ăsta. Balta aceea. Te aşezi pe gărduţ, încrucişezi braţele şi te gîndeşti la tata. Curajul feroce al vieţii lui. Acea atmosferă ciudată care-l înconjura şi

pe care acum o înțelegi. De ce or fi fiind lucruri pe care le cunoaștem prea tîrziu ?

Ți-l amintești în noaptea aceea cu coșurile, lîngă foc. Mîinile lui dure și vînoase mîngîind și forțînd papura și lianele.

Îți arunci privirea spre blocul de locuințe ce se înalță acolo unde era nisip, cîmpul plin de buruieni și murdării. Privești locul acesta, care are ceva din murdăria ce se mătură și tremurul a ceea ce moare. Simți tăcerea umplînd așteptarea. De ce ai intrat ? Crăpăturile pornesc de acolo de unde fusese băltoaca, se ramifică pe jos, se cațără și șerpuiesc pe pereți, înarmate cu impulsul coroziv al distrugerii.

Acolo, stînd pe ladă, bunica vorbea cu ea însăși, într-un limbaj ascuțit, tenebros, plin de o bestialitate fantastică ce părea să se adauge sunetului tobei, plînsului și tainei.

De ce a terminat așa ? Oare cedarea în fața disperării e atît de ispititoare ? Vocea ei, aerul ei îndurerat și amenințător ca al celui care a vrut să prindă adevărul în afara realității și n-a putut. Fața ei tresărea dureros ; clipea din ochi, ridica brusc sprînceana, și degetele i se mișcau repede peste mărgelele colierelor. Închidea ochii, vocea îi răsuna mai puternică și tristă, mîna i se agăța de bățul neșlefuit și bunica se adîncea în lumea ei.

Amintiri, chipuri, voci, umbre care se tîrăsc, plutesc, se cațără, înfloresc ca forța misterioasă a ferigilor dintre crăpături. Se duc, vin, fac adevărate salturi. Un fluture alb zboară dintr-o parte într-alta a curții. Trece prin fața ta. Soarele strălucitor inundă curtea ; și vezi fluturele galben, ca și cum soarele sau memoria ta l-ar picta. Tufa asta de mușcată pe jumătate ofilită, lipită de perete, acoperită de praf și bucățele de gips. Timpul a lăsat un strat de cenușă. Privești spre fundul curții, către gardul pe jumătate dărîmat și putrezit. Printre sîrme ruginite și răsucite, unde mai cresc încă și se încolăcesc clopoțeii, scîndurile. Și ți se pare c-o vezi pe Teresita. Printre scîndurile astea, printre florile și sîrmele astea, se așază păsărica eliberată de Candita. Aici e ceva de hazna și de grădină. Și ți se pare că vezi în aer panglicile galbene ale cozilor Teresitei, ca doi fluturi morți de tristețe.

Lacomă, oacheșă, geloasă. Obá nu își schimbă gesturile și poruncește fără să ridice tonul. Regină aspră și fatală. Privește din adîncul uitării și se-ndrăgostește de distanțe. Singurătatea ei este ca un puț întunecat în care plutește o tamburină. Nevasta favorită a regelui regilor, a celui făcut din foc, a stăpînului palmierilor. Și-a tăiat o ureche pentru a-i cîștiga iubirea, dar el i-a plătit cu uitare și o tratează cu milă și fără pasiune. E nebună de gelozie. Viața ei e plină de ranchiună. O urăște pe zeița dovleacului și scorțișoarei, și pe cea a vîntului și a scînteii. Poartă o basma albă ce-i ascunde urechea mutilată. Are mintea copleșită de înspăimîntătoare planuri de răzbunare. Face de pază lîngă pulbere. Nu-i petrecăreață, ci discretă și gravă.

Femeie cu pulpele strînse. Distantă, solitară, slabă de atîta singurătate, încovoiată în meditațiile ei. Coase și spală și calcă hainele de culoare roșie ale regelui regilor. Îi prepară carne cu porumb și kimbombó [1].
Îi cere să dezgroape trandafirul ei și să i-l lase ca amintire sub pernă. Sclavă a masculului ei, dar regină a tuturor, vorbește prin nucile de cocos și prin melci. Dacă intră în capul fiilor săi, îi duce din lumea asta. Toți o respectă. Ale sale sînt mahonul, caobilla [2], fruta bomba [3], *castanul și prunul. Seamănă cu sfînta Rita și sfînta Catalina. Cînd plînge, se stinge focul. În toți care urăsc e puțin din ea. Și suferă mult pentru că știe că dragostea nu-i milă.*

Francilla era aproape monstruos de mare. Era așa de înaltă încît în preajma ei noi păream mici, iar mobilele, jucării. Bine proporționată. Pieptul i se înălța ca un promontoriu. Nu știu cum, fiind așa de înaltă și voinică, se mișca cu atîta agilitate și îndemînare. Avea elasticitatea unei pantere. Nu era foarte tînără, dar fața ei se păstra netedă și plină. Aproape întotdeauna era gravă și vorbea puțin ; cînd zîmbea, zîmbetul ei era larg și cald. Singurul lucru mic la ea era gura. La început, nici nu-mi adresa vreun cuvînt. Se pare

[1] Fruct gelatinos cu semințe multe.
[2], [3] Fructe tropicale.

că nu-i plăcea că lucram în casă. Mîncam amîndoi la bucătărie, și încetul cu încetul a început să-și dea drumul și să aibă încredere. Încrederea e un mister ; mă privea chiorîș, și deodată a sosit încrederea. Francilla spunea : „În tinerețe nu eram frumoasă de loc, toate astea le-am căpătat în anii mei de femeie".

Avea doi copii care locuiau cu bunicii, în Esmeralda. Părinții ei erau haitieni născuți în Cuba. Francilla dormea în cămăruța de deasupra garajului. Uneori, cînd Agustín și Azelma plecau, ea cobora să stea de vorbă cu mine. Într-o seară începu să mă privească într-un fel încît am înțeles ; era nervoasă, neliniștită, și sub bluză, pieptul imens i se umfla. După aceea, de fiecare dată cînd Agustín și Azelma plecau, ea cobora sau eu urcam în camera ei, în timp ce Segismundo, datorită tranchilizantelor, dormea ca un bolovan. Ziua, Francilla se ținea distantă, retrasă, aproape nici nu mă privea, dar cînd privirile ni se întîlneau, simțeam că mă strînge puternic în brațe ; atunci, cobora ochii. Avea un temperament... ! Nopțile, devenea foc și pară. La cîteva luni a rămas însărcinată. A avortat. A spus că pleacă la Esmeraldo și și-a făcut avortul. Ea vroia să ne luăm de-adevărat și să avem copii. N-am vrut, pentru că între Francilla și mine ceva lipsea. Ne făceam plăcere, dar cînd se termina plăcerea, se termina totul. Iar plăcerea fără dragoste seamănă cu pîinea uscată ; se mănîncă dar nu satură.

Deși mă duceam puțin la ședințele „Puterii", spre surpriza mea, m-au promovat în grad și m-au numit *Abasongo*, ceea ce însemna însărcinat

cu redactarea actelor, completarea registrelor și notarea întîmplărilor. Se pare că a contat faptul că scriam frumos și veneam mereu cu o carte sub braț. La cîteva săptămîni după ce primisem noua funcție, a avut loc o *Abasi Bome*, o ședință a celor cu funcții de conducere, un fel de tribunal, ca să-l judecăm pe un membru care violase legile secrete *abakuás*. Tribunalul putea condamna de la aplicarea de lovituri cu bețe de trestie sau vergele, pe care trebuia să le numere chiar condamnatul, pînă la pedeapsa cu moartea prin *wamba kantión*, adică venin. A fost condamnat la moarte. M-a impresionat. Omul a fost judecat în lipsă, dar sentința s-a îndeplinit. L-au otrăvit cu seva unei plante numită *karamagüey* care dizolvată în apă sau în altă băutură nu schimbă gustul, nici culoarea, nici densitatea. Moartea este violentă și medicilor le e foarte greu să găsească cauza; de aceea în certificatul de deces scriu: infarct, colaps sau stop cardiac. Munții noștri sînt plini de planta asta periculoasă. După execuția omului m-am dus mai rar la ședințele „Puterii"; mă simțeam prost, treaba aceea îmi displăcuse. Pe urmă, ședințele coincideau cu orarul meu de muncă acasă la Segismundo. Nu voiam să fac impresie proastă. Ei nu știau că eu sînt *abakuá*.

Acasă la Agustín mă simțeam bine, Azelma îmi împrumuta cărți, iar noaptea o aveam cadou pe Francilla.

Cît am îngrijit de Segismundo, am citit și cărțile m-au învățat multe. Adesea, fraze întregi îmi rămîneau înfipte în memorie multă vreme, ca un spin într-un deget, împiedicîndu-mă să

mă gîndesc la altceva. Dar cred că toată învățătura vine de la om. Viața face mai mult rău decît cărțile, fiindcă înveți totul pe pielea ta, însă faptele vii rămîn întipărite mai puternic. Oamenii din cărțile pe care le citeam erau buni sau răi, în timp ce oamenii pe care îi cunoșteam în carne și oase nu erau nici buni nici răi, ci uimitor de interesanți.

Aproape în fiecare zi Angel venea să-l vadă pe Segismundo și să discute cu Agustín. Vorbeau despre situația politică. Angel își prindea, între degetul mare și arătător, cuta cicatricii, și, vorbind despre crimele care se comiteau, devenea frenetic. Adesea îi simțeam privirea ațintită spre fața mea; mă cîntărea. Uneori lua cartea pe care o citeam și mă întreba: „De ce a fost scrisă? Împotriva cui? Nu uita că toate cărțile se scriu pentru ceva, în apărarea sau împotriva cuiva." Și astfel mi se lămureau unele îndoieli.

Bunica n-a mai venit pe la noi. Din cînd în cînd, mă duceam s-o văd. Multă lume avea încredere în ea și mulți o căutau, mulți să le recomande ierburi, să le ghicească în cocos sau în melci și să-i sfătuiască în problemele religiei. Printre tufe, așteptîndu-și rîndul, lumea făcea coadă. Chiar și faimoșii cunoscători de ierburi veneau la ea. Mi-o amintesc pe bunica din zilele acelea, cu vivacitatea unei bătrîne poruncitoare, dominantă și răsfățată, înconjurată de credincioșii care-i cereau ajutorul. Cînd vorbea, toți înțepeneau ca și cum ar fi ciulit urechile la ceva de mult uitat, ceva foarte drag și de care nu se puteau lipsi. Aveau o încredere oarbă în bunica. Sînt sigur că dacă ea ar fi spus: „Trebuie să

strîngeți frunzele din toți pomii din lume", oamenii aceia, fără excepție, ar fi plecat să culeagă frunze. Uneori cînd rămîneam singuri vorbea de tata și de nevoia răzbunării. Mă privea mușcîndu-și buzele. Ochii i se înroșeau și bărbia îi tremura. Clătina brusc capul și începea să-și facă cruce. Bunica voia să plîngă și nu putea și nici nu știa cum să facă ; tremura sufocată de durere și furie. Se ridica, și, sprijinită în baston, se ducea în casă, clătinînd brusc capul.

Într-o zi, din întîmplare, m-am dus s-o văd. Nu avea pe nimeni și era în toane bune. A început să rîdă, mi-a făcut cu ochiul, m-a lovit ușor peste genunchi, m-a privit cu ochiul drept, și mi-a spus voioasă : „Știu că ești cu o negresă pe care o cheamă Francilla. Ad-o s-o cunosc. Dar să nu-i dai multă importanță, pentru că ce-i mic e mare și marele e mic. E bine, nepoate, e bine ca tineretul să se bucure și să se distreze iar bătrînețea să se ofilească. Și eu am avut douăzeci de ani."

VIAȚA ARE MULTE feluri de curse. Un deget pus pe buze. Voci interioare vin din urmă, murmură, țipă. Femeia arsă n-a țipat, a fugit învăluită în flăcări prin curtea asta, urmată de vecini. Locuia în camera 33. Cînd a coborît scara era un bulgăre de foc. Din cauza geloziei ? Pofta animalică ce urlă în carne, întinde capcane invizibile și distruge, pe cît de violentă și dezamăgită e setea ?

În imaginile ce se desprind din memoria ta răzbat reproșuri. Timp de cîteva ore a plutit în curte mirosul de carne arsă. Imaginile înving pînă la urmă și se îmbulzesc, își strigă numele lor de femeie, se dezbracă cu nerușinare de animal, își arată instinctele de dragoste și suferință. Creatură vehementă ce s-a ars în propriul ei foc. Fețe și resemnări neprietenoase, rușini care trec ca broboanele de sudoare. Prefaceri pînă în adîncul cel mai adînc. Ochi seci, stinși, sau iluminați de o strălucire crudă. Femeia aceea zguduită de nevoi și bolnăvicioasă, care a traversat în fugă curtea ca să-și verse pe ea o găleată de apă. Cineva a acoperit-o cu o cuvertură de culoarea muștarului.

Acum din nou zgomotul străzii. Scara se înclină. Afară se anunță sfîrșitul. Durerea și o speranță imensă ți se trezesc. Pupile care strălucesc. Pumni strînși. Mîini ce se deschid ca bricegele, printre ironii, rîsete, plînsete, rugăminți și jurăminte. Scursuri vîscoase pe pereți. Fereastra asta. Nu mai e perdeaua. Scînduri colorate de timp și ploaie. O grindă putrezită ce susține altă grindă, se rupe. Țipete, încăierări, printre frînghiile de rufe. Cu vorbele mizeriei, cu ura pe care o simt cînd văd că alții se bucură în timp ce ei suferă, se înjură printre rufele ude. Dar totul va dispare într-un nor de praf și deodată e ca și cum cei care au trăit aici ar trece prin memoria ta, pentru că prea grea e uitarea.

Zgomotul a încetat. Dar nu intră nimeni, nici nu se aude nimic. Nici un strigăt, nici o suflare.

Pe cornişa asta neagră vezi un cuib. Acolo, într-un colţ, o grămadă de sticle goale. Le schimbai pe baloane. Tu, cu un balon roşu, pe prima treaptă a acestei scări. Simţi întoarcerea şi te deplasezi spre trecutul care e al tău, şi-ţi pare străin, şi e mai puţin fugar şi mai puternic decît îţi închipuiai. De ce ai intrat ?

Mirosul de carne arsă pluteşte din nou prin aer. Nu se mai aude nimic. O tăcere întreruptă brusc poate provoca alta şi mai profundă. Soarele, de un auriu pur, cade peste frunzele portocalului acru. Totul, pînă unde îţi ajunge privirea pare însorit de amintiri. Acolo, agăţată într-un cui, flutură o rochie, pluteşte în uitarea care nu se uită, precum mirosul femeii arse, care se simte din nou în aer.

Acum sînt Responsabil regional al Sănătăţii Publice. La Mazorra am fost mulţi ani şeful sălii de copii. Despre asta mai bine să nu vorbim ; era un infern. L-am cunoscut pe Cristino prin intermediul lui Angel, care era şi el infirmier acolo. O soră a lui Cristino a fost internată şi ei au devenit prieteni. Într-o zi Angel mi l-a prezentat. Şi m-a rugat s-o îngrijesc pe Teresita în mod special. Acolo se afla un bucătar, un degenerat, care, pe ascuns, se culca cu internatele. A început să trăiască cu Teresita. Asta nu i-am spus-o niciodată lui Cristino. Cred că nu ştie. Eu am colaborat cu Revoluţia cît am putut. Cristino venea

des la Mazorra după ce Angel a plecat în munţi. Misiunea mea era să-i dau medicamente şi acid sulfuric pentru bombe. Pe Cristino nu l-am mai văzut de mult. Şi Teresita cred că mai e încă în spital. În relaţiile noastre Cristino a fost întotdeauna plin de simţul răspunderii.

Segismundo făcuse o hernie strangulată. A trebuit să fie operat urgent. În perioada cît a fost internat la Covadonga, Francilla îmi aducea mîncarea, dar nu ne puteam vedea acasă. Ne duceam pe la hanuri. Ei nu-i plăcea şi începea să spună că dacă ne vedea cineva intrînd ?, că ce-o să spună lumea ?, că dacă află familia ?... Totuşi, acasă o făcea în orice colţ şi nu se mai gîndea la toate astea. Aşa sînt femeile. Pe Segismundo l-au scos din spital la cincisprezece zile după operaţie. O dată cu operaţia, nu ştiu de ce s-a făcut mai bine la cap ; nu mai avea crize şi-şi petrecea ziua vorbind de serbările din satul lui din Spania. Despre nebunie nimeni nu ştie nimic. Nici medicii nu ştiu cum vine şi de ce se vindecă. La cîteva luni a început să urineze sînge. L-au operat din nou şi s-a constatat că avea cancer. A durat puţin. A murit aşezat în fotoliu, în timp ce-i dădeam o lingură de supă.

Atunci am trecut să lucrez la Centrul Comercial, proprietatea lui Agustín. Spălam vitrinele, aveam grijă să nu se fure aparatele de radio, sau pick-up-urile care erau expuse la uşă, şi ajutam la instalarea antenelor de televizor. În trei luni

am ajuns vînzător. Porneam cu două aparate de radio subsuoară și le ofeream din casă în casă. La fiecare vînzare cîștigam zece la sută. Faptul că eram de culoare constituia o problemă fiindcă uneori polițiștii mă opreau și trebuia să le arăt legitimația care dovedea că sînt vînzător. În cartierele rezidențiale nici nu mă lăsau să deschid gura ; cum începeam, îmi trînteau ușa în nas. Cel mai mult vindeam în cartierele sărace. Majoritatea vînzărilor nu erau valabile pentru că la verificări mereu se dovedea insolvabilitatea clientului. Cu ajutorul Paulei, am vîndut mai multe radiouri în Las Yaguas, dar acolo inspectorii de credite nici nu intrau ; era o zonă interzisă pentru vînzarea în rate. L-am convins pe Agustín și a acceptat vînzările, cu condiția să-mi iau răspunderea pentru încasări. Primeam comision și pentru încasarea ratelor și astfel cîștigam dublu. Toți au plătit. De ani de zile visau să cumpere un radio în rate și nimeni nu li-l vindea. Îmi mulțumeau că le facilitasem asta și plăteau.

Într-o zi m-am dus să ridic un frigider. Femeia, plîngînd, ne ruga să-l mai lăsăm cîteva zile. Îndată ce soțul va găsi de lucru, va plăti. S-a așezat în genunchi. Ne-a rugat implorînd toți sfinții, dar agentul de poliție avea ordin să ridice frigiderul și n-a cedat. Copiii au început să plîngă. Aproape a trebuit să-l luăm cu forța. Șoferul camionului a apucat de o parte iar agentul și cu mine de cealaltă. Parcă scoteam din casă nu un frigider ci un sicriu. Toți plîngeau. Copiii mi s-au agățat de pantaloni. Femeia îmbrățișa frigiderul. Nu m-am mai dus niciodată la astfel de ridicări. Agustín plătea cinci *pesos* celui care-l

însoțea pe agent, dar eu nu eram bun de așa ceva.

Cam pe atunci a avut loc atentatul asupra lui Blanco Rico, în cabaretul „Montmartre", și cel de la ambasada haitiană, cînd l-au omorît pe Cañizares, șeful poliției. Agustín era îngîndurat. Sorondo, unul dintre vînzători, dispăruse ; poliția cercetase, dar nimeni nu știa nimic. Evenimentele se succedau cu repeziciune : focuri de armă la Santiago de Cuba, fuga prizonierilor din închisoarea Boniato, debarcarea lui Fidel de pe „Granma". Lucrurile stăteau rău, se vedea pe fețele oamenilor. Angel și Agustín se vedeau în fiecare zi și vorbeau în șoaptă.

Medicul îi interzise mamei să spele și să calce, pentru că asta-i ruina plămînii. Dintr-o zi în alta, se usca pe dinăuntru și pe dinafară ; și cum inimii uscate îi urmează ochii uscați, nici nu mai plîngea. Făcea *rodillos* [1] pentru hamalii din port și de la piață. Le umplea cu resturi de cîrpe și cu puful fructului de kapoc, dar îi făcea rău să respire puful ăsta. Era disperată. Banii pe care-i puteam da nu-i ajungeau, pentru că din econoamă devenise cheltuitoare și băga totul în cumpărăturile pentru Teresita, pe care i le ducea la Mazorra. Uneori spunea : „E posibil ca toată viața să fie așa, să trăiesc fără să găsesc sau să văd ceva mai bun ?"

A fost un Paște sîngeros. Vînzările au scăzut. Agustín nu avea banii pe care credeam că-i are, totul era o aparență ; gira cu creditul companiilor distribuitoare. Uneori nu putea plăti polițele și telefonau de la bancă pentru avizarea supragi-

[1] Pernițe rotunde de protecție pentru hamali.

rării. Agustín pleca să schimbe cecuri și să ceară bani cu împrumut pentru a-i depune înainte de ora trei după-amiaza. Era un as în a lua de ici, de colo. Lua dintr-o parte și plătea într-alta în lanț, parcă avea prăvălia pe o centrifugă. Dar avea noroc și mereu ieșea bine.

Atacul asupra Palatului Prezidențial a zguduit lumea. Veștile din munți erau confuze. Santiago era departe, dar întîmplarea de la Palat a zguduit Havana. Agustín a ipotecat casa din Santa Catalina. În fiecare zi se vindea mai puțin; și apoi, la importatorii liberi, protejați de guvern, concurența era foarte mare. Francilla îmi povestea că în casă se întruneau oameni necunoscuți.

Într-o după-amiază, cînd Angel a plecat de la biroul lui Agustín, mi-a spus: „Trebuie să stăm de vorbă, vino la mine acasă". Locuia pe strada O, într-un apartament de deasupra restaurantului „Maracas". Ne-am așezat pe niște scaune de fier, pe terasă, și dîndu-se aproape de mine, m-a întrebat: „Ce părere ai despre ceea ce se întîmplă?" S-a sprijinit în coate, și-a prins între degete cuta cicatricii și m-a privit drept în ochi. Eu nu mă pricepeam la politică, dar mi-am amintit de noaptea aceea cînd au speriat-o pe Aimé, de inelul negru al gurii de mitralieră și de pata aceea mică de sînge pe pantalon. Batista îmi plăcea ca un picior în stomac și, desigur, vedeam crimele și asasinatele care se comiteau. Dar nu i-am răspuns lui Angel și atunci a început să mă întrebe în lanț: „De ce se petrece ceea ce se petrece? De ce oamenii trăiesc în frică și mizerie? De ce crește, pe străzi, numărul cerșetorilor? De ce unii au de toate iar alții n-au nimic?" Se

plimba dintr-o parte-n alta, mîngîindu-și cicatricea. S-a apropiat de mine și mi-a spus: „Știu că ești *abakuá* și un *abakuá* nu trădează pe nimeni. Vrei să participi la revoluția noastră?" I-am răspuns că putea conta pe mine. L-am întrebat de unde a aflat că eram *abakuá*. „Toate se află", a spus.

Grupul era compus din studenți și oameni de diverse profesii. Era nevoie de cît mai mulți luptători. Eu aveam legături în Piață, și ăsta e un loc bun pentru că era lume multă și puteai trece neobservat. Angel își ciupea cicatricea și se plimba dintr-o parte-n alta privindu-mă cu fața lui hotărîtă, energică, senină. Mai mult decît cu ochii, mă privea cu cicatricea. „Trebuie să ajungem la popor, să atragem tovarăși care ne-ar putea fi de folos. Tu te vei ocupa de zona asta", mi-a spus, punîndu-mi mîna pe spate. M-a avertizat că trebuia să păstrez cea mai mare discreție. Chiar în noaptea aceea ne-am dus într-o casă din str. G și 17. Acolo i-am cunoscut pe Bruno, Laura și Daniel. Legam prietenii noi și culegeam impresii noi. Bruno era avocat. Fruntea îi era străbătută de o venă groasă care i se umfla cînd vorbea. Laura, soția lui Bruno, era blondă, cu ochi alungiți și breton, intervenea în tot ceea ce spunea și mă privea neîncrezătoare, și cu un zîmbet care nu mi-a plăcut. Daniel, înalt, slab, cu ochelari, îmbrăcat neglijent, dar cu niște pantaloni buni, kaki și cămașă albă. Era inginer și lucra la o betonieră. Angel m-a prezentat ca pe un prieten cu mult talent nativ, și toți m-au privit precum fierarul bucățica de fier din care se poate face un obiect bun. Vorbeau despre liber-

tate, despre constituția din patruzeci, despre Martí, despre lărgirea contactelor, despre trezirea conștiinței în popor, despre arme, despre Chibás și Fidel. Eu nu aveam o idee clară despre toate astea. Dar, din revoltă, din ură, din cauza lucrurilor pe care le vedeam în jur, din cauza lui Angel, căruia îi eram recunoscător, și pe care-l stimam, am intrat în Revoluție. Asta-i adevărul. Cînd ne-am despărțit, Angel mi-a dat o broșură și mi-a spus: „Revoluțiile nu sînt întîmplătoare, nici accidentale, ci izvorăsc din necesitate. Citește-o bine." Niciodată nu voi uita ziua aceea.

PE CRISTINO l-am cunoscut cînd eram profesor la Școala de Instruire Revoluționară. Ne-a dat destul de furcă, dar, de la început, mi-am dat seama că avea stofă de conducător. La el, contradicția principală era de natură religioasă și ținea de formația lui. Era puțin machist[1]. Cred că asta venea din experiența lui ca membru al sectei *Abakuá* și de la modelele de comportare aparținînd societății anterioare. Oricum, aici toți eram influențați de trecut și nu poți să-i ceri unui om să se schimbe într-un singur an. De aceea m-am opus cînd, aflîndu-se că fusese

[1] Răzvrătit, nesupus.

abakuá, au vrut să renunțe la el. Mi-am spus: trebuie să facem cu el muncă politică și scoatem un cadru bun. Cristino aparținuse clasei sale umile și era om de calitate; restul depindea de timp și de munca politică. Într-adevăr, am scos un cadru bun. Recent l-am văzut și am aflat că e cadru de conducere în Ministerul Industriei. De aceea nu trebuie să ne mirăm de nimic: aici totul s-a schimbat, inclusiv oamenii. Cristino nu e altceva decît un fiu al Revoluției.

Banda asta de alamă care astupă o crăpătură strălucește la soare. Curtea asta a fost plină de hărmălaie, putoare, tristețe și soare; acum n-a mai rămas decît soarele, care străbate armătura de grinzi de sus și trasează pe ciment benzi gălbui. Soarele se strecoară printre frunzele portocalului acru și schițează pe jos desene ciudate care se schimbă după cum mișcă vîntul ramurile. Pe marginea ferestrei ăsteia o muscă își freacă aripile cu piciorușele. Mîna ta cade, musca bîzîie, te gîdilă în palmă și deschizi palma așa cum Candita a deschis coliviile, și, o clipă, rămîi lipit de perete. Privești poarta. Nu îndrăznești. Privești cercurile. Te îndepărtezi și privești scara. Două picioare goale. O fustă în formă de clopot se agită dintr-o parte într-alta. Aimé, pe treapta a patra a acestei scări, legănîndu-se cînd pe un picior cînd pe celălalt, se mișcă cu repeziciune și agilitate, ca o rîndunică în aer, și ți se pare că dibăcia mișcărilor nu era în concordanță cu

figura ei plină și dulce. Acum merge prin curte ca și cum n-ar umbla pe pămînt tare, ci pe o frînghie întinsă. Dar se pierde printre urme de noroi și stropi de mîncare, printre fețe negre cu moațe în păr și dinți stricați mestecînd guma, printre copii sărind capra și printre rufe puse la uscat.

Schimburi de priviri. Îți amintești șoldurile legănătoare ale mulatrei care trăia cu măcelarul și lumea o fluiera, și ochii tăi lacomi i se lipeau de gît, de pulpe, de coapse, și ea își dădea seama și, foarte gravă încerca să nu se mai fîțîie atîta. Ți-o amintești pe Aimé spunînd: „Ce indecență!" Cîți oameni adormiți în memorie renasc acum! Spinări încovoiate. Femei cu fețe alungite. Rosendo, cu fața lui de cuțit, hainele lui sfîșiate de parcă erau mușcate de cîini. Bătrîne grase și urît mirositoare care nu se mai puteau mișca. Oameni care au ieșit prin coridorul ăsta, clătinîndu-se, ca să-și tîrască picioarele de colo-colo, pe străzi, ferindu-se de camioane și automobile, lăsînd înapoi urme și visuri.

O figură cu fruntea lată privește cu ochi neliniștiți și suge o caramea pe băț. Teresita, mirosind a scorțișoară, cu cozile și panglicile ei galbene. Și vezi ochii ei ce se fixează imobili într-ai tăi și era greu să suporți plumbul acelei priviri apăsătoare.

Amintirile tremură în soare. Te apropii. O rază de soare mîngîie faianța crăpată. Interior sumbru și umed în care straturile de vopsea se desprind și cad bucăți. O consolă pentru altar. O oglindă spartă, uitată, atîrnă într-un cui. Fețe,

pete pe perete, figuri care se topesc în aburul gri-verzui al umezelei în lumină. Pe streașină, țipă un sinsonte; începe să zboare, se așază pe una din treptele de sus și cîntă și se îndepărtează zburînd și cîntînd, lasă în urmă scara pustie, scara cîndva fremătînd, răsunînd de pași, care acum se înclină atît încît, dintr-un moment într-altul, se va prăbuși.

În spatele cornișei și a coamei acoperișului, rezervoarele de apă ale blocului cel nou. Dar clădirea dispare și în spatele scîndurilor o vezi din nou pe Teresita alergînd speriată printre ierburi, țipînd. Ochii ei tulburi, fața ei încordată. Prin iarba haznalei plină de moloz luceau cutii de conserve.

Te apropii de gărduțul pe care cînta sinsontele. Printre scîndurile putrede și sîrmele ruginite, clopoțeii miros a pămînt umed amestecat cu un parfum lînced și înțepător. Te întorci în mijlocul curții. E acalmia de dinaintea viitoarei furtuni. Frunzele portocalului stau nemișcate. Împingi o ușă, și o lamă de lumină taie întunericul cu miros lînced. Lași ușa întredeschisă. Te apropii de cealaltă ușă, dar dai înapoi. Nu poți. Nu îndrăznești. Te cuprinde neliniștea, sensurile acelea supranaturale pe care ți le-a infiltrat bunica, și care te-au însoțit din copilărie și au izbucnit cînd ai ajuns aici. Poate vraja locului și amintirile în care te tot scufunzi, și care iar se adună și se trezesc dincolo de ușa asta, pe care nu îndrăznești s-o împingi. Te îndepărtezi. Privești din mijlocul curții. Sentimentul familiar față de uși și aceste scări, această curte zgomotoasă care

acum, tăcută şi pustie, aşteaptă certitudinea distrugerii sale, dobîndind farmecul magic a tot ceea ce moare.

Ajuns acasă, am citit cu atenţie broşura. Se vorbea acolo de un copil, care mergea spre casă cu o pîine în mînă şi poliţia l-a împuşcat fără ca el să fi scos un cuvînt. Despre un tînăr căruia i-au scos un ochi ca să vorbească şi n-a vorbit. Despre altul pe care-l torturaseră bestial şi pe urmă i-au spus tovarăşei lui de după zăbrele: nu mai ai logodnic, şi ea a răspuns: „El n-a murit, pentru că a muri pentru patrie înseamnă a trăi". Se vorbea acolo că de atîta mizerie puteai scăpa numai murind, şi că numai aşa ajutai guvernul. Se vorbea acolo de femei fără un dinte în gură şi mi-am amintit de Olga. Se spunea că la închisoare nu mergeau bogaţii pentru că aveau bani destui ca să plătească avocaţi şi să mituiască judecători, şi mi-am amintit de Valladares. În broşura aceea se vorbea despre starea spitalelor, şi că nu te puteai interna fără recomandarea vreunui politician, şi mi-am amintit de Teresita. Se vorbea despre prostituţie, şi mi-am amintit de Cloti. Despre cerşetori, şi mi-am amintit de Rosendo. Despre cartierele de săraci, şi mi-am amintit de Paula. Am citit că existau în Cuba două sute de mii de colibe şi barăci, şi că patru sute de mii de familii locuiau îngrămădite în case comune şi curţi comune, fără cele mai elementare condiţii de igienă şi sănătate, şi m-am gîndit la mama. Acolo nu se spunea o să-ţi dăm, ci, uite, luptă cu toate forţele pentru ca libertatea

şi fericirea să fie ale tale. Acolo se vorbea despre mizerie şi decepţii. Acolo se vorbea despre mine.

Cînd am terminat de citit, am început să văd altfel lucrurile. Pînă atunci trăisem în întuneric, orb, nu văzusem nici un drum şi nici nu credeam că există unul. Lectura broşurii aceleia a fost, pentru mine, o breşă prin care a intrat, orbitoare, lumina.

După cîteva săptămîni m-au dus la o mică fermă în Cotorro ca să învăţ să încarc şi să descarc pistoale şi puşti şi să umblu cu ele. Instructor era Angel împreună cu alt băiat pe care l-am cunoscut acolo. Se numea Roque.

Munca ilegală s-a intensificat. Magazinul lui Agustín era o bună ascunzătoare a activităţii noastre, dar şi aşa eram foarte precauţi. La început mi-a fost oarecum teamă, dar, încetul cu încetul, am căpătat încredere. Cîntăream acţiunile fără să mă zăpăcesc şi examinam la rece persoanele. Acţionam cu mai mare dezinvoltură şi vedeam mai clar lucrurile. Mintea mi s-a limpezit şi mi s-a pus în mişcare. Am început să înţeleg, dar nu foarte bine, pentru că progresele nu se fac dintr-odată. Am lucrat cu credinţă şi bucurie în ilegalitate. Nu aveam nimic de pierdut, ci numai de cîştigat. La început credeam că a face revoluţie însemna să pui bombe, să vinzi „bonuri" [1], să faci sabotaje, să dărîmi guvernul, dar după ce am citit broşura aceea mi-am dat seama, pentru prima oară, de ce şi pentru ce se făcea o revoluţie.

---

[1] Care se vindeau pentru ajutorarea luptei revoluţionare: cel care lua un bon, oferea ce sumă de bani putea.

Grupul a mai crescut, ziua mergeam la lucru, dar, ilegal, duceam o activitate intensă. Angel era tot infirmier la Mazorra și Covadonga ; inginerul cu treburile la betonieră, și Bruno, în biroul lui de avocatură din Havana Veche, aproape de Primărie. Azelma lucra cu copiii de la Institutul Viboro dar și cu femeile partizane ale lui Martí. Laura era cea care făcea cel mai puțin și vorbea cel mai mult. N-o puteam suferi. Bruno avea un Ford, și, într-o după amiază, după o ședință în Marianao, ne-am dus s-o luăm de la „El Encanto". Ne aștepta la colț, încărcată de pachete. Sub soarele acela, între atîta lume, printre șirurile de mașini. Întotdeauna era foarte elegantă ; în ziua aceea avea o rochie galben-lămîie, sub soarele acela galben, și zîmbea. Laura avea mereu zîmbetul acela stupid al vînzătorilor din magazine. M-a pus să stau pe bancheta din spate, mi-a dat pachetele ca să i le aranjez și s-a așezat aproape lipită de Bruno, cu mîna pe spătarul scaunului. Îi mîngîia ceafa cu mîna aceea cu unghii foarte îngrijite. Și făcea planuri cu voce tare, cu glasul ei de gaiță ; cînd se va schimba guvernul, o casă în cartierul Alta Habana, cu grădină și copii în grădină, și piscină și balansoare, aidoma celor pe care tocmai le văzuse la magazin. Și în fiecare an vor schimba mașina, și biroul de avocatură va merge minunat, și contul la bancă va crește și în fiecare lună vor merge la Miami. Întorcea capul și mă privea de parcă-mi aștepta aprobarea. Ochii ei alungiți străluceau sub breton, și-l tot mîngîia pe Bruno pe ceafă, iar eu auzeam ticăitul ceasului ei de mînă ; continua să facă planuri și se întorcea spre mine

zîmbind, cu zîmbetul ei fals care-mi făcea greață. Între ea și Bruno trebuia să se întîmple ceea ce s-a întîmplat.

Azelma și Agustín erau altfel, gravi, plini de răspundere și simpatici. Agustín mînuia mulți bani ai mișcării și deși treburile comerciale îi mergeau tot mai prost, niciodată n-a luat vreo centimă pentru el. E păcat că pe urmă au făcut ce au făcut.

Pe zi ce trecea vindeam tot mai puțin. Am început să merg prin Piață. În realitate legăturile mele cu Piața nu se întrerupseseră niciodată pentru că, din cînd în cînd, mergeam pe-acolo să vînd la hamali sulurile pe care le făcea mama. Problema era cum să încep. I-am vorbit lui Mario. M-a pus în legătură cu Pedro, care avea un chioșc de sandvișuri, și un puști teribil, care era mascota lui. Pedro aparținea partidului ortodox, fanatic, al lui Chibás. Avea un mic grup care opera pe cont propriu, fără legături cu mișcarea. Puștiul în care Mario avea atîta încredere și pe care-l prețuia enorm se numea Roli. Era sașiu și stîngaci. Avea treisprezece sau patrusprezece ani. Purta pantalon bărbătesc, bluză de femeie și o șapcă de base-ballist trasă pe ochi. Avea dinții stricați. Era orfan, trăia ca și cum viața i-ar fi dat un picior în fund și l-ar fi aruncat în stradă. Nu mergea la școală, dar astăzi o școală îi poartă numele. Aduna fructele și legumele care cădeau de la hamali. Unii vînzători îi dădeau ceva ca să le păzească marfa. Era gălăgios și isteț. Avea pistrui ca și cum ar fi fost stropit cu praf ; nu mai putea de vesel ce era. Era abil la orice joc și simpatic la vorbă.

Era plin de cele mai felurite aptitudini și daruri. Hainele lui boțite și rupte îi erau pe potriva îndrăznelii mișcărilor iuți ale trupului mic și agilității gesturilor. Se foia printre tejghelele din Piață. Își deschidea drum prin mulțime ca un ac. Cînta. Se cățăra pe tejghele. Scormonea prin gunoaie. Mai fura lucruri fără importanță, o portocală, un măr, o bucățică de brînză, un strugure, dar o făcea vesel ca pisicile și păsările. De-i ziceai pisică rîdea, de-l făceai șoarece se supăra. N-avea casă, pîine, dragoste. L-am dus acasă la Agustín, și Francilla îi dădea de mîncare. Nimeni din cei care l-au cunoscut nu-l va putea uita. Micile sarcini, pe care i le-am dat la început, le-a dus la capăt cu seriozitate și aplomb. Avea caracter, forța aceasta teribilă care dau, împreună, puritatea și istețimea. În timp ce Pedro, Mario și Roli operau în Piață, eu nu lipseam de la ședințele „Puterii". Erau acolo unii care nu înțelegeau nimic. Multora nu le păsa de politică. Alții chiar erau adepți ai lui Batista. Dar puteam avea încredere în toți, pentru că un *abakuá* era incapabil să-l trădeze pe „fratele" său. Unii s-au oferit să facă orice : Mario, (*el enkricamo*), Cheo, *el Ekuenon*, Felo, *el Mokongo*, au ascuns arme, proclamații și explozive. Casa bunicii, îndepărtată, izolată, aproape pierdută printre ierburi și tufe, se preta la tăinuit arme. Vizitatorii bunicii erau prea preocupați ca să-și dea seama de ceva, dar, totuși, am renunțat fiindcă în realitate casa nu era chiar așa de îndepărtată și izolată. La oarecare distanță în jur au început să apară de-a valma cocioabe informe, din bucăți vechi de zinc, cutii metalice lucitoare, reclame de Coca-Cola, butoaie sparte și resturi de automobile. Asta o deranja pe bunica. De fiecare dată cînd mergeam s-o văd, o găseam înconjurată de discipolele ei întru vrăjitorie, sau consultînd femei, care veneau la ea să le ajute. Uneori o găseam udîndu-și florile cu stropitoarea de tablă albastră sau răvășind ierburile cu bastonul, în căutarea monedelor lăsate de unii ca plată pentru frunze, crengi sau rădăcinile smulse pe ascuns. Mă tot întreba de Teresita și de Francilla ; niciodată de mama. Tot mai era obsedată să-l răzbune pe tata și-mi amintea să nu uit să-i dau caramele lui Eleggúa. „Simt că în curînd va sosi ziua răzbunării noastre, ziua noastră de sînge. Eleggúa e pe punctul de a vorbi", spunea, iar mîna ei strîngea bastonul.

Într-o zi mi-a explicat că avusese necazuri cu terenul pe care se afla căsuța ei, dar că amanta unui consilier din Regla, care venea s-o consulte, i-a scris Primei Doamne și i se rezolvase problema. „M-a primit la Palat", spunea bunica. „I-am dus o licoare. Ce părere ai de bătrîna ta negresă la Palat ?" Începînd din ziua aceea, în casa bunicii a apărut un indian de lut cu pene albastre. Eu am încercat să-i explic că Batista era un ucigaș, dar nu înțelegea. O orbiseră sfinții ei, nu era capabilă să vadă și nici nu putea înțelege neagra realitate. Temerile mele, neliniștile mele, lupta mea, îi erau străine. „Da, este rău că-i omoară pe tineri, dar astea sînt lucrurile lui Oggún", și-și mișca mîna de parcă speria o muscă invizibilă.

Angel m-a dus la Mazorra ca să intru în legătură cu o infirmieră care se alăturase mișcării. Se numea Julia. Era aceea care, la recomandarea

lui Angel, se ocupa de Teresita, deşi îndeplinea munca de şefă a sălii de copii. Avea părul ţepăn şi roşu. Faţa plină de pistrui, nasul cîrn, trupul rigid şi faţa dulce. Ne cunoşteam deja din vedere, dar cînd Angel i-a explicat că eu voi fi legătura ei în caz de ceva neprevăzut, Julia m-a luat deoparte şi mi-a spus: „Uită-te la pavilionul ăsta. Banii spitalului sînt furaţi. Uite, copiii ăştia prost hrăniţi, goi, fără altă alinare nici îngrijire decît cele pe care le pot da eu. Cum să nu lupţi pînă la moarte?" şi mi-a strîns mîna. Teresita m-a văzut, s-a apropiat de noi, s-a oprit la cîţiva paşi şi a strigat, cu un aer înţepat de copil: „Spune-le să mă lase să-mi crească cozile. Spune-i mamei să vină să-i oblige." Cînd m-am apropiat de ea, a rămas cu privirea pierdută, ca şi cum dintr-o dată nu m-ar mai fi recunoscut, şi-a plecat în fugă.

Într-o dimineaţă, tocmai ajungeam la magazinul lui Agustín, cînd l-am văzut pe Roli la colţ. Sprijinit pe un picior, îl lovea cu vîrful celuilalt. S-a apropiat de mine ca şi cum ar fi cerşit:

— L-au prins pe Pedro. E un prost. L-au prins cu bonurile în buzunar.

I-am cerut să afle unde era închis, şi să mă ţină la curent. I-am spus că ne vom vedea în seara aceea în parcul Santos Súarez. I-am atras atenţia să fie cu ochii în patru.

— Nici o grijă, eu nu-s papă lapte ca Pedro. Am nişte ochi pentru trădători şi „curcani" şi un miros cum n-are nici cîinele din desenele animate.

Şi a plecat săltînd, aruncînd în aer moneda pe care i-o dădusem, şi prinzînd-o agil, cu mîna stîngă, în şapca de base-ballist, care-i ţinea loc de plasă.

Informaţiile pe care le-a putut aduna Roli au fost puţine. Nu ştiam nimic de Pedro. M-am consacrat cîteva zile vînzării de radiouri. Centrul comercial era un paravan perfect. Agustín, foarte abil, se prefăcea că-i prieten cu căpitanul Brito, şeful postului 11 de poliţie. Într-o zi a venit să cumpere un pick-up, şi Agustín nu i-a luat bani. Dăruia discuri locotenenţilor şi-avea cu ei relaţii de prietenie. Ba chiar mergea cu gardienii la băut. Asta ne permitea să acţionăm cu o marjă de siguranţă destul de largă. După cincisprezece zile am aflat de Pedro printr-un văr al lui, care s-a întîlnit cu Mario. Văru-său spunea că pe Pedro l-au prins la ieşirea din Piaţă, l-au bătut şi l-au ţinut închis două săptămîni pînă ce un locotenent i-a răcnit că-i liber, dar că să nu-l mai vadă prin Piaţă şi de-l prind încă o dată s-a zis cu el. Vărul i-a spus lui Mario că Pedro va pleca la ţară să trăiască la nişte neamuri.

Ne-a mirat că i-au dat drumul aşa lui Pedro. Era suspect. Roli jura că n-a vorbit. Punea degetele în cruce peste gură, le săruta şi spunea: „Pe crucea mea că n-a spus nimic, o fi el dobitoc, dar e bărbat". Mario ne-a explicat că vărul a subliniat interesul lui Pedro ca noi să ştim că nu vorbise. Oricum, aveam îndoieli şi s-a stabilit ca eu să nu mai merg prin Piaţă. Mario şi Roli vor munci în această zonă. Ne vom vedea, cu precauţii.

*A*NUNȚĂ MOMENTUL *critic și sperie timpul. Osún ajută oamenii să nu tremure înaintea morții. Fără el, viața-i pătrunsă de spaima drumului fără sfîrșit. Mesager al zeului cel mare și fiul lui, vestește sfîrșitul, și săvîrșește clipa din urmă. Spion al zeilor. Nu are copii. Însoțește, protejează oamenii și, ca o umbră albă, îl apără pe cel care-l posedă. Nu poartă colier, nici pietricele colorate. Nu-i plac nici solzii sidefii ai peștelui, nici penele strălucitoare ale cocoșilor. Sfînt sobru; respinge falsul și ostentația. Nu vorbește prin melci și abia dacă o face, prin nucile de cocos. Ierburile lui sînt busuiocul și* daguilla[1]. *E cu războinicii. E cocoș de argint sau porumbel pe-o osie de metal. Sfînt rece, tîlcuitor, tăcut și puternic, despre el se știe puțin pentru că el știe multe. Aproape nu poți vorbi de el, fiindcă se supără. Are mari secrete. Are puterile celor patru vînturi. Trebuie să-l ții mereu sus; să-l cobori doar pentru a-i da mîncare. Căderea lui vestește moarte, și trebuie să-l adapi imediat cu tot sîngele unui porumbel. Cînd stăpînul lui moare se întinde la pămînt. Este viața omului, capul său.*

[1] Plantă cu o floare dantelată.

Cimentul din curte are o tentă de argint vechi și sub pom e stropit cu confeti de soare. Soarele izbește curtea, o taie cu o ghilotină galbenă, în timp ce camerele rămîn în penumbră. În camere, la orice oră, lumînări aprinse ca niște picături de frică.

Sudoarea ți se scurge pe după urechi. Privești groapa asta astupată cu o tablă. Hîrtii murdare în jurul w.c.-urilor. Îți amintești de borborositul w.c.-ului care se strica din trei în trei zile. Oamenii loveau cu pumnii în pereți, între melodii la modă și anunțuri pentru cadouri și știri la radioul deschis la maximum; țipete, lovituri și pumni, întrerupte brusc de glumele lui Chicharito și Sopeira și Tres Patines. Rîdeau pînă le venea rău. Bătrînei Felipa îi săltau sînii și burta de parcă erau din cremă.

Sus se luau la bătaie. Mamei îi era frică să nu cadă tavanul. Florile roz din hîrtie creponată aruncate de sus, căzînd în mijlocul curții. Pe urmă au aruncat cioburi. Din nou prin aer plutesc voci și în amintire pătrunde suferința.

Vîntul aduce mirosul acid al lăzilor de gunoi. Îți dă tîrcoale o muscă; o alungi. Strălucește și se pierde în soare. Sudoarea îți alunecă pe față și te gîdilă pe gît. Pe gard ciripesc și se ceartă vrăbiile. Ochii tăi se pierd în amintire și-n căldura care vibrează.

Șirul ăsta de ferestre și uși. În camerele astea ați dormit răsuciți, învălmășiți, strangulați ca rădăcinile într-un pămînt de sudoare și carne. Părul lui Aimé în gura ta. Vrăbii pe streșini. Din rufele puse la uscat parcă se scurgea eternitatea. Acum e ca și cum ai asculta ecoul altor ecouri. Muzică

proastă. Strigăte: „Vecină, vecină". Zgomot de mobile tîrîte în camerele de sus. Martiriu de uşi şi ferestre. Suspine la miezul nopţii. Lovituri în pereţi. Copii alergînd prin curte, murdari, desculţi, cu cămăşile rupte. Se sucesc, se lovesc, se muşcă, se zgîrie, în urma lor rămîne un miros de iarbă acră şi pîine mucegăită.

Un camion zdrăngăne, afară, în josul străzii. Soarele pictează în curte dungi arzătoare. Perdeaua asta cu flori mov şi galbene, deşirată, uitată, lăsată ca un steag al tristeţii. Cerul albastru, dungat de armătura de bîrne de sus. În cel mai adînc loc din suflet simţi ură şi dragoste pentru toate astea. Plîngi şi scuipi pe amintirile tale.

Tu, pe prima treaptă a acestei scări. Trepte rupte, roase. Azi, soarele pare aici mai viu şi mai aurit ca niciodată; inundă cu o strălucire veselă curtea, obloanele verzi, petele cafenii. Şi umbra portocalului acru se mişcă de parcă şi-ar lua rămas bun.

Tere sare coarda cu o frînghie de rufe. Cozile ei saltă iar panglicile galbene par fluturi în zbor. Vine căruţaşul: „Schimb baloane pe sticle, dau ghivece de lut, dau mingi de cîrpe şi hîrtii colorate". Tere ţi-a cerut, te-a muşcat de braţ. Te duci spre colţul unde ascundeai sticlele. Căruţaşul avea în mînă un buchet de flori ca bănuţii, un ciorchine de struguri uscat, baloane roşii, verzi, galbene şi roz. Tere, pe treapta a doua a acestei scări, zîmbeşte, cu balonul în mînă. Aimé îmbujorată, cu buzele întredeschise strălucind, stă privind fără să se mişte, pe treapta a treia a acestei scări. S-a ridicat şi te-a sărutat. Mama, stînd pe marginea acestei trepte, cu un ulcior gol pe genunchi, te imploră, şi-i priveai picioarele goale. Atingi balustrada lipicioasă. Te îndepărtezi.

Pe peretele din faţă rămîn numai cuiele ruginite. Mai mult ghiceşti petele şterse ale coliviilor Canditei. Priveşti scara asta ca şi cum în ea ai citi istoria vieţii tale. Trecutul tău e un cerc, o ramă ca un tablou, ca peisajul ăsta pe care-l priveşti pentru ultima oară pictat cu melancolia locurilor abandonate şi hărăzite să dispară.

Lumina smulge reflexe vii acoperişurilor de tinichea. Soarele adînceşte dunga de umbră a canalului. Unghere triste pline de praf. Ochii tăi fascinaţi se întorc şi rămîn lipiţi de uşa asta, de cele două belciuge fără lacăt.

Se pregătea o acţiune mare şi m-am dus s-o văd pe bunica, să-mi facă o amuletă puternică. Niciodată nu renunţasem la cea făcută din verbină şi din inima unei rîndunici, dar aveam nevoie de ceva şi mai puternic. Am ajuns la Regla cu şalupa şi am fost surprins s-o găsesc pe bunica la ţărm, în picioare. Ea nu ieşea aproape niciodată, dar în după-amiaza aceea era acolo, cu bastonul din lemn neşlefuit şi baticul ei albastru, alături de un bărbat tînăr. S-a făcut că nu mă vede. Pescăruşii se roteau, ţîşneau în sus, şi apoi se îndreptau spre valuri, căutînd hrană zadarnic.

Tînărul îi ţinea bastonul, în timp ce bunica băga mîinile în apă şi pe urmă i le trecea peste faţa şi braţele bărbatului. M-am apropiat şi, fără să înceteze să bage mîinile în apă, ca şi cum nu m-ar fi văzut, mi-a spus: „Dumnezeu să te binecuvînteze, fiule". Niciodată nu mă mai salutase aşa. Îşi ridica mîinile şi-l stropea pe băiat. A

scos o pîine dintr-o sacoşă şi a început să dea mîncare la pescăruşi. Unii fugeau speriaţi, zburau chiar la suprafaţa apei şi numai uneori, ţipînd, îndrăzneau să ţîşnească în sus pentru a-şi uni traiectoria cu cea a tovarăşilor lor. Bunica le arunca bucăţi de pîine şi astfel fixa o ţintă zborurilor lor nebune. Le arăta o ţintă, către care se îndreptau toate aripile albe. „Eu dau de mîncare la păsările ei, iar ea îţi va da ţie. Vei avea de lucru, pentru că Yemayá e foarte mare şi, din fundul mării, face ceea ce vrea", îi spunea tînărului şi se lovea peste pîntec. Omul i-a dat cincizeci de *centavos* şi a plecat. Atunci bunica a clipit din ochiul stîng şi privindu-mă cu dreptul, mi-a spus : „Ce te-a adus la mine ? E atîta vreme de cînd n-ai mai venit să mă vezi."

Am traversat aproape toată Regla. Aşa bătrînă cum era, bunica mergea încet, dar nu obosea. Bătea la ochi cu bastonul ei şi baticul albastru. Unii o priveau cu respect şi cu teamă. Alţii o salutau cu bucurie. Ea răspundea la saluturi cu o mişcare a bastonului. Cînd am ajuns acasă o aştepta destulă lume. Am rămas printre tufele ce înconjurau casa, alături de cei care-şi aşteptau rîndul. Veneau la ea pînă şi din provincie. I-am auzit vorbind cum că, în urmă cu cîteva săptămîni, peste casa şi plantele bunicii căzuse o ploaie teribilă. Trei fulgere au aprins un palmier din apropiere, dar la cîţiva metri mai încolo de casă n-a plouat nici o picătură. Spuneau că era o minune. Faima ei de vrăjitoare creştea pe zi ce trecea.

Se înnopta cînd şi-a scos lada albastră şi s-a aşezat mormăind. I-am spus că aveam nevoie de ceva foarte puternic care să mă apere de moarte. În imensitatea neagră şi zbîrcită a feţei, ochii ; s-au deschis, a bombănit ceva, a aruncat o privire împrejur şi mi-a spus : „L-am şi făcut. Presimţeam." Vorbea de parcă avea prea mult timp, ca şi cum prevedea totul şi nu trebuia să se grăbească. S-a dus să caute amuleta. Am văzut-o intrînd în casă şi mi-am dat seama cît se cocîrjise. Privită din spate, abia i se vedea capul. S-a întors lîngă mine, mi-a dat obiectul şi mi-a spus : „Este aşa de puternic încît poţi să prinzi de gît şi să dărîmi pînă şi duhurile."

În noaptea aceea aveam întîlnire într-o casă din Lawton. S-au discutat măsurile de pregătire a acţiunii care urma să aibă loc. Trebuia să facem rost de arme şi de ascunzători. Oamenii manifestau entuziasm şi hotărîre, deşi în ceea ce priveşte data şi modul în care se va duce treaba la bun sfîrşit, părerile erau împărţite.

Într-una din camerele din fund au locuit Zulema cu soţul ei. Decentă, retrasă, nu se băga în vorbă cu nimeni. Îi stimam. Era un cuplu amabil şi se înţelegeau bine. Zulema avea nişte şolduri splendide pe care, ruşinoasă, încerca să şi le ascundă, iar dacă vreun bărbat le ghicea şi o privea cu insistenţă, ea cobora privirea. Juan, soţul ei, era muncitor la brutăria lui Toya. Dintr-odată, Juan s-a îmbolnăvit, a stat o lună internat la Calixto García şi a murit. Cîteva luni Zulema a purtat doliu. Nu-şi scotea rochia neagră, ţeapănă. Se scula devreme şi pleca, cu privirea în pămînt, să asculte slujba în biserica Jesús del

Monte. Pe urmă, în casa unui tip care făcea spiritism și care locuia în San Bernardino, au început să cheme spiritul lui Juan. Nu se mai ducea la biserică. Și deodată a renunțat la doliu, și-a vopsit părul într-o culoare roșcată, a început să se fardeze, să se îmbrace tinerește și să nu-și mai ascundă șoldurile. Fața ei a căpătat o expresie de uimire, o uimire strălucitoare, ca și cum ar fi descoperit ceva despre a cărui existență nu-și dăduse seama pînă atunci. Pleca noaptea și se întorcea tîrziu. Nu mai vorbea cu vecinii. Se încuia în casă iar lumea spunea că umblă cu marinari și cu tot soiul de tipi din port. A umplut camera cu rochii deocheate, parfumuri ieftine și ilustrate. În fiecare zi era mai palidă și cu cearcăne. Părea speriată. A devenit extravagantă. Se ducea la baie într-un capot de pluș portocaliu și niște papucei ciudați. Vecina care locuia în camera de alături spunea că atunci cînd o vizita marinarul acela gras și mare, cu fața ca biftecul țipa ca o nebună. Dimineața mai mulți au văzut-o aproape goală traversînd curtea spre baie. Într-o noapte s-au auzit țipete, lovituri, zgomot de mobile sparte și de geamuri făcute țăndări. Bărbatul a plecat iar Zulema a rămas închisă în cameră. Dimineața, omul s-a întors. A bătut la ușă și pe urmă a început să lovească cu pumnii și cu picioarele. Ușa nu se deschidea. În timp ce bătea în ușă, țipa : „Mereu trebuie să mă îmbăt ca să vorbesc limpede. Zulema, spune-mi dacă mă mai iubești." Țipa cu o voce tunătoare. Nimeni nu răspundea. Administratorul n-a avut curaj să-i spună să tacă. Omul țipa din ce în ce mai tare și lovea ușa. Cineva i-a strigat să plece

și să ne lase să dormim. Am ieșit la fereastră. În curtea goală și plină de umbre părea o fantasmă, un duh grăsan și singuratic, pierdut la ieșirea din propria-i lume. Avea în mîna stîngă o sticlă iar în dreapta, un cuțit deschis. Mergea prin curte bălăbănindu-se. S-a sprijinit de spălător, a făcut cîțiva pași și a trebuit să îmbrățișeze trunchiul portocalului acru ca să nu cadă. Atunci, agățat de trunchi, începu să strige : „Cine-i dă unui om disperat o cameră și o femeie ca Zulema ?" S-a prăbușit pe gărduț. Și-a pus cuțitul în buzunar. A tras o dușcă și-a trecut mîna peste față. Încet-încet s-a ridicat în picioare și a aruncat sticla în ușa Zulemei. Sticla a explodat ca o bombă și s-a făcut țăndări. A plecat împleticindu-se, ținîndu-se de pereți ca și cum ar fi mers cu mîinile.

Dimineața, Zulema, pierdută și nervoasă, a măturat geamurile, i-a chemat pe vecini și în mijlocul curții și-a scos bluza. Avea spatele și pieptul pline de cicatrici albe și roșii. „Mă dezbrăca și mă lovea cu un umeraș", spuse. Mai mult de o săptămînă Zulema a dispărut din curte. Într-o zi a venit poliția să deschidă și să percheziționeze camera. Spuneau că o găsiseră plutind în golf, cu gîtul tăiat.

Mama stătea prost cu nervii, nu numai din cauza a ceea ce se petrecea în curtea comună, dar și din cauza absențelor mele din zi în zi mai dese și mai prelungite. Au fost luni de activitate intensă. Îndeplineam sarcini mărunte, în timp ce ne pregăteam pentru acțiunea cea mare. Mario a reușit să formeze un grup în Piață, care, chiar dacă nu era foarte activ, vindea multe bonuri. Roli

s-a specializat în punerea bombelor. Oricine l-ar fi văzut manipulînd cartuşele acelea cilindrice s-ar fi gîndit că era un copil care se juca cu ele. Chiar el, în felul lui vesel, le monta fitilele. „Ce mult îmi plac !", spunea, şi le săruta. Făcea totul zîmbind, în joacă, dar făcea totul bine. Cînd mergea să pună o bombă nu lăsa pe nimeni să-l însoţească. Majoritatea le puneau în plină stradă. El se făcea că umblă în cutiile de gunoi şi acolo lăsa bomba. Avea atîta sînge rece, încît uneori rămînea pe aproape ca să audă cum explodează. Visul lui Roli era să aibă o armă. O merita. I-am dat un revolver mic şi uşor ca şi el care abia-i încăpea în pumn. Îl purta în aşa fel încît nu se vedea. Într-o zi a venit la întîlnire şi ne-a întrebat : „Am revolverul la mine, sau nu ?" L-am căutat, dar n-am găsit arma. Şi-a scos şapca şi a pus-o pe masă. A stat puţin intrigîndu-ne şi rîzînd, cu rîsul lui de şmecher. La sfîrşit a băgat mîna în şapcă şi l-a scos. Făcuse în şapcă un buzunar interior şi îl păstra acolo. Avea nişte idei !

Aproape în fiecare săptămînă mutam armele. Asta o făceam Bruno şi cu mine pentru că aveam condiţii ideale ca să nu se observe absenţa de la lucru. Bruno era tare. În momentele de tensiune se menţinea neclintit, deşi vena care-i străbătea fruntea i se umfla. Uneori ne întîlneam în cartierul Vedado, alteori în Marianao şi alteori în Vibora. La întîlnire s-a propus să-l eliminăm pe Piedra, cel din Biroul de Investigaţii. O parte din operaţiunea ce se pregătea erau atentatele. Roli şi René s-au oferit să ne ţină la curent cu mişcările Colonelului, pentru a putea plănui atentatul.

Lui Roli i-am cumpărat un costum, pentru că unele din acţiuni cereau să fie bine îmbrăcat. Îl deranjau gulerul tare şi pantofii. Cînd s-a văzut prima oară în oglindă, a spus : „Ăsta sînt eu ? Cine-şi putea închipui ?" Şi rîdea şi se strîmba în timp ce-şi băga degetul pe după gulerul cămăşii.

AMINTIRILE ALEARGĂ libere precum caii în zori. Totul trece ca reflectat într-o oglindă spartă, purtat de o boare adormită care va restitui scenele fără contururile estompate, pînă ce, apropiindu-se, sprijinindu-se, vor atinge deplina lor dimensiune umană. Sînt amintiri de foc care trec prin faţa ta ca într-un film proiectat pe fragmente ; invers, aşa, invers, repede, mai repede, mereu mai repede şi mai viu.

Figura tatălui tău, pasul său ferm, robusteţea muşchilor săi, privirea trufaşă ce părea că-şi deschide drum ca o provă. Acum se detaşează chipul lui răzvrătit.

Mama nu vrea ca Teresita să plîngă. Se apleacă şi o sărută. Mîinile i se agaţă de rochie. Pleacă, lăsînd pe jos două codiţe, două panglici galbene şi o uşoară aromă de scorţişoară.

Ura este o mînă care arată lucrurile dur. O iasomie ruptă pe piatra tainică. Priveşti în jos îndîrjit. Cîte lucruri s-au petrecut ! Aici s-au petrecut prea multe lucruri. Aici s-au întîmplat multe şi oamenii au suferit mult mai mult decît poate

sau ar trebui să suporte un om. Aici s-a urît și iubit totul. Asta e ceea ce simți. Asta.

Și foșnetul pomului se preface în fapte evocînd această singurătate liniștită care a cunoscut haosul, frămîntarea, țipetele, furia durerii, dragostea și disperarea. Asta e ceea ce simți. Asta e. Tăcerea asta pare plină de plecări. În fiecare dintre crăpături și zgîrieturi există viață pentru că există timp, clipe născute și moarte și trecute.

Atingi trunchiul portocalului acru. Trunchiul a crescut după soare, robust și mai înalt decît streșinile. Umbrele frunzelor alunecă pe cămașa ta ca niște bucățele de pînză neagră. Sudoarea îți curge pe obraz de parcă ar fi lacrimi. Scara asta cu treptele putrede. Lucruri care rămîn înăuntrul nostru pînă la moarte, pînă ce putrezesc o dată cu carnea.

Locul ăsta singuratic pare plin de viață. Oameni care așteptau să trăiască. Mama ta, visînd la o casă. Oameni pentru care lipsurile au fost ceva cotidian, ca apusul soarelui. Nu iubești pe nimeni ca pe morți. De ce-ai intrat ? Te uiți la cerul albastru ca basmaua bunicii. Într-un colț o căldare ruginită. Vocea bunicii : „Totul e hotărît de către sfinți ; viața și moartea, norocul sau nenorocul, dragostea și ura". Ești lac de sudoare.

De-afară se aude zgomot neîntrerupt de ciocane ; sînt brigăzile care lucrează la noul bloc. O șopîrlă fuge să se ascundă într-o crăpătură. Pereți cu pete verzi și cafenii. Umbli din nou prin curte, în timp ce-ți amintești o voce slabă auzită foarte departe, pe plajă. Pereții, înțînați, se clatină, vor cădea. O mînă îți mîngîie capul

cu un gest rapid, surprinzător, ca și cum ți-ar lua un văl de pe ochi. Băltoaca. Zgîrieturile de pe pereți se ramifică și parcă toate merg spre băltoacă.

Auzi o voce slabă și nemulțumită, în timp ce-ți aduci aminte de surîsul timid. Amintirile încep să se răscolească. Bătrînul, așezat pe scară, cu fața în mîini, cu picioarele goale acoperite de plăgi roz. Fără să-și dea seama, oamenii defilează pe dinaintea lui. Un miros înțepător de rom. Glasul și-a pierdut omenescul, e ca scîrțîitul unei scînduri sub fierăstrău. El nu te va vedea ; nu te-a văzut intrînd cu pușca și cu zorile pe față, dar din prima zi în care ai luat o armă în mînă, te-ai apropiat de ei.

Tăcerea griului murdar al curții pare plină de sunete, de inerție și de cumplite întîrzieri. Voci din depărtare, aspre sau ușoare, ca foșnetul acestor frunze care, imateriale, cad în tăcere.

Duc în mîini pumnale, foc și flori tăite, Gemenii negri îmbrăcați în roșu, legați prin ombilic, nu se pot separa. Împodobiți cu coliere, chei, monede și medalii. Li se cer bani. Los Jbeyes s-au născut pe rîu, rugîndu-se, țipînd, hîrjonindu-se printre clopoței și flori. Și imediat ce s-au născut, s-au dus, săltînd într-un picior spre o bostănărie. Știu că pentru a fi puternici, copiii nu trebuie să crească. Mîinile lor au culoarea ochilor. Fii ai regelui Oyó, trăiesc în palmier. Regele roșu îi iubește la nebunie. Sînt aliații lui. Au în ochi pul-

berea nevinovăţiei. Răzgîiaţi, trebuie să-i tot alinţi. Dorinţele lor se-mplinesc. Frumoşi şi simpatici, te fac să plîngi şi să rîzi. Îşi pot permite orice. Nu le e frică de nimic. Umblă prin savane. Coboară spre rîurile unde se aude tamburina. Ştiu multe. Îşi amintesc tot. Se joacă printre bostani şi în jurul arborilor. Ai lor sînt : găinaţul de găină, los micacos[1], *micile frunze, pruncii dolofani,* el manajú[2], *coada pisicii,* el zapote[3], *roşiile şi* el sagú[4]. *Le plac fructele, jucăriile, caramelele roşii, mîncărurile bune, porumbeii şi cornetele de confeti. Sînt gemeni deştepţi, mari şi sfinţi. Cel mai mare e medic ghicitor. Îi protejează pe bărbieri şi pe chirurgi. Au grijă de copii. Îi vindecă de colici. Vorbesc prin cocos şi prin melci. Sînt foarte puternici. La miezul nopţii, mai ales în nopţile calme, trebuie să-ţi fie teamă de ei, pentru că vrăjesc de la distanţă.*

Acţiunea cea mare se complica. Nu mai consta doar din atentate şi puneri de bombe. Era un plan menit să declanşeze o grevă generală şi căderea guvernului. Acţiunile vor fi coordonate şi

---

[1] *Micaco :* arbore originar din Antile, al cărui fruct se aseamănă cu pruna.
[2] Arbore răşinos din Antile.
[3] Arbore american cu fructe dulci.
[4] Plantă cu tuberculi foarte nutritivi, folosiţi la supe.

simultane, în toate provinciile. Roque ne-a explicat amănunţit ce trebuia să facem. A fost o întîlnire foarte agitată, în care unii dintre tovarăşi au manifestat îndoieli. Roque era avîntat şi, uneori, în faţa întrebărilor lui Angel, care veneau una după alta, părea puţin dezorientat. Angel avea altă părere despre unele detalii şi spunea că trebuia să le luăm foarte în serios. Au fost chiar momente de tensiune între Roque şi Angel. Dar pînă la urmă ne-am pus de acord. Planul consta din atentate, oprirea circulaţiei, dezarmarea poliţiei şi încercarea de a nu se deschide magazinele. În acelaşi timp, alţii urmau să atace şi să ocupe cele mai importante instituţii. Mario şi grupul lui, întărit cu alţi tovarăşi, vor paraliza activităţile în Piaţă. Se vor împărţi foi volante anunţînd greva generală şi căderea guvernului. În situaţia respectivă se va crea confuzie, oraşul va ieşi în stradă iar tovarăşii din munţi vor invada cîmpia. Dacă lucrurile mergeau bine era posibil să ne sprijine şi unele părţi din armată. Nu se cunoştea data operaţiunii, dar trebuia să fim pregătiţi. Semnalul secret îi va fi telefonat lui Agustín. Sarcinile imediate erau să adunăm cît mai mulţi oameni pentru luptă, să-i selecţionăm pe combatanţi şi, mai ales, să facem rost de bani şi arme. Roli şi René îl vor urmări pe colonel ca să ne informeze şi să hotărîm cum şi unde să organizăm atentatul. Roli spunea : „N-o să-l pierd din ochi, dar cred că pentru a asigura succesul grevei, trebuie să aruncăm în aer centrala electrică ; aşa se termină cu toate şi nu putem greşi. Asta am de gînd să fac." Roque i-a explicat că trebuia să facă ceea ce i se spunea, pentru că în primul

rînd avea datoria să fie disciplinat. Roli a acceptat, dar a continuat să insiste cu centrala electrică.

Ca să-l găsim pe Roli existau trei locuri: în Piață, mișcîndu-se ca argintul viu și vorbind cu toată lumea; în subsolul teatrului Martí, jucîndu-se cu mașinuțele care funcționau cînd introduceai monede ori trăgînd la țintă; sau la gară. Acolo ne vedeam și mă ținea la curent. René folosea o mașină a mișcării, căreia-i spuneam Gondola și așa, ei doi, îl urmăreau pe Colonel. Piedra umbla mereu în civil. Avea o iubită pe strada Real de Marianao și mai vizita și o casă în cartierul Cazinoului sportiv. De două sau trei ori pe săptămînă se ducea să-și vadă familia, care locuia în Santa Emilia. Acolo, în barul Paz, bea bere și mînca salate de stridii și creveți. Se ducea la bar cam pe la șase după-amiază. După René și Roli, cel mai bun mod de a-l lichida era în casa de la Cazinoul sportiv, pentru că lăsa mașina în stradă și mergea o bucată, singur, pe jos prin grădina cu gazon foarte îngrijit și fără nici o tufă. Umbla prin Havana în două mașini. Într-una, mergeau șoferul, Colonelul și încă doi, îmbrăcați civil. În cealaltă, patru polițiști. În fiecare mașină erau cîte două mitraliere. De obicei, în casa de la Cazinou venea pe la prînz. Fiindcă lucra noaptea, se scula tîrziu. Pe la unsprezece-douăsprezece se ducea la birou și apoi în locurile obișnuite.

În timp ce așteptam momentul potrivit am înfăptuit cîteva acțiuni importante, cum a fost atentatul împotriva lui Argüelles din Brigada a șaptea. Bruno spunea că Roli era teribil. Nu-i

ieșea din minte chestiunea cu centrala electrică. Am stabilit legături cu celula din fabrică să vedem ce se putea face. Tot timpul strecuram arme din Pinar del Rio și Artemisa.

Mama era la pămînt cu nervii. Paula îi povestise ce i se întîmplase lui Luis Abreu, din Las Yaguas, care a apărut în fața la „Hijas de Galicia", zdrobit în bătaie pentru că ar fi fost revoluționar, și după cîteva ore a murit. Eu stăteam puțin pe acasă, dar cînd veneam, mama începea să-mi spună: „Știu pe unde umbli. Or să te omoare ca pe un pui de găină. Și pentru ce?" Fața ei exprima această unică idee: „Pentru ce?" Cu fiecare zi era mai slabă. Zbîrciturile de pe gîtul ei slab te umpleau de milă. Pe vreme rea, chiar dacă era cald, se culca și trăgea pe ea pătura. Părul arăta de parcă i se acoperise de-un strat subțire de cenușă. Se mișca greu, mergea cu capul înainte fiindcă îi lipsea aerul. „Dacă nu te-ai fi ocupat cu ce te ocupi acum și ai munci, am fi putut și noi să închiriem o căsuță". Nu-i răspundeam. Mișca din cap cu aer de reproș, și fixitatea din pupilele ei devenea dură. Uneori, în timp ce mă mișcam prin cameră, o surprindeam privindu-mă, și atunci spunea, cu brațele încrucișate: „Nu te am decît pe tine, și am să te pierd". Nu-i răspundeam. Ea cobora privirea și dădea din cap plîngîndu-se, în timp ce-și privea mîinile: „Cît au spălat și călcat mîinile astea pentru ca să te faci mare, și acum să te pierd într-un minut!" Îi simțeam privirea în ceafă. O dată m-am întors brusc și-am surprins-o cum i se umpleau ochii de lacrimi, gata să se prelingă pe obraji. Le-am văzut alunecîndu-i pe față și

oprindu-i-se deasupra buzelor strînse. A zis: „Cîte lacrimi amare am băut în viața mea și nici una de bucurie!“ și și-a acoperit fața.

Mama era îngrijorată, dar ceilalți vecini din curte păreau indiferenți, nu arătau să-și dea seama de ceea ce se petrecea. De mai multe ori am încercat să le aflu opiniile, dar ori n-aveau nici una, ori erau adevărate aiureli. Mă simțeam străin printre ei. Nu stăteam de vorbă decît cu Rosendo. El spunea: „Poate că o să cadă guvernul, dar nu va cădea decît dacă americanii își trimit vapoarele în golf.“ Cînd îl auzeam la întîlniri pe Roque spunînd că poporul o să adere la luptă, mă cam îndoiam, pentru că mă gîndeam că dacă întreg poporul avea tot atîta conștiință cît cei din curtea noastră, eram pierduți. Am discutat despre asta cu Angel; m-a privit foarte grav și mi-a spus: „Nu fi îngrijorat. Poporul știe din instinct ce trebuie să facă. Dacă astăzi n-are conștiință, mîine va avea. Trebuie să i-o facem.“ Lui Angel îi plăcea cuvîntul „mîine“. „Lucrurile astea, care sînt un infern, «mîine» vor fi o grădină.“ „«Mîine» totul va fi altfel.“ „Trebuie să luptăm pentru «mîine»“, așa spunea el mereu.

Încercam să vorbesc cu vecinii, să le explic ce se petrecea în munți. Schimbau vorba. Rosendo avea mai mult noroc. În zilele acelea nu mai vindea bilete. Bea mult și se topise pe picioare. Aproape-ți făcea frică. Fața lui, mai ascuțită ca niciodată, corpul lunguieț, abia acoperit de zdrențe murdare; prin găurile hainelor i se vedeau coastele. Cred că vreo rudă îi plătea camera. Își petrecea vremea delirînd despre măririle lui. Uneori mi se părea că, prin intermediul istorioarelor lui, își bătea joc de oameni. Îmi aduc aminte că atunci cînd le vorbeam vecinilor despre cruda realitate, le venea greu să mă creadă. Li se vedea în ochi; în schimb, tuturor le plăceau povestirile lui Rosendo, istoriile acelea de cînd fusese el milionar și trăise ca un prinț. Lumea prefera realității, invențiile. Eu vedeam bine că, cu cît faptele erau mai puțin verosimile și cu cît Rosendo punea în povești mai multă fantezie, cu atît mai mare era atenția cu care-l ascultau. Pe majoritatea nu-i interesa realitatea, priveau visători imposibilul, îndepărtîndu-și ochii de la prezent. Unii își băteau joc de el, dar ascultau poveștile lui cu aceeași plăcere cum ai asculta un cîntec. Îi vedeam și mă gîndeam: „Oamenii ăștia suferă, dar ce urăsc ei, ce iubesc ei?“ Ascultînd istoriile lui Rosendo și văzîndu-i cum se bucurau și-i sorbeau vorbele, mi-am dat seama că tot ce era extraordinar, fantastic, chiar dacă era o aiureală, le plăcea mai mult decît relatările serioase despre adevărul vieții.

Pe Cristino l-am văzut acum un an sau doi, cînd au scos resturile bunicii lui. Eu m-am dus pentru că trebuia să mă duc. Dar mai bine nu mă duceam. Ceea ce s-a petrecut acolo e un mister. Eu cred că a ieșit din mormînt sau că Jemayá a dus-o în mare. Am fost impresionat. Și eu care, de cînd murise, îi puneam apă în fiecare dimineață, pentru că morții suferă mult de sete și sînt așa de zbuciumați și

primejdioşi că e mai bine să le stingi setea. Mai bine nu m-aş fi dus. Cristino a privit lucrurile cu calm. M-a tratat foarte rece. S-a schimbat mult, e altul.

EXISTĂ EPOCI care nu se măsoară în luni, nici măcar în ani, ci prin sfîşieri şi rupturi interioare ; şi există zile de absolută singurătate şi de suferinţă de nedescris, zile care cresc monstruoase ca nişte fantasme întunecate, proiectate pe pereţii amintirilor şi timpului. Priveşti curtea asta în care ţi s-a scurs copilăria şi s-au contopit orele din care ţi s-a făurit caracterul de bărbat. Cine ai fost ? Nu există răspuns. Ai trecut, nu ai fost. Eşti altul, celălalt tu, şi celălalt înainte de a fi tu. Ţi-ai schimbat părul, ideile, modul de a vedea, modul de a umbla prin lumea asta ; parcă astăzi ai alte picioare, alte mîini, alţi ochi, că totul s-a dus, frunză după frunză, ca în portocalul acru. Umbra pomului atinge locul unde se formase balta de sînge. În după-amiaza aceea tatăl tău te-a privit o clipă, şi apoi, faţa, corpul, puterea lui, totul s-a năruit, şi sîngele s-a strîns într-o băltoacă asemenea unei răsuflări. Ţi-l aminteşti pe tatăl tău, asprul Cristino, paşii lui rari, călcătura fermă, privirea mîndră şi hotărîtă, duritatea tristă a ochilor şi forţa gesturilor. Cînd intra, toţi îl salutau, şi femeile îi zîmbeau. Trecea, răspundea la saluturi, dar fără să schiţeze un zîmbet. Acum îţi dai seama că faţă de nesiguranţa celorlalţi se simţeau siguranţa şi forţa lui. Muşca trabucul şi fumul îi învăluia faţa. Vecinii îl simpatizau, deşi era un om aspru şi tăcut ; în gesturile şi faptele lui era o fermitate care inspira încredere.

Amintirile cuprind inima, precum se răspîndea sîngele pe pămînt, şi din băltoaca roşie se ridică tatăl tău, ca să-l înţelegi, acum, cînd eşti altul. Umbra pomului se mişcă şi mîngîie bucata de ciment pe care a fost sîngele lui. Pomul freamătă de parcă fuge şi se lasă purtat de vînt, rupînd tăcerea solitară a desperării care precede agonia.

Şi în aer se decupează chipuri năucite, înspăimîntate, lacome. Amintirile vin acum cu încetineala lucrurilor care încep să meargă de la sine. Tu vezi printre aceste chipuri. Sari. Eşti un copil care a trecut în fugă în urma timpului şi a vieţii. Copilul ăsta te priveşte şi nu te recunoaşte, dar îţi ghiceşte gîndul şi-i arată trecutul. Şi, deodată, feţele zîmbesc, par altele. Şi tu eşti altul şi zîmbeşti încrezător, pentru că ceea ce n-au putut zeii au putut oamenii. Curtea asta, ca o scenă desfiinţată, stă pustie, gata să dispară. Nu va mai rămîne decît un pumn de praf în vînt.

Cu o formă dură şi minerală, veşnic şi magnific şef al războinicilor. Duce la închisoare. Mîna lui are un semn metalic de moarte. Miroase a oţel furios. Mare fierar, de la o luptă la alta, preface fierul în arme ascuţite tare şi sigure. Stăpîn al metalelor şi fierăriei.

În inima lui, furii și necazuri explodează în jocuri de sînge. Culorile lui sînt roșul și vînătul. Ogún își aprinde trabucurile cu cremene scăpărătoare, cu potcoave înroșite în foc. Bate în pămînt cuie însîngerate. Îi plac majagna[1], yuca, *piperul, ardeiul iute, carnea de fată, și* jocuma[2], *porumbul crud,* jagüey[3], calalú[4]. *Se scaldă în fîn și-n busuiocul violet și parfumat. Animalele lui sînt cocoșul, cîinele și porumbelul. În loc de colier poartă un lanț, de care atîrnă arme și unelte. Poartă și un colier de mărgele negre sau verzi transparente. Trăiește pe munte, în fierărie și în cazane, înconjurat de nicovale și ciocane, pumnale și stilete, cuțite, dălți și foarfeci. El însuși este o sabie iar buzele lui sînt sătule de suc de trestie și sînge de spaniol. Iute se înfurie, este agresiv, pătimaș și ranchiunos. Mereu e-n ceartă cu zeul roșu, pentru că i-a furat nevasta, zeița vîntului și a scînteii. De fiecare dată cînd se întîlnesc, se bat. Ca să-l ucidă, zeul roșu l-a fulgerat dar el, cu un ac, a schimbat direcția fulgerului și așa a inventat paratrăsnetul. Are nevoie de umezeală, căldură*

---

[1] Arbore american, cu un lemn tare, foarte apreciat.
[2] Arbore cu lemn foarte dur.
[3] Arbore american din familia dudului.
[4] Plantă din familia știrului.

și de sucurile pămîntului. El l-a botezat pe zeul drumurilor și răului — gardianul cu ochii de melc, și, de atunci, sînt nedespărțiți, își fac de cap și peste tot stîrnesc gîlceavă. În urma lui curg șiroaie de sînge. A făcut mult rău. Se îmbată cu rachiu, ca să uite. Curajos, bețiv, turbulent. Neîncrezător, i-e teamă că au să i-o plătească. Lovește mereu înainte și-și apără spatele. Îi e teamă și e temut. Trăiește furios.

Ca întăriri, am primit trei mitraliere, patru pistoale, două M 1 și zece grenade. A venit ordin să grăbim pregătirile. Se apropia momentul. După trei săptămîni am avut o întîlnire în cartierul Sevillano. Roque a transmis ordinele, accentuînd mult pe disciplină. Fiecare grup urma să aibă obiectivul lui și zonă precisă de operații. El însuși va conduce atacul împotriva Departamentului al Cincilea Militar, pentru a-l lua și a împărți armele populației. Angel și Daniel, inginerul, vor conduce două grupuri, unul să atace un depozit de arme, și altul, un obiectiv care-i va fi comunicat la momentul potrivit. Bruno și René se vor ocupa de atentat. Roli voia să meargă cu ei, dar i s-a ordonat să-i ajute lui Mario, în Piață. În caz că vreuna dintre misiuni nu s-ar putea realiza sau ar eșua, instrucțiunile erau să fie paralizată circulația, să se tragă în mașinile poliției, să fie dezarmați polițiștii, să se azvîrle sticle incendiare în magazinele deschise ; așa s-ar crea panica propice grevei generale. După aceea să ne retragem

în locuri strategice, spre a ne întări, a hărţui poliţia şi a evita ca greva să fie reprimată.

Trebuia să se ştie unde putea fi găsit fiecare din noi. Aveam să rămînem în locurile stabilite cu douăzeci şi patru de ore înainte. Agustín şi cu mine urma să nu participăm direct la acţiuni ; făceam munca de legătură avînd ca bază şi paravan Centrul Comercial. Noi am vrut să participăm, dar nu ne-au lăsat. Azelma, Francilla şi alte femei trebuiau să îngrijească răniţii într-o casă din Goicuria. Laura nu s-a dus ; a spus că-i venea rău dacă avea să vadă sînge. Locul cartierului general urma să ni se comunice la momentul oportun. Conducerea organizaţiei avea să-şi adapteze planurile în funcţie de situaţie, de acţiunile grupurilor şi desfăşurarea evenimentelor. Ni se va da de ştire prin telefon, acasă la Agustín sau la Centrul Comercial.

Azelma şi Agustín cunoşteau relaţiile dintre mine şi Francilla. Francilla, cu fusta ei largă, cafenie, cu bluza galbenă de batist şi basmaua albă ; tăcută, ostilă, gravă, sobră, aproape urîtă ziua ; iar noaptea, goală şi frumoasă de parcă i-ar fi luat foc tot trupul şi s-ar fi pierdut şi s-ar căuta în mine. Ca şi cum în Francilla existau două femei : una ziua, alta noaptea. Noaptea trîntiţi în pat, istoviţi şi transpiraţi, discutam. Născută în Cuba, era fiică de haitieni.

Tatăl ei era tăietor de trestie şi culegător de cafea. Ea l-a însoţit o dată în Oriente şi i-a plăcut provincia aceea. Acolo l-a cunoscut pe cel care i-a făcut cei doi copii şi pe urmă a abandonat-o.

Francilla povestea despre haitienii din Esmeralda. Mi-a povestit că pe haitience le înşelau nişte tipi care spuneau cum că în Cuba se plătea femeilor un *peso* ca să cureţe sticle, un *peso* de fiecare sticlă. Ele veneau buluc crezînd că se vor îmbogăţi, dar era o minciună, pentru că atunci cînd îi întrebau pe tipii care le aduseseră unde şi cînd începeau lucru, ei răspundeau că în Cuba se spunea „sticlă" la altceva...

Nu ştiu de ce, cu Francilla n-am ajuns niciodată să comunic deplin. Eram lîngă ea dar, în acelaşi timp, eram absent ; cu ea eră ca şi cum aş fi fost singur. Mi-am dat seama că există ore confuze de dragoste în care se pierde pînă şi scopul mîngîierilor. Ea vorbea de căsătorie iar eu hălăduiam cu gîndul în altă parte. Ne plăceam, dar era carnea şi nimic mai mult. Am simţit că nici eu nu-i aparţineam şi nici ea mie. Există lucruri care nu aparţin nimănui.

Într-o după-amiază a sunat telefonul la Centrul Comercial, şi am auzit vocea : „Acceptat creditul lui Julio Campos. Puteţi să-i livraţi radioul." M-a furnicat prin tot corpul. Operaţiunea se punea în mişcare.

Totul mergea bine. Oamenii erau încartiruiţi, gata de luptă. În noaptea aceea am desfăşurat o activitate intensă. Dimineaţa am deschis magazinul. Convenisem ca Centrul Comercial să se deschidă, pentru a nu trezi bănuieli şi pentru a putea opera mai uşor. Erau deschise şi măcelăria din faţă şi barul şi băcănia de la colţ. Cam pe la zece dimineaţa ne-a sunat Bruno. Ne-a comunicat că vînzarea frigiderului de la Cazinoul Sportiv nu mersese, dar că vor vedea ce e de făcut.

Soseau vești cum că arena pentru luptele de cocoși de la colțul străzii Tejas era plină de polițiști și că în direcția străzii Monte trecuse o mașină cu polițiști îmbrăcați civil, lăsînd arme pe la porți, ca momeală pentru imprudenți. Vești despre împușcături sporadice. La capătul liniilor de omnibuz 3 și 5 era grevă. Pe traseele astea nu se vedea nici o mașină. Asta ne-a entuziasmat. Un schimb de împușcături la rotonda din Guanabacoa. Erau morți. Nu primeam instrucțiuni noi, nici știri despre locul unde se afla cartierul general. Agustín a ieșit să dea o raită și s-a întors abătut. Stațiile erau înconjurate de saci de nisip și polițiști baricadați. Prin sectorul cinci nu se întîmplase nimic. Ce i se întîmplase lui Roque ? Așteptam indicații de la conducere, în funcție de situație, dar nu veneau.

Agustín se plimba de la un capăt la altul al biroului. Cu mîinile la spate și ochii pe telefon. Repeta continuu : „Nu știm nimic, nu putem vedea nimic și, totuși, acum se aruncă zarurile noastre, de viață sau de moarte".

Ca să scap de tensiunea aceea insuportabilă a trebuit să ies din birou pînă la poartă.

De cîte ori suna telefonul ne aruncam pe el. Tresăream la fiecare sunet. În bar oamenii vorbeau că s-ar fi luat cu asalt depozitul de arme La Marina, de pe strada Mercaderes. Erau morți. Havana Veche n-avea lumină electrică. Agustín a plecat din nou cu mașina pînă la Piață. S-a întors abătut căci clădirea era înconjurată de polițiști. S-a trîntit în fotoliul de la biroul său, și-a prins capul între mîini și a rămas așa. Știrile soseau într-una. Cîteva bănci închiseseră. Pe strada Muralla poliția descoperise un depozit de sticle incendiare. Cînd ne-a sunat Roli să ne spună că Mario murise, însera. Nu știam ce să facem și nici la ce să ne așteptăm. A sunat telefonul : „Neacceptat creditul lui Andrés Fuentes". Cînd i-am transmis mesajul, Agustín s-a făcut palid ; era dărîmat.

Asta fusese contraordinul. Simțeam un fel de usturime, ceva între frică și neliniște. Agustín a avut o reacție ciudată, copilărească : a izbit cu pumnul în masă și și-a pierdut dintr-o dată orice aparență de seninătate... A început să scîncească. Nu-i curgeau lacrimi. Din cînd în cînd îi apărea un rictus pe față. Repeta : „A fost o-nchipuire", ca și cum atunci descoperea asta. Eu eram mai senin, dar mă gîndeam că sosiseră ultimele ore ale vieții noastre, că totul se întîmplase deja, că nu se va mai întîmpla nimic altceva.

Din senin, în halatul lui impecabil de infirmier, a apărut Angel. Cînd a apărut, Agustín și cu mine l-am întrebat în același timp :

— Și tu ?

— Nimic, pînă adineauri am stat cu oamenii, încartiruit. N-am primit nici un ordin în legătură cu obiectivul pe care trebuia să-l atacăm. Am ieșit în stradă. Mi-am dat seama că nu era nimic de făcut. Am trimis acasă, unul cîte unul oamenii, și cu doi care au rămas cu mine, am scos armele și le-am ascuns. Acum mă duc la Covadonga.

— Și celelalte grupuri ? l-am întrebat.

— Ce știu eu de celelalte grupuri ?

N-a mai zis nimic. A plecat, foarte grav, strîngîndu-și între degete cicatricea ce-i străbătea obrazul.

După aceea am aflat. Roque, Daniel și René morți. Roli nu se știa unde era. De la Laura am aflat că Bruno stătea ascuns la loc sigur. Planul eșuase. Bilanțul : peste patruzeci de morți.

Privești scara, fiecare treaptă are povestea ei. Îți treci mîinile peste față și trezești amintirile. Cum s-au schimbat lucrurile ! Ești altul. De cînd ai citit broșura aceea pe care ți-a dat-o Angel, ți-ai dat seama că erai pe punctul să înțelegi ceva foarte important despre tine însuți și că fuseseși orb. Emoționat, cu inima palpitînd, brusc, ai avut conștiința că viața ta o să se schimbe. Niciodată nu vor mai fi aceleași lucruri.

Privești locul ăsta impresionant prin liniștea lui ca însăși tăcerea. Umbrele astea, camerele astea au ceva ce palpită. Te umple duioșia și ura. Și ți-o amintești pe Teresita traversînd curtea asta, cu mers de somnambulă, adîncită în tăcerea tainei ei. Și-ți amintești de bunica. Nu putea să ierte. Clocea gînduri de răzbunare pe care neputința le făcea mai aprige. Înainte de a muri, o cuprinsese un fel de desperare și, cu hainele și mîinile murdare, lățoasă, înconjurată de mizerie, stătea numai lîngă idolii ei. Mergea împleticindu-se, cădea des, și spunea : „Mă cheamă pămîntul. Mă atrage ca magnetul".

Ridici privirea, o îndrepți spre fundul curții și-ți amintești că la căderea serii, lîngă gărduț, ardea un foc. Tata spunea : „Dacă trebuie să trăim în mizerie, asta nu înseamnă că trebuie să trăim și în murdărie". Și frunze uscate, cîrpe, hîrtii, cutii de conserve, murdării, și o mie de tot felul de resturi ardeau sub ochii lui, în timp ce înopta.

„Focul seamănă cu sîngele", spunea el, privind focul. Și te uiți la locul unde s-a format băltoaca și unde a ars, dispărînd din lumea asta, sîngele tatălui tău.

ZMULGI O TULPINĂ de ferigă ieșită printr-o crăpătură. Foșnește, parcă ar fi o creangă ruptă undeva în trecut. Pe plajă, Aimé cu părul revărsat pe obraji și soarele care-i aprindea picăturile de apă pe pielea de culoarea lutului ars. Acum pielea Gloriei, roz, cu alunițe pe umeri. Gloria, care a făcut ochi mari cînd i-ai povestit despre Aimé.

Cînd s-a prăbușit, tatălui tău i s-au învolburat ochii ; pierdea sînge și ochii îi zvîcneau. Aimé pe targă, ochii ei liniștiți, genele nemișcate, dinții albi întrezărindu-se printre buzele vinete, împietrite, cu lividitatea morții, dar cu urma unui surîs.

Nu-ți mai vezi jocul amintirilor în fața ta, ci un spate ; o mînă rezemată în ușă, o gură ce se deschide ca să țipe. Vocea spartă a mamei, frîntă, prefăcută într-un șir de suspine. În noaptea aceea bețivul sprijinindu-se de perete ca și cum ar fi mers în mîini. Ciobурile strălucind în curte. Un cap cu o basma în culori vii. Angel care rîde

vesel, hohotind, dîndu-şi capul pe spate, arătîndu-şi din plin mărul lui Adam. Angel discutînd înfuriat, şi Agustín care nu înţelege, nu vrea sau nu poate să înţeleagă. Huruit de maşini de cusut. Copii cu burţile umflate. Voci a căror tristeţe s-a întipărit pentru totdeauna în auzul tău. Priveşti pereţii, ferestrele şi înţelegi că timpul schimbă culoarea lucrurilor, şi împrospătează viaţa.

Amintirile nu sînt în creier, ci-ţi aleargă prin tot sîngele şi prin toată carnea şi prin toate oasele ; ai simţit asta şi-ai gîndit-o şi ai spus-o.

Azelma te ascultă cu un aer absent şi preocupat ; ochii ei de-un căprui suav, cu reflexe aurite, şi faţa ei străbătută de contradicţii şi îndoieli. Nici ea şi nici Agustín nu voiau să înţeleagă, sau nu puteau înţelege. Cît de departe erau de mirosul concentrat care adormea simţurile, mirosul de sudoare uscată, de grăsime, de fum şi de mizerie...

Mirosul acela care declanşa dorinţa confuză de a închide ochii, de a începe să ţipi, să fugi, să-ţi spargi capul de pereţi. Aici a ars un foc fumegos, puturos, plin de ură şi mizerie. Asta a fost o groapă unde oamenii se mişcau ca viermii orbi, încercînd doar să uite realitatea. Zmulgi altă tulpină de ferigă care răzbate prin crăpăturile pietrei. Şi, în tăcere, îţi pare că auzi plînsul zidului gata să se dărîme, în timp ce, în galopul lor, amintirile ţi se arată aşa cum sînt.

Într-adevăr, modul în care l-au prins pe ucigaşul lui taică-su a fost ciudat. Bruno mi-a povestit, şi nu-mi venea să-l cred. Astăzi, Cristino e unul dintre tovarăşii în care am cea mai mare încredere. L-am cunoscut pe Cristino cînd a venit la Mazorra să-şi interneze sora. Cu timpul am devenit prieteni. Îi plăcea să citească. Eu l-am băgat în mişcare. Şi nu m-a dezamăgit. Întotdeauna a fost deschis şi afectuos. Cît am putut l-am ajutat.

Am reînceput să ne grupăm. Discutăm despre cauzele care au dus la eşecul grevei generale. Aportul meu n-a fost cine ştie ce fiindcă nu ştiam prea multe despre lucrurile astea. Angel şi Bruno discutau toată vremea ; mai mult decît un infirmier şi un avocat, păreau doi militari. Agustín era dezorientat, era imaginea îndoielii. Dar Angel şi-a păstrat încrederea în victorie. Bruno era convins de imposibilitatea noastră de a răsturna tirania în oraş. Roli nu înceta să spună că eşecul se datora faptului că nu am aruncat în aer centrala electrică. „Dacă am fi aruncat în aer centrala nimic nu mai mergea şi chiar se declanşa greva“, spunea, învîrtindu-şi şapca în mîini. Cert este că acţiunea a eşuat aproape instantaneu şi total, cu excepţia unor ciocniri aici în Havana, în oraşul Sagua la Grande şi în alte locuri din ţară. Agustín vorbea numai despre morţi ; la un moment dat a ajuns să-l acuze pe Angel că-i lipsit de sensibilitate. Faţa lui Angel s-a împietrit şi l-a privit foarte grav. A început să se plimbe cu paşi mari prin cameră şi să-şi pipăie cicatricea. Deodată s-a întors şi i-a spus : „Zilnic mor de foame copii şi adulţi. Ei au murit pentru ceva, te asigur că nu au murit degeaba.“ După discuţii interminabile, am căzut de acord că strategia

fusese greşită şi trebuia să deplasăm lupta spre munţi, pentru că Armata Revoluţionară era singura în stare să distrugă aparatul militar al guvernului. Orice luptă în oraş trebuia să aibă ca scop cooperarea cu „bărboşii" [1].

Represaliile se înăspriseră. Erau o adevărată demonstraţie de forţă în vederea evitării unei noi răbufniri a luptelor în oraş şi pentru a abate atenţia de la ceea ce se întîmpla în munţi. Angel era tot infirmier la Mazorra şi Covadonga. Bruno şi Roli stăteau ascunşi în casa unui garajist prieten cu Agustín. Printr-un văr al lui Daniel, care lucra şi el la betonieră, s-a înlesnit plecarea lui Bruno în munţi. S-a dus în regiunea respectivă ca operator de maşini grele şi, la prima ocazie, s-a încorporat în Armata Revoluţionară. După cîţiva ani, îmi va spune: „Dacă m-ar vedea Laura, nu m-ar recunoaşte. Mai întîi avocat, apoi buldozerist, acum căpitan şi director pe pepinieră. Ea n-ar putea înţelege. Viaţa are multe ocolişuri." Bruno devenise cunoscut în munţi ca Pedro buldozeristul. Cîteva săptămîni după aceea, pe urmele lui Bruno, a plecat şi Angel. Cu noi au început să lucreze alţi oameni. Organizaţia era mult mai puternică.

Roli nu suporta viaţa în ilegalitate, nici disciplina obligatorie. Ieşea pe furiş, singur, să pună bombe, să dezarmeze poliţişti sau să scrie anunţuri pe pereţi. Cînd îi dădeam sfaturi, spunea: „Ce viaţă în ilegalitate! Nici o viaţă în ilegalitate! A mea a fost mereu aşa. Nu s-a născut încă poliţistul care o să mă prindă pe mine. O zi ca cerşetor şi o zi ca dandy, cine să mă recunoască? De ce să mă ascund cînd locul unde cel mai greu poţi găsi un fir de iarbă e grămada de buruieni." L-am dus la bunica. L-a verificat cu chestionarul lui Ifá, nuci de cocos şi melci. „Băiatul ăsta e de-al lui Ogún, Changó şi Elegguá, cei mai mari războinici!" a exclamat, clipind din ochiul stîng. A preparat o fiertură de ierburi şi a spus rugăciune pentru cap. I-a dat amulete reprezentînd războinicii şi două coliere; unul cu mărgele negre şi verzi transparente şi altul cu mărgele roşii şi albe. „Ei, acum eşti iniţiat. Dă-le de mîncare. Trebuie să mă asculţi. Dacă vreodată ţi se rupe un colier, adună mărgelele şi vino imediat la mine, că e semn că o să ţi se întîmple ceva rău, iar eu voi lua măsurile necesare." Roli o privea uimit şi aiurit. „Fără voia zeilor nu cade nici o frunză, nu înfloreşte nici o floare; nimic nu se naşte sau moare." Roli o privea pe bunica de parcă ar fi fost o apariţie din altă lume. Cînd am plecat m-a întrebat:

— Bunica ta e vrăjitoare, nu?

— Nu e vrăjitoare, ci vraci.

— Tot aia-i. Da' ce le ştie bunică-ta!

De fiecare dată cînd veneam pe la ea, se încăpăţîna să ne conducă pînă la şosea. Îi era greu fiindcă mergea anevoie. Înfigea bastonul în pămînt şi se sprijinea în el la fiecare pas. Bastonul se lustruise de mîinile ei într-atît, încît atunci cînd cădea vreo rază de soare pe el strălucea parcă ar fi fost lăcuit. Într-o zi mi-a spus: „Îmi place

[1] Poreclă dată revoluţinarilor conduşi de Fidel Castro, care luptau, în Sierra Maestra, împotriva trupelor dictatorului Batista.

băiatul, ar fi bine să-l inițiem". În după-amiaza aceea, la plecare, bunica i-a pus mîna pe cap și i-a atins șapca. N-am văzut niciodată ochiul său stîng atît de contractat, nici atît de deschis dreptul cînd a spus: „Doamne, dar băiatul ăsta are pe cap două fiare de-ale lui Ogún!"

Sub pretextul că vreau s-o văd pe Teresita mă duceam la Mazorra să stau de vorbă cu Julia. Ea era neschimbată, cu trupul încordat, curajoasă, dulce și pistruiată. Văzînd-o cum îi îngrijea pe copiii aceia prost hrăniți, dormind pe somierele goale, ura mă cuprindea și mai tare. „Asta se va schimba într-o zi și în loc să fie o cocină, va fi o grădină. Pentru asta luptăm", spunea Julia, și-mi dădea acid sulfuric pentru bombele cu clorat. Teresita se vestejise de parcă boala o îmbătrînea rapid. Era la fel, dacă nu mai rău. Privea fără să vadă. Cu privirea în gol, mergea pe un drum fără întoarcere. Adîncul pupilelor ei era un loc în care domnea teroarea. Parcă nu vedea nimic din ceea ce o înconjura. Își tot pipăia capul tuns zero. Uneori mă recunoștea, și atunci se apropia și întreba de mama și cerea să o lase să-i crească cozile. Alteori nu mă recunoștea și cînd îi vorbeam, mă privea cu ochii larg deschiși, reci, duși de pe lume, ochi tulburi de oarbă.

Roli și bunica se înțelegeau bine și mergeam destul de des s-o vedem. Roli era așa de abil încît a reușit să ascundă bombe împrejurul casei, învelindu-le în nailon și îngropîndu-le fără ca ea să-și dea seama. Pînă și bunica era alarmată de oamenii găsiți morți pe străzi. Pe Calazada

Vieja și Avenida Rotaria apăruseră într-o săptămînă trei tineri împușcați. „Elegguá umblă liber. Nu vorbește, spurcatul. E îndrăcit. Uite că-i fac pe plac și el tot nu spune cine l-a omorît pe taică-tu. Se pune la ambiție cu mine." Bunica nu uita. Rana pricinuită de moartea tatii era pentru ea nevindecabilă, și ca s-o mențină vie o stropea cu sarea și oțetul răzbunării. I-a dat o amuletă lui Roli și zicea că dacă lucrurile mai continuau așa, toți tinerii vor avea nevoie de așa ceva.

Bătrînul arbore de kapoc în care, în timpul ciclonului, rămăsese agățat Osaín, crăpase și vecinii au început să vadă în crăpătura aceea forma Fecioarei. În fiecare dimineață la picioarele pomului, apăreau flori, lumînări și jertfe. Despre asta s-a scris pînă și-n revista „Bohemia", mai am și acum tăietura. „Fecioara nu a apărut singură, spunea bunica. Cînd a început să se caște crăpătura, mă duceam în fiecare zi pînă la pod și ceasuri întregi o priveam. Cu ochii mei am făcut Fecioara. I-am dat formă cu ochii mei! La mijloc e Jemayá."

Ne-a însoțit pînă la arborele de kapoc ca să vedem Fecioara. Pe urmă s-a întors singură în căsuță. Se sprijinea în baston și mergea așa de încet și de încovoiată încît aproape nu i se vedea basmaua albastră.

În timp ce ne îndepărtam, Roli ne-a întrebat:

— Ce ciudat e, nu?

— Da.

— De ce nu vrei să afle ce facem noi? Nu ghicește totul cu melcii ei?

— Uneori da, alteori nu.
— Pe tatăl tău l-au ucis ?
— Da.
— Cine ?
— Nu se știe.
— A, asta vrea ea să-i spună Eleggua !
— Da.
— Și nu-i spune ?
— Nu.
— De mult l-au ucis ?
— Da.
— Cu multă lume se întîmplă așa. Dar bunica ta îl iubea mult, nu ?

Alb, cu picioarele răsucite, mîini schiloade și spinare încovoiată. Șchiop, lepros, contradictoriu, umil și trufaș. Merge pe pielea lumii mînînd un catîr imaginar și tîrîndu-și cîrjele. Plin de bube respingătoare și de cruste. Cîinii îi ling plăgile, ca să șteargă sîngele otrăvit. Fața lui umflată, lucitoare, cojită, plină de peri lungi. Ochii lui, de o duritate mată, uscați, dar avînd uneori în ei umezeala asta din care lacrima se naște, fără să se arate și să cadă, alinătoare. Picioarele și mîinile îi sînt grele ca pietrele. Pielea lui putredă lucește. Ale lui sînt, morișca și mătura de mei cu mîner de mărgele negre și mov. Trimișii lui sînt muștele și țînțarii. Are un colier din fire de trestie, împodobit cu scoici. Poartă brățară de metal sau sidef. Are în casă perdele și paravan de iută. Doarme în cerdacuri și pe la porți. Temut și respectat. Drept cu cel care-și ține cuvîntul. Răzbunător cu cel care nu și-l ține. Cere, pretinde furios ceea ce i se dă. Și dacă nu i se dă ucide cu gangrenă, cu sifilis, cu lepră. Pedepsește sugrumînd, provocînd embolie sau variolă. Cu sfinții te poți juca, dar cu el nu. Umblă pe toate drumurile. Locuiește într-un vas de lut acoperit cu altul și în amîndouă primește hrana. Nu se pot despărți. Îi plac : spanacul porcesc, grîul potîrnichii, corosolierul, el caugarián[1], el gandul[2] *și toate soiurile de fasole, alunul, susanul,* la pica-pica[3] *și drobușorul, pîinea și coceanul de porumb. Binecuvîntă* canas bravas[4] *și de aceea, le ocolește trăznetul. Le ascultă cum vorbesc cînd le frămîntă vîntul. Printre ele își primește ofrandele. Ca ochii săi îngropați între bube să se bucure, vineri de vineri, la douăsprezece fix noaptea, pe trestia cea mai înaltă, răsare o efemeră floare de lumină ca o sclipire ce dansează de la un lujer la altul. El care a suferit mult de bube și plăgi, el, cel făcut din carne rea, însănătoșește și vindecă, vindecă și însănătoșește bolnavii. Babalú Ayé com-*

---

[1] Arbore cu lemn tare.
[2] Arbust cu semințe comestibile.
[3] Arbust cățărător, al cărui puf înțeapă.
[4] Graminee din America.

pătimeşte şi alină. E zeul care-şi iubeşte cel mai mult copiii. Mai de preţ e la el dragostea suferindului decît iubirea celui voios.

CRISTINO MORA a fost unul din cazurile mele cele mai interesante. Cînd Angel l-a adus să-l consult, m-am gîndit că era încă un caz de psihoză de luptă. Dar mai mult decît un caz individual, Cristino era un caz colectiv. În el se manifesta un profund conflict de personalitate. Un conflict între cel care fusese şi cel care era. O nevroză de situaţie. Era supus concomitent presiunii unei epoci şi a unei esenţe umane care-l obligau să-şi nege formaţia. Aceasta, uneori, lua trăsături schizoide, căci existau momente cînd nu se recunoştea pe sine însuşi. Un peşte scos din apele sale. Cazul era dificil pentru că, dacă avea deja conştiinţă revoluţionară iar originea sa umilă îl făceau să aparţină noii ordini sociale, în el mai trăia lumea de zei şi modelul de conduită şi de valori proprii celei mai sărace trepte sociale anterioare, foarte specifice sectei *abakuá* căreia îi aparţinuse şi se resimţea de pe urma influenţei pe care o avuseseră asupra lui vrăjitoriile bunicii.

De asemenea, întreaga lume afectivă îi fusese distrusă. Amintirile îl obsedau. Trebuia să acţionez asupra emoţiilor şi asupra raţiunii : să-i întăresc legăturile cu viaţa şi să-l fac conştient de ruptura pe care o trăia. Pe Cristino l-au salvat vitalitatea şi inteligenţa sa nativă. Toate acestea au lucrat în favoarea mea, cînd l-am tratat. Dar nu era de aşteptat o ameliorare rapidă, căci în astfel de cazuri noile atitudini se adoptă mai întîi la nivel raţional, influenţate din exterior, în timp ce în memorie şi afectivitate se păstrează trecutul, care se opune într-atît eliminării, încît ajunge să se facă una cu individul. Dar capacitatea de adaptare şi dorinţa de viaţă ale lui Cristino erau mari, şi, încetul cu încetul, s-a integrat noii realităţi, răscumpărînd ceea ce avusese mai bun înainte de a apare dihotomiile, pînă a devenit Cristino Mora, el însuşi, mai bun, Cristino Mora, salvat prin intermediul istoriei sale individuale şi al schimbării istorice pe care i-a fost dat s-o trăiască. Acum vine din cînd în cînd la consultaţie şi discutăm despre cazul lui ca despre un roman ; nu mi-e pacient, ci prieten.

E linişte în curtea asta dezolantă şi acum îţi petreci zilele în Lowton, alături de Gloria şi de copiii tăi. Dar uneori în tine izbucneşte timpul şi urlă violenţa. Acum eşti cu Gloria, ducîndu-ţi

viața de toate zilele, sperînd, încercînd să te dezbraci de amintiri ca de o haină uzată. O vezi pe Gloria avînd grijă de mama ta. Gloria cu imensa ei curiozitate întrebîndu-te despre trecutul tău. Gloria, care, în transparența nopții, te întreabă, și-i vezi pielea roz și-i mîngîi alunițele de pe umeri. Și, ca niște străfulgerări, renasc gesturi subtile, uitate, frisoane vagi. Mergeți împreună pe străzi, iar ea te întreabă, vrea să știe tot, și-i susții privirea, pentru că nimeni nu poate ști totul despre celălalt, nici măcar cel care merită să știe. Pupilele Gloriei sînt pline de întrebări, ochii ei întreabă, vrînd să-ți cunoască trecutul pe care nu ți-l știe. E dragostea care vrea să domine, ca în toate, de altfel, dragostea stăpînă pe prezent care vrea să-ți stăpînească și trecutul. Deodată, te întreabă : „La ce te gîndești ?" Și te miri în tăcere, pentru că nu se poate să întrebi pe cineva la ce se gîndește. I-ai răspuns : „La nimic", și ai fi vrut să-i spui că întotdeauna cineva se gîndește la mai multe lucruri deodată. La ceea ce avem în fața ochilor, la ceea ce am văzut și am trăit ieri, azi, cu ani în urmă ; și totul amestecat pentru că amintirile se pierd ca stropul de apă și renasc uimitor. I-ai povestit aproape tot, dar cîte lucruri nu știe !

Ajungeți acasă și-i desfaci bluza, îi mîngîi cu buricele degetelor pielea albă, desenezi linii, labirinturi, semne, tatuaje invizibile peste cele două alunițe de pe umerii ei. Ea îți trece mîna peste față, îți sărută cicatricile, îți mîngîie părul. Și pupilele ei pline de întrebări vor să te știe, să cunoască ce-ai trăit și ea nu cunoaște. Îi povestești cîte ceva din viața ta. Se privește în ochii tăi

și vezi două Glorii. Te gîndești la viața ta în doi, poate viața ei în doi. Rămîneți tăcuți, îi strîngi ușor umărul, și o atragi spre tine. Ea se pierde în pupilele tale, se caută în buzele tale, se găsește în sărutările tale și amîndoi deveniți alții.

Ea sărută și mîngîie cicatricele tale, trupurile se caută din ce în ce mai fierbinți. Pe pulpele și sînii ei mîinile tale ard. Vă căutați din ce în ce mai mult, și începeți să întrebați cu trupurile voastre. Vă desprindeți unul de altul, morți, sfîrșiți, dar capabili să iubiți și să nu vă simțiți singuri, și asta e mult. Aprinzi o țigară și privești fumul albastru, flăcăruia roșie-gălbuie care se stinge chiar în clipa în care ea încearcă s-o sufle. Și atunci începe să întrebe : „Cît timp ai stat cu Aimé ? Povestește-mi. Cîți ani avea cînd ai cunoscut-o ? Vreau să știu ce făceai înainte de a o cunoaște, cum erai. Vorbește-mi de bunica ta. Cum puteai să crezi în lucrurile astea ?" Iar tu îi pui degetul pe buze și te gîndești să-i spui că toate îți cer o perioadă de ucenicie : luciditatea, a vedea ce vezi, a auzi ce auzi, mersul după ce deja știi să mergi, pînă și dragostea și ura se învață, dar îi spui : „Ți-am mai povestit, despre toate". Iar ea face botișor și-ți spune : „Tu de ce nu mă întrebi despre mine ? Eu pot să-ți povestesc totul." Iar tu îi răspunzi : „În realitate trecutul nu trebuie să ne intereseze pentru că aici toți am fost alții". Și ați rămas în tăcere, o tăcere ce se leagă de tăcerea din curtea asta.

De cînd mi-aduc aminte, Pancho și Mercedes au locuit în curtea comună. După unii, ar fi fost fondatorii ciorchinelui de case numit „La Marga-

rita". Poate că în timp ce eu am crescut, ei au îmbătrînit, dar de copil mi-i amintesc bătrîni. Dacă erau sau nu fondatorii lui „La Margarita" nu s-a lămurit niciodată, pentru că nu vorbeau despre asta. Cert e că erau vecinii cei mai vechi din curte. Cum și din ce trăiau nu știa nimeni. După cîte știu eu, Pancho n-a lucrat niciodată. În privirile lui Pancho și Mercedes era ceva cald și blînd, liniștit, ca și cum ar fi făcut parte din altă lume. Mai mult decît vecini, păreau așezați etern în curtea aceea. Vorbeau puțin despre ei, dar își petreceau ziua întrebînd și discutînd cu ceilalți. Erau foarte curioși, dar niciodată prea insistenți sau obraznici. Se amestecau cu ceilalți, dar, cu toate astea, păreau singuratici. Vecinii îi socoteau cam trăzniți. Niciodată n-am să uit că Mercedes a fost cea care a acoperit cu un cearșaf cadavrul tatii. A făcut-o senină, în liniște, așa cum făceau ei totul. Pancho și Mercedes, mai mult decît bărbat și nevastă, păreau frați. Erau scunzi, nici mulatri, nici albi, nici negri. Trăiau într-o sărăcie lucie, fără să facă nimic, și păreau mulțumiți. Nu se știa din ce trăiau, dar trăiau și așa au trăit de cînd mi-aduc aminte. O dată sau de două ori pe an se duceau la Yateras și se pare că de acolo aduceau banii pentru a se întreține. Stăteau toată ziua în curte, ca doi tineri îndrăgostiți într-un parc. Singuri, murdari, cu expresia aceea de animale jigărite, dar cuminți și resemnați. Puneau întrebări nevinovate, prostești, la care vecinii răspundeau cu intenția de a-i provoca să vorbească și de trecutul lor. Dar niciodată n-au vorbit de asta. Păreau că n-au avut trecut.

Cei doi rîdeau împreună, deveneau serioși în același timp, și plîngeau deodată.

De Paște se duceau întotdeauna la Yateras, dar atunci nu s-au mai dus. Într-o după-amiază, Pancho și Mercedes s-au apropiat de mine și mi-au spus (mi-a spus-o Pancho, dar părea că o spun amîndoi în același timp): „Guvernul mai are puține zile". M-a surprins că au spus asta pentru că ei păreau că trăiesc departe de lume. Acolo nimeni nu vorbea de politică. Se speriau cînd auzeau de bombe. Vorbeau despre morți, dar nimic mai mult.

Ciudați, liniștiți și mereu împreună, așa au fost Pancho și Mercedes, și mă gîndesc că așa or fi și acum dacă or mai trăi, căci nu i-am mai văzut de ani de zile. Cu cîteva zile înainte de a muri mama s-au dus la Yateras și uneori mă gîndesc că dacă au murit, poate au murit împreună și deodată, așa cum au trăit.

Trăiește în sunet de tobe, între scîntei fugare și troznet de flăcări. Cozile ei fulgeră. Dansează într-un vîrtej de muzică și de culori, ca o trombă de vînt. Oyá este vîntul rău, vîrtejul de praf, ciclonul, vijelia, și scînteia. Furtuna neagră îmbrăcată în curcubeu. Mamă a focului. Trăiește în peșteri și morminte. Înghite nopțile prin flăcări și festivaluri de licurici. Lucrează cu morții. Mînuiește viermii. Deschide mormintele căutînd germenul înspăimîntător al tobelor, vocea neagră a

pielii care stă în adîncimile pămîntului. Aruncă scînteia în întuneric. Ochii ei amenință, ca două pumnale. Cînd merge, iscă scîntei. Poartă coroană pe cap, lanț la gleznă și fustă cu clopoței. Știe vîntul care cutreieră pămîntul necuprins. Are o măturică din păr de cal negru. E frumoasă, sîngeroasă, puternică, impetuoasă, războinică și hotărîtă. Nu are copii și nici nu-i plac. A fost nevasta zeului metalelor. L-a abandonat pentru Changó, zeul roșu și afemeiat, stăpîn al fulgerului și palmierului. E furioasa lui amantă, concubina lui oficială. Îl urmează peste tot. Dragostea lor interzisă ațîță spadele la luptă. E-o dragoste marcată cu foc. Și cînd Changó pleacă la război, ea merge înainte, împrăștiind scîntei, luptînd cu două spade. Cu foc și vijelie fac ei războaiele. E o zeiță curajoasă căreia îi e frică de șopîrle. Se îmbracă înfășurîndu-și trupul în curcubeul cu cele șapte culori de femeie. Poartă colier din mărgele cafenii cu dungi albe și negre. Îi plac frutabomba [1], *camforul, capătul de lumînare,* el cainito [2], el caimitillo [3] *și găina ; porumbelul și* combustera [4] *sălbatică, pruna, barba-împăratului, turturica, iedul pentru carne și ca metale, bronzul. În gura ei, cu limba despicată ca o flacără roșie, vie, sălășluiește patima. O chemi ciocănind cu degetele în pămînt și strigi : „Jecua ! Jeri ! Yansa !" Mătură viața cu fusta ei. Printre vînturile vieții așteaptă deasupra nopții.*

[1] Fruct, asemănător pepenelui galben.
[2], [3] Arbori cubanezi, din familia sapotaceelor.
[4] Plantă cățărătoare, cu flori roșii.

POMUL REZISTĂ arșiței cumplite de la această oră. Coroana verde-neagră palpită deasupra roții ei de umbră. Pe degetele tale, bucățele de tencuială zmulse de pe pereți. „Lucrurile nu vor mai fi cum au fost", a spus Angel, în dimineața aceea. „Totul se va schimba." Acum îți dai seama că nu totul ia foc și se mistuie o dată cu soarele de fiecare zi.

Scene care îți mai ard fundul ochilor. Amintiri care mai există acolo, între aer și vechiul perete. Începuseși să ai îndoieli. Începeai să te regăsești. Dar încă nu vedeai întreg adevărul, fiindcă nu poți fi lucid cînd inima ți-e torturată de disperare. Ți se deschidea o altă lume. Auzi șuieratul respirației rănite a mamei. Teresita, încă de mică cu ochii mari și brațele slăbuțe. Țipete. Urletul lung al mamei. Bunica inventîndu-și propria spaimă. Pierduse controlul unei

pleoape și i se mișca singură. Mama spunînd înainte de a muri: „Am suferit mult". Era slăbită, sfîrșită. Mult timp a purtat haine negre. Îți amintești mîinile ei descărnate, numai pielea și osul. Ochii ei privind din găvanele orbitelor. Nu întrebau: pur și simplu spuneau. Uneori în ei apărea o licărire foarte slabă, o biată flacără.

Mama cu ceafa rigidă și mîinile înțepenite de disperare și oboseală. Nepieptănată, cu șuvița de păr sură, căzîndu-i pe ochi și uneori mișcîndu-se din cauza respirației întretăiate aproape ca un suspin. Gloria care o îngrijește, îi trece mîinile prin păr. Mîinile Gloriei, petele astea de cerneală pe degetele ei. Gloria, femeia cu care trăiești acum și cu care ai doi copii.

Îți amintești noaptea aceea, într-un colț al localului „Gato Tuerto". Portillo cînta la ghitară iar tu îi povesteai Gloriei viața ta. Lacrimile îi curgeau pe obraji, în timp ce-ți asculta povestea. Cînd te-ai căsătorit cu Gloria, ați petrecut luna de miere la hotelul „Habana Libre". Priveai tavanul și-ți aminteai de Aimé, de hanul acela, de desenele de pe pereți, de cearșafurile reci. Un tavan foarte înalt, pătat, de neajuns. Lampa atîrna, imobilă, de un cordon lung, cu muște. Gloria a văzut ceva pe fața ta și te-a întrebat. Și nu i-ai putut spune la ce te gîndeai, pentru că nu puteai să-i spui, pentru că nimeni nu poate ști totul despre altul, nici chiar cel care merită să o știe.

Ai privit pielea roz a Gloriei, alunițele de pe umerii ei. Și te-ai gîndit la Aimé, la pielea ei de culoarea lutului ars. Te-ai întors la umerii Gloriei, roz și suavi, făcuți ca pentru a sprijini mîini obosite. Și ai știut că nu totul se aprinde și se mistuie o dată cu soarele din fiecare zi. Este mereu timp. Timp pentru a arde în viață și a crește pe pămînt.

Cu puterea brațelor lui a arcuit curcubeul ca să și-l facă colier, și apoi l-a dăruit zeiței vîntului și a scînteii. El este globul lumii, cel care se naște din explozii și bubuituri. Zeu al hamalilor, ridică copiii ca sfîntul Cristobal. Puternic și vînjos, suflă foc falnic în mușchii vieții. Argayú dezleagă furia îmblînzită a lucrurilor. Își lasă ușa casei deschisă și nimeni nu îndrăznește să intre. Metalele lui sînt fierul și oțelul. Ai lui sînt vulcanii și steaua cu coadă de cometă. Tată al zeului roșu, se îmbracă la fel, în purpuriu.
I-a trecut fiului său dreptul asupra palmierului. Poartă colier roșu închis sau roșu cu alb. Se așează pe umeri și nu în cap.

Casa lui este mereu ticsită de ananas și mameyes[1], *de banane și nuci de cocos, de* mamoncillos[2] *și pepeni, goiave*, camitos *și fructe de avocatier, prune, tamarini și* canistel[3]. *Trăiește înconjurat de fructe și flori, de rozmarin și mușcate, dalii și gladiole, crini* cagigales[4] *și gardenii, busuioc și trandafiri, pătlăgele și floarea soarelui*, embelesos *și stînjenei, ardei și portocale, roșii și iasomie. Toate felurile de fructe, legume, flori și pești de apă dulce sînt în casa lui, pentru că e stăpînul cîmpiilor și rîurilor. Copiii lui poartă pantaloni cu clopoței ca să sperie morții. Dansează năvalnic, cu pași mari, ridicînd picioarele de parcă ar trece peste rîuri și garduri. Coleric, impetuos, elegant, dansator și gîlcevitor, distruge totul dintr-o lovitură. E mai puternic decît timpul, mai dur ca tristețea. E construit din trăsături mari. Rigid și hotărît, unește și leagă puternicele corzi ale forței. Nimeni nu-l poate doborî pentru că îi servesc drept toiege palmierul și kapocul.*

Într-o dimineață, mă duceam la Centrul Comercial cînd am văzut în față la „Minimax", magazinul lui Mayía Rodríguez y Gos, o mașină a poliției, o ambulanță și un grup de polițiști. Era devreme tare și abia dacă se vedeau cîțiva trecători pe stradă.

În loc să dau colțul, am înaintat spre „Minimax". Mi-am amintit sfatul lui Angel : „Dacă te duci drept spre ei, nu te suspectează, dar dacă o iei pe după colț încercînd să-i eviți, te urmăresc." Am ajuns în dreptul grupului. Am văzut șapca. Am simțit o lovitură și o apăsare ca și cum m-ar fi înghițit viața și moartea în același timp ; așa de dură era durerea din gît. Aproape i-am împins pe polițiști ca să pot vedea. „Ce se întîmplă ?" „Asta e pentru ca să se învețe minte". Polițistul ținea în mînă revolverul acela marca Vigilante, calibrul 22, mic și ușor. „Cu asta se gîndesc ei să răstoarne guvernul !", a spus polițistul, fluturînd mîna în care ținea revolverul. „Jigodia asta a tras pînă la ultimul glonț și a rănit doi dintre ai noștri." Cineva acoperise fața și o parte din pieptul lui Roli cu un ziar despăturit. Avea aceleași haine ca în ziua în care mi l-a prezentat Mario. Omul din ambulanță a ridicat ziarul. Sîngele îi mai curgea din obraz, din gît și piept, pe trotuar, colierele rupte de gloanțe, acolo, lîngă cutiile de gunoi. Mărgelele negre, roșii, albe și verzi transparente în balta de sînge. În timp ce-l căuta în buzunare, un polițist a călcat pe sînge și peste mărgelele răspîndite. M-am îndepărtat cînd l-au băgat în ambulanță.

Le-am spus vestea. Francilla, Azelma și Agustín n-au putut scoate un cuvînt. Francilla s-a

[1] Fruct rotund, gustos și aromat.
[2] Fruct mic, dulce, asemănător cu cireașa.
[3] Arbore fructier american ; din familia sapotaceelor.
[4] Plantă ornamentală, cu flori de diverse culori.

dus la bucătărie şi o auzeam plîngînd în timp ce prepara cafeaua.

A doua zi, i-am spus bunicii că-l omorîseră pe Roli. S-a clătinat, a strîns furioasă bastonul şi l-a înfipt de două degete în pămînt. Asculta, clipind din ochiul stîng şi deschizîndu-l pe dreptul cu disperare şi ură. Tăcea. Multă vreme apoi a rămas pe gînduri, mişcîndu-şi buzele în tăcere, uitînd de mine. Colţurile buzelor i se lăsaseră în jos, gura i se curba ; te durea să-i vezi buzele tremurînd, tremurul zbîrciturilor care vorbeau fără cuvinte. A vrut să spună ceva, dar din gură nu i-a ieşit decît un sunet răguşit. Deodată, a apucat-o criza de furie ; faţa i s-a descompus ; mîinile i s-au răsucit şi a ridicat spre cer pumnii ca nişte noduri de lemn.

S-a dus în casă, a luat o lumînare, a tăiat-o în două cu o daltă şi a aprins-o la ambele capete. N-a spus şi n-a întrebat nimic.

Pe Cristino nu l-am mai văzut de cînd a murit Celia. Aici, cum vedeţi, am *sinsontes* şi porumbei. Îmi plac pentru că zboară şi cîntă. Aşa a fost Aimé. Eu n-am copii, dar Aimé a fost ca fata mea. E trist să-ţi aminteşti cum au fost lucrurile şi să te gîndeşti cum ar fi putut să fie. Dar aşa e viaţa, foarte tristă. Aimé a murit la naştere. Nu, eu nu învinuiesc pe nimeni. Fiecare are un destin. Nu puteam suporta pierderea lui Aimé şi ca să mai uit de ea am plecat din „La Margarita". Cristino o iubea pe Aimé, de asta nu

mă îndoiesc. De cîţiva ani s-a recăsătorit cu o fată care pare a fi bună. Se numeşte Gloria. Ea şi cu mine am îngrijit-o pe Celia în ultimele ei clipe şi s-a purtat foarte bine. Acum, cînd dumneata îmi vorbeşti de Cristino şi Aimé mă întristezi, pentru că îi revăd împreună, plini de bucurie. Poate el a uitat-o. Viaţa merge înainte şi trebuie să ţii pasul cu ea. Timpul şterge totul şi face loc pentru sentimente noi. Adevărul e că nu se poate fără să uiţi. Dacă mi le-aş aminti pe toate cîte le-am suferit, n-aş mai putea trăi. Aşa e viaţa, fiule.

Nu, adîncimea uitării şi tăcerea nu pot fi măsurate. Sînt momente cînd locul ăsta parcă s-ar goli de aer şi n-ar mai rămîne nici un sunet, nici măcar foşnetul frunzelor. Piere pînă şi foşnetul amintirii. Auzi cuvinte, strigăte, voci, dar n-au glas, se simt, dar fără sunet, aşa cum se aude în vis ; a-ţi aminti înseamnă să vezi lucruri care nu există, şi să auzi voci care nu răsună. Amintirile sînt coşmaruri în timp ce eşti treaz. Cum or fi visele lui Tere ? Care-i lumea ei şi care-i sînt amintirile ? Asta e unul din lucrurile pe care n-ai ajuns să-l înţelegi. Uneori te-ai gîndit că nebunii sînt nişte adormiţi treji. Cînd te duceai s-o vezi pe Julia pentru chestiunea cu bombele cu clorat, Teresita privea ca de departe, ca printr-o ceaţă. Părea înconjurată de un gol insondabil, şi aveai impresia că dacă te-ai fi apropiat de ea, te-ai fi afundat într-un abis. Pri-

vea cu senzația cuiva care apare din niște tenebre, pline de capcane neașteptate și groaznice. Cînd era mică, pentru a se ascunde căuta subsuoara întunecată a colțurilor. Fugea ca să vadă ceva în depărtare și să-și mîngîie codițele. Ce întîmplări au împins-o în lumea asta sălbatică?

Paștele acela n-a mai fost Paște. Pe 30, la ora douăsprezece, aveam întîlnire acasă la Agustín. În picioare, lîngă fereastră, Francilla supraveghea strada. Azelma păzea dinspre terasă. O legătură din munți ne informa că în Oriente și Las Villas aveau loc lupte în cîmpie. Santiago și Santa Clara urmau să cadă dintr-un moment într-altul. Instrucțiunile erau să ne punem imediat sub ordinele Comandamentului General al Armatei Revoluționare.

Azelma a intrat foarte palidă și a spus: „Am văzut ceva suspect". N-au scăpat decît doi. S-au repezit în casă trîntind la pămînt mobile, bibelouri, sertare, cărți, haine. Au percheziționat pînă ce toată casa a fost cu susu-n jos. M-au împins și mi-au înfipt gura unei mitraliere în piept. Pe Agustín l-au lovit cu patul armei în frunte și, culcat pe sofa, sîngera. Pe Francilla și Azelma le-au băgat în baie și le-au dezbrăcat. Cînd a ieșit, unul din polițiști, a spus: „Cea albă e așa și așa, dar negresa e un fenomen". Pe ceilalți tovarăși îi țineau lipiți de perete cu mîinile pe cap. În casă n-au găsit arme. Singurul înarmat era legătura din munți și el a fost unul din cei care au reușit să scape. Au găsit o sută de fiole de ser antitetanic, două sute de penicilină, pachete de vată și bandaj. Au percheziționat Centrul Comercial. Acolo au găsit bonuri și material de propagandă ilegală.

Am ajuns la birou. Un grup de polițiști spălau o mașină pătată de sînge. Ne-au dat jos împingîndu-ne. „Acum o să dați de dracul", a spus un soldat gras care mestecа un trabuc. Seara au început torturile — bătaie cu vînă de bou, șocuri electrice și ace sub unghii. Unul căruia îi spuneau „Artileristul" lovea și izbea cu piciorul și striga: „Eu sînt Jocuma!" Îi ieșeau ochii din orbite. Voiau să știe unde ascundeam tipografia în care se tipăreau manifestele și să le spunem ce funcție avea Agustín în mișcare. În noaptea aceea ne-au coborît în beci. Nu mi-au dat nici mîncare nici apă. Mă durea tot corpul și aveam febră. A doua zi s-au exersat și mai mult pe noi. Curent în urechi. Era insuportabil. Nu reușeau să mă înfricoșeze destul ca să spun adevărul, dar am descoperi că un om poate fi torturat pînă la a spune o minciună. Am vorbit de un farmacist care nu exista, dar se pare că nu m-au crezut, pentru că s-au așezat în cerc și mă loveau de parcă aș fi fost minge. A venit Orlando Piedra, foarte elegant, cu costum gri și cravată albastră. Avea la fiecare mînă cîte un inel. Cel pe care-l purta în degetul mijlociu al mîinii drepte, părea de femeie.

Mi l-a trecut peste față. Tăia ca o lamă.

Și-a scos sacoul și mi-a dat un pumn. Unul dintre călăi l-a luat deoparte și i-a spus: „Ascultă, Piedra, aici se vorbește de dumneata", și i-a arătat una din foile tipărite. Piedra s-a apropiat de mine și mi-a trecut din nou inelul peste față. Cînd m-au dezbrăcat au găsit amuleta și

rîdeau. Mă făceau să dansez apucîndu-mă de subsuori. Strigau : „Ia vezi dacă te salvează amuleta ! Negrilor nu le plac decît rumba, rachiul și vrăjile." Mă apucau de gît și mă scuturau : „Hai, dansează, bate tactul cu picioarele. Cheamă-l pe Changó să te salveze, și dacă nu vine sfîntul, atunci dansează un cea-cea-cea !" Orlando Piedra rîdea în hohote. Mă pălmuiau și mă izbeau, apucîndu-mă de gît și de umeri ca să mă oblige să dansez. „Artileristul" lovea și striga : „Eu sînt Jocuma și mă mănîncă palmele !" Era un tip atît de crud, încît părea nebun. Avea două gropițe în obraji.

M-au dus din nou în celula de la subsol. Am zăcut acolo, pe jumătate adormit și jumătate treaz. Cam după două ore, s-a deschis ușa, și un tip, căruia-i spuneau locotenent Margosa, a intrat și a zis : „Vouă, negrilor, vă place petrecerea, gluma, veselia. De ce să te sacrifici ? Nu fi tîmpit. Uite, lumea se distrează. Și uite unde ești tu !" A tăcut, s-a uitat la mine și a așteptat un răspuns. Eu mă gîndeam la Roli, la René, la Daniel, la Roque. „Dacă te porți bine și vorbești, îți dau drumul chiar acum." Eram numai vînătăi, mă durea tot corpul. Nu voiam decît să mă odihnesc, să mă omoare și să mă odihnesc. „O să-ți spun ce face Agustín". S-a apropiat. „Se culcă cu mă-ta". Am strigat la el. A rîs cu cinism. „Trucul ăsta e vechi. Adică vrei să bag un glonț în tine, nu ? Dar lucrurile nu merg așa de repede. Cînd o să mă întorc de la bar, de la «Tropicana», frumosule, o să mi-o iau pe negresă, și pe urmă o să trebuiască să cînți. Știu eu cum să aranjez treburile."

M-am gîndit să mă sinucid. Dar eram dezbrăcat și n-aveam cu ce. Mi-am apăsat gîtul ca să mă sufoc, dar am vomitat. La auzul zgomotului cînd am vomitat, un polițist a deschis ușa. Era un bărbat mai în vîrstă. Mi-a spus : „Vrei puțină cafea ?" N-am răspuns. A adus puțină cafea într-o cutie de conserve. Era caldă, dar cînd am gustat-o, am simțit un miros puternic și ciudat. Atunci am urinat în cutie. Mi-am dat pe corp cu cafea și urină ca la cai, ceea ce ajută la cicatrizarea rănilor. Am rămas într-o stare de letargie. Știam ce mă aștepta cînd se va întoarce Margosa : mă va castra sau îmi va scoate ochii. M-am lipit de perete, care era umed, pentru că dădea spre rîul Almendares. M-a răcorit un pic și am adormit.

M-a deșteptat gălăgia. Pe coridoare venea lume strigînd ceva despre revoluție, dar nu înțelegeam, atît de inflamate îmi erau urechile. Era deja ziuă. Puțin după zori. M-am agățat de gratii și am strigat ca să nu-i mai aud :

— Omorîți-mă o dată !

— Uitați-vă în ce hal e omul ăsta ! — a spus cineva.

Oké trăiește acolo unde tremură stelele și nu crește iarba. Are înfățișarea teribilă a muntelui nesfîrșit. Vede totul. Se înfruntă cu dimineața și cu noaptea. Respiră aerul piscurilor înalte care biciuiesc furtunile. Se înfruntă cu vîntul alergînd printre stînci, departe de orice urmă omenească. Se scaldă în ceață. Nu poartă metal, nici colier, nici lanț. E femeie și bărbat.

Poate fi sfîntul Roberto sau sfînta Marta. Stăpîn al dealurilor, piscurilor și munților, sparge orizonturi. Rupe nori violeți. Taie cerul cu briciul. Zilelor li-e teamă de tăișul pietrelor sale. Ascunde și dă, înghite și naște priveliști. În adîncurile lui minerale păstrează sensul serii, nopții și dimineții. Nu vorbește prin cocos și nici prin melci. În urechea lui răsună întrebările, iar ecourile răspund. Stă drept și nu se așază. Protejază pe cel care are teamă de el și-l respectă. Ascultîndu-l, poți fi în siguranță. Mesager, apărător și baston al zeului alb care a creat omul și cuvîntul. Este o piatră albă, pură, făcută din rouă și tăcere.

Aici nu se va mai vorbi despre idolii bunicii tale, pentru că ei deja sînt niște exilați care îmbătrînesc. Te vezi pe tine însuți copil, departe, de mult, ca un soi de tînăr rătăcit. Amintirile nu sînt atît de sigure ca o mamă, dar îi seamănă, pentru că ele ne-au crescut și ne-au făcut ce sîntem. Te uiți la copilul ăsta. Are fața ta, este aici, adevărat în amintirile tale, oprit pentru totdeauna, și tu ai crescut și timpurile nu coincid. Imaginile se rotesc, cresc, țesîndu-și uitările, pînă ce umplu aerul, transformat în oglindă a timpului, și o briză ușoară trece, în ceea ce trece e viața ca un suflu care dă nume amintirilor.

Aimé, cu părul despletit, rîde. Aimé, cu ochii ei închiși, care nu văd zilele astea, nici nu vor

mai vedea vreo altă zi. Tăcerea umple golurile. Cîmpul indiferent nu mai există. Privești peretele strălucitor al noului bloc.

Nu e nimeni în curte, dar cineva respiră în aer, sub umbra mare și liniștită a pomului, cineva care adaugă tăcerii memoria sa, semnele morții și răzbunării. Simți respirația grea a bunicii. Tace, se gîndește la ceva, își mișcă buzele, gura i se curbează, zbîrciturile îi tremură. Îți amintești fața ei de pămînt crăpat, de trunchi zgrunțuros, și ochii ei de ape sălbatice dar care nu se revarsă. Vocea ei aspră spunînd: „Nici o frunză nu se mișcă fără voia zeilor. Timpul sacru și blestemat se află sub arbori. Bunica ta, cîrpele ei folosite la sacrificări, tăcerile ei grave în timp ce alunga muște invizibile.

Ea, privind ca dinspre umbra lumii. Silueta ei întunecată parcă se ridică din umbre. Un reflex albastru îi scaldă părul. O vezi ca în transparența unei oglinzi între tufe, frunze umede, tulpini curajoase și pietre de idoli. Dacă ar trăi, dacă ar ști că despre idolii ei nu se va mai vorbi aici, pentru că idolii bunicii tale sînt deja niște exilați, în agonie.

MIROS DE CARNE arsă. Aici rămîne ceva din ceea ce a fost, pentru că atunci cînd ai trăit mulți ani într-un loc ca acesta nu pleci și nu te muți într-o zi, pleci fărîmă cu fărîmă, după cum se șterg amintirile. Mercedes și Pancho, în mi-

jlocul curţii, aşezaţi pe scaunele lor, fumînd amîndoi un trabuc. Mercedes cu capul acoperit cu o cîrpă albă. Amîndoi muşcă trabucul ; mai întîi unul, apoi celălalt, şi te privesc cu feţele lor de miez de noapte. Un copil gol urinează agitîndu-şi braţele. O femeie plînge peste un buchet de floarea-soarelui, printre mirosuri de tutun, alcool şi ceapă. Bunica ta împărţind cîrpe de leac. Pîndind să se răzbune. Pielea ei aspră şi lemnoasă ca tulpina trestiei. Şi acum, în faţa ochilor tăi, e Roli cu şapca şi privirea crucişă, şi curajul lui. Şi Teresita cu ochii duşi, reveniţi şi iar duşi, înaintea ochilor tăi ; şi Teresita care fuge, fuge prin curte, iese din curte, pe lîngă gard, iar vîntul se joacă cu codiţele ei. Ochii Teresitei ca nişte continente de groază. Storci amintirea. Vîntul şterge o parte din viaţă. Priveşte scara aplecată către moarte. Bunica redeschizînd răni vechi, rîia răzbunării ei. Pe un scaun, fire de mentă. Timpul trece şi, o dată cu el, lucrurile. Capotul acela al Zulemei, de culoarea morcovului. Coviltirul în formă de clopot al caruselului. După-amiaza aceea fără seamăn, cu baloane şi căluţi, păpuşa udă, salvată din inundaţia din Piaţă. Amintirile astea or fi somnolînd sub ochii tulburi ai Teresitei, sora ta, cea care cîntă în cor... ? Vieţi care se întretaie şi rămîn aici. Acesta pare un templu cerşetor. Pereţi, tavane acoperite de cîrje, bandaje, proptele şi tărgi. Amintirea este un ecou al privirii. Straturi peste straturi de vopsea în culori ţipătoare, ca nişte cruste. Iar acum e Gloria, cu pielea ei roz şi cele două alunite pe umeri.

Cînd am ieşit de la întuneric la lumină am simţit că orbesc. Aşteptam moartea. A venit viaţa. Totul strălucea. Culorile erau mai luminoase. Străzile, trotuarele, balcoanele, lucrurile, oamenii, arborii, păreau noi, de curînd apăruţi. Dobîndisem libertatea, dar trebuia să o ţinem bine, ca pe o puşcă, să nu cumva să ne scape. Am plecat într-un automobil. Mă durea tot corpul. Lumea flutura steaguri printre strigăte de entuziasm. Împrejurimile castelului „Príncipe" păreau că se cutremură din cauza unui gigant furnicar de oameni care cereau eliberarea deţinuţilor.

M-au tratat la spitalul Calixto García. Voiau să mă interneze, dar puteam eu să mă bag în spital în momentele acelea ?! M-am dus acasă s-o văd pe mama. M-am gîndit că o să mă primească cu bucurie, dar a început să plîngă : „Uite în ce hal te-au adus !" a spus. Şi i-am răspuns : „Uită-te la ceea ce am făcut !" Aş fi vrut să rămîn, dar trebuia să continui.

Am plecat la secţia a unsprezecea de poliţie. Ne-au dat un permis de liberă-trecere şi de cumpărare de benzină. Agustín a stabilit legătura cu Columbia. Am plecat acolo ca să ne întîlnim cu tovarăşii care soseau din închisoarea de pe Insula Pinilor. În Columbia durerile mi-au revenit. Am leşinat. M-au internat în Spitalul Militar. După zece zile mă simţeam mai bine şi mi-au dat drumul.

Primele săptămîni au fost folosite pentru întîlniri cu tovarăşii care se întorceau din exil sau din închisoare. Bruno a coborît din munţi cu gradul de căpitan şi era procuror la „Tribunalele Militare Revoluţionare".

Angel vroia să mă încorporez în armată sau să mă duc să lucrez cu el la Ministerul Sănătății și Asistenței Sociale. Pe Agustín l-au numit Inspector general de Spectacole, dar continua să țină Centrul Comercial. Zicea că totuși comerțul e pentru el. Vindea mai mult ca oricînd. Pentru prima oară am văzut posibilitatea de a închiria o casă pentru bătrîna mea, ca să-și împlinească visul. I-am spus și s-a bucurat, dar se simțea prost cu sănătatea. Paula o vizita. Erau de aceeași vîrstă, mai mult sau mai puțin. Le comparam. Paula se ținea bine. Mama era uscată. Mergea mai cocoșată ca bunica. Gestul acela de a sta aplecată deasupra spălătoarelor, printre munți de rufe, îi rămăsese în trup. Era ca și cum mama și-ar fi păstrat pentru totdeauna poziția de spălătoreasă.

Starea sănătății i s-a agravat și a trebuit s-o internez. În sanatoriu, cîteva săptămîni a fost în stare gravă. În timp ce era internată, grija ei era să nu uit să merg s-o văd pe Teresita, și să-i duc cele de trebuință. I-am explicat că nu mai era nevoie să-i duc nimic, pentru că acum Mazorra se schimbase și acolo avea de toate. „Ce bine de biata Teresita !", a spus și s-a liniștit privind în gol.

Bunica nu mai ieșea din căsuța ei. Am vizitat-o de mai multe ori și am găsit-o abătută, murdară, înconjurată de ierburi sterpe. Era aproape senilă. Continua s-o obsedeze răzbunarea ei și faptul că Eleggua nu vorbea și se punea la ambiție cu ea. Ochii ei, de mult timp înțepeniseră într-o expresie furioasă, de disperare, ca un catîr bătrîn care și-a sfîrșit toate forțele, convins că nu mai poate duce povara și, totuși, trage !

Într-o zi, trei porumbei putrezeau sub pat ; într-alta, o bufniță duhnea pe masă. Nu te privea în ochi. Aproape nu mai putea umbla. Făcea cîțiva pași și cădea. Nici bastonul nu-i mai ajuta. Începuse să spună că nu sfinții erau cei care o dădeau jos cerîndu-i ceva, pentru că nu le datora nimic. „Pămîntul e cel care așteaptă, care vrea să mă ia, pentru că atunci cînd ești aproape de moarte, pămîntul începe să tragă, să cheme, să atragă ca magnetul". Cînd cădea, bea un pic de apă cu noroi, ca să nu facă tumori și să mulțumească pămîntul. De cîte ori am fost la ea acasă, am găsit-o cu ucenicele ei în vrăjitorie. Bunica se pregătea să predea ștafeta.

Guvernul proclama o lege după alta.

Și ascultînd discursurile lui Fidel, îmi dădeam seama de cursul pe care-l lua revoluția. Una din legile acelea a afectat direct comerțul lui Agustín. A fost ca și cum i s-ar fi turnat o găleată de apă rece în cap.

Cumpărătorii în rate, spunea legea, vor plăti numai jumătate din rata lunară.

Asta a fost un ghinion pentru Agustín. A făcut bilanțul și, cu registrul sub braț, s-a dus să-i consulte pe cei de la companiile importatoare. Singurul care i-a dat o relație a fost domnul Julián Lastra, unul din proprietarii firmei „Humara y Lastra". I-a sugerat să lichideze comerțul în rate. Agustín a procedat întocmai. A rămas deprimat, cu bani puțini. Angel i-a oferit un post în Ministerul Sănătății. Agustín n-a acceptat.

Mi-a venit o idee în legătură cu continuarea comerțului. Erau la modă mobilele de răchită, și eu învățasem să lucrez în închisoare. I-am propus lui Agustín să facem mobilă din răchită și fier.

Am comandat armăturile la o fierărie. Am cumpărat mai multe baloturi de răchită de la Mapla și am început să împletesc. Mobilele se vindeau. După puțin timp am angajat oameni. Negoțul mergea bine.

Pe Agustín l-au ales președinte al Asociației de Comercianți din cartierul Vibora. Își petrecea ziua în afara magazinului, cu prieteni, la băutură. Nu mai era cel dinainte. Se schimbase.

În octombrie s-au creat gărzile naționale. Imediat m-am înscris. Agustín zicea că treaba asta era pentru cei care nu făcuseră nimic în vremea ilegalității, că era pierdere de timp.

Dinspre nord avioanele veneau să incendieze plantațiile de trestie de zahăr. Au început sabotajele. Agustín a început să meargă în fiecare duminică cu Azelma la biserica Patimilor. Cu fiecare zi, înțelegeam mai bine revoluția, simțeam din ce în ce că era a mea, iar Agustín că nu era pentru el. Francilla a plecat la Esmeralda să-și vadă părinții și copiii. Nu s-a mai întors. A plecat fără să-mi spună nimic.

După cîteva luni mama a ieșit din sanatoriu. I-am vorbit din nou despre închirierea unei case. Spre surpriza mea, mi-a spus: „Acuma, pentru ce ? Vreau să mor acolo unde îmi sînt amintirile. Cînd ești bătrîn, și-ți dă tîrcoale moartea, începi să-ți iubești amintirile, chiar și pe cele mai amare. Dacă mi-am lăsat viața aici, tot aici are să mă

găsească și moartea." Niciodată n-am înțeles schimbarea aceea bruscă a mamei.

În realitate, toți ne schimbam. Ne schimbam fără să ne dăm seama. Cînd se aborda tema mersului revoluției, Agustín căuta felurite mijloace de a ocoli chestiunea, dar, inflexibil, Angel îi tăia retragerea cu întrebări ascuțite. Într-o zi au avut o discuție violentă. După aceea Agustín nici nu mai discuta. S-a tot îndepărtat de noi. Față de mine, care veneam zilnic în contact cu el, era rezervat.

Într-o seară, Angel m-a chemat acasă la el. Am vorbit despre atitudinea lui Agustín, M-a întrebat cu cine se întîlnea. Ne durea să vorbim anumite lucruri despre Agustín, fiindcă, în timpul ilegalității, a fost un tovarăș bun. Angel mi-a spus : „Eu iubesc oamenii și n-aș vrea să fac pe nimeni să sufere, dar nu se poate să fi sentimental, așa cum nu poți ascunde adevărul. Trebuie să te apropii de realitate și s-o schimbi, chiar cu forța, dacă e necesar. Agustín va deveni dușmanul nostru, dacă nu cumva și este deja."

Angel avea dreptate. După două luni, în mod surprinzător, Agustín și Azelma au fugit ilegal din țară. Centrul comercial a fost trecut sub control. Am intrat într-o Școală de Instruire Revoluționară și Administrație.

Există situații care sînt ca niște fulgere, adică orbesc și luminează deopotrivă. Dar eu, puțin cîte puțin, mi-am dat seama ce înseamnă revoluția. Nu vezi clar cum se formează lucrurile. Viața mă călcase în picioare. Orice contact cu ea fusese o rană. Din suferință în suferință am ajuns să

mă conving că viața era o luptă. Cînd l-am dat jos pe Batista, m-am gîndit că, gata, învinsesem. Nu-mi imaginam că greul abia începea. Știam prea puțin despre socialism. După aceea a fost ura față de americanii care nu ne lăsau să facem ceea ce doream. Credeau că dacă eram mici, ne vor îngenunchea și ne vor obliga să facem ceea ce le convenea lor. Îmi aminteam de Roli, de Roque, de Daniel și de René. Era ca și cum ianchei voiau să-și bată joc de ei.

Așa cum înaintam cu studiile, înaintam și cu înțelegerea lucrurilor. Am stat doi ani în școală. Pe măsură ce studiam textele marxiste, îmi dădeam seama că principiile fundamentale îmi erau cunoscute, pentru că le învățasem din proprie experiență și le aveam scrise pe propria-mi piele.

Îndoielile asupra religiei deveniseră dureroase. Se dădea o adevărată luptă în mine. Îmi era greu. Forța ideilor bunicii, influența tăriei caracterului ei se îmbinau în mintea mea cu credințele care m-au înconjurat de cînd m-am născut. În anumite momente, în mine era un copil încăpățînat înspăimîntat de sfinți. Dar se zărea ceva mult mai măreț decît zeii, pentru că ceea ce nu putuseră zeii, au putut oamenii. Vedeam ce se întîmpla, lucrurile care se înfăptuiau; îl auzeam pe Fidel explicînd, și era ca și cum eu aș fi urcat încet, pas cu pas.

La început a fost un sentiment ciudat; apoi entuziasmul; uneori, îndoiala. Mi-au slăbit nervii. Era greu să abandonezi niște credințe, fără să fi dobîndit altele. Îndoielile mele creșteau, mă gîndeam și mă tot gîndeam. O luptă era înăuntrul meu și alta afară. Ideile mele erau făcute praf, bucată cu bucată. Pe de o parte simțeam conturîndu-se ceva, și pe de alta ceva dărîmîndu-se. Mă simțeam smuls din rădăcini și replantat într-o curte nouă. Se deschideau o serie de posibilități. Mă gîndeam și-mi aminteam cauzele agoniilor mele. Învățam, pentru că în cazurile astea, nenorocirea te face inteligent. Avusesem un văl pe ochi. Vălul cădea puțin cîte puțin. A fost ca și cum aș fi crescut pe dinăuntru, ca atunci cînd ai o cheie și totul se deschide; totul se explică, se vede un înțeles. Credințele mele s-au prăbușit. Le-au doborît adevărurile ca niște lovituri de pumn. Pe viitor trebuia să fiu altfel și m-a ajutat doctorul Gutiérrez, care era prieten cu Angel.

Toate astea sînt foarte greu de explicat, aproape-i mai bine să spun că ideile mele s-au schimbat fără să-mi dau seama. Că firul care mă lega de ele a putrezit puțin cîte puțin și, deodată, s-a rupt. Într-o dimineață, am aruncat amuletele și obiectele ce fereau de primejdii și mi-am scos colierele.

Astăzi sînt altul, care nu are aproape nimic de-a face cu cel care am fost. Mulți m-au întrebat cum se face că am fost *abakuá* și acum sînt revoluționar. Le răspund că nu-i de loc ciudat, ba chiar e normal și logic. Sînt dintr-o clasă săracă, am trăit în mizerie și ignoranță, între zei frumoși, dar inutili. Și pe urmă, un *abakuá* nu e un laș, iar revoluția este a celor curajoși. Negrii trăiau în condiții de discriminare rasială și dacă e sigur că un *abakuá* era respectat în cadrul „Puterii" din care făcea parte, e tot atît de sigur că în afara jocului era doar un negru în

plus, exploatat și prigonit ca un negru. În timpul școlii s-au întîmplat evenimentele de la Girón și criza din Octombrie. Cînd cu Girónul am fost gata de luptă, dar n-a fost nevoie. În timpul crizei din Octombrie am fost mobilizați între plaja Santa Fe și Baracoa. Acolo, ascuns printre stînci, cînd priveam marea mă gîndeam la Aimé, iar cînd vedeam pescărușii mă gîndeam la bunica. De cîte ori îi văd pe grădinari tunzînd peluzele, sau curățind pomii și măturînd ierburile și frunzele uscate, îngălbenite și foșnitoare, ca să le adune în grămezi și să le dea foc, îmi aduc aminte de bunica și de tata.

IMAGINI SE ROTESC și se rotesc și se rup și cad în timp și sînt lămpi de amărăciune care sclipesc și explodează. Un *sinsonte* se așază pe gard. Șchiopul zicea că era chiar sinsotele Canditei. Îți amintești de șchiop. Duminica se așeza în curte și-și mîngîia ciotul. Lustragiul șchiop, cu piciorul lui de lemn. Avea scaunul la ușa cafenelei Apolo. Fața lui rotundă cu negul în frunte.

Ieși pe coridor, vezi un bărbat oprit la intrare. Privești tavanul sprijinit de grinzi, bîrne. Pare un cofraj de mină.

Bunica și tufele ei. Cît a trăit aici, pe pereți atîrnau ghivece de flori din cutii de conserve.

Prin ochii tăi aleargă umbre. Aici au fost setea și foamea, doliul și ruinele. În curînd va fi miracolul oamenilor. Pereții ăștia, scîndurile astea, ușile astea au atins timpul. În ele e miros de vîrstă. Uși și ferestre uzate. Sunet opac de umbre. O rochie înflorată. O față de masă pusă la uscat. O mai fi existînd peretele roz? S-o mai zări prin vreun colț cojit? Durerea fiecăreia din zilele tale. Perdeaua aceea. Copii care se joacă cu cutii de carton. Reflex ce se multiplică în niște ochi scăldați în lacrimi. Oamenii mor din ani și trăiesc din clipe. Cîte lucruri îți rămîn în ochi pentru totdeauna. Somnolență îndurerată de mistere nedeslușite. Guri pline de întrebări și frămîntări.

În camera asta locuiau două bătrîne. Își petreceau ziua cărînd apă cu gălețile ca să curețe camera. Frecau atît de tare podeaua cu mătura de parcă voiau să-i smulgă urmele invizibile ale ocupanților anteriori. La fereastră puseseră o perdea cu rotocoale, care păreau baloane de săpun. Se duc din nou spre înăuntrul ochilor tăi, spre fundul amintirii. Niște mîini se bălăcesc în apă și se cufundă în spuma ce dă pe dinafara spălătorului. Lidia, cea de la nouă, își îmbracă fetița în îngeraș. Îi pune în spate aripi de carnaval din hîrtie velină, pentru procesiunea sfintei Caridad. Chiar în ziua aceea a fugit cu un băiat care ținea socoteala la biliard. Cu ticălosul care i-a rupt aripile și a înmuiat-o în miere și a pus-o să vîndă țigări de marihuana, zaruri măsluite pentru *siló* [1], șperacle și cărți de joc uzate.

Scîrțîit de uși. Te sprijini de o bîrnă. Iei mîna. Sinsontele cîntă așezat pe scîndurile gardului.

[1] Joc de noroc, cu zaruri.

Într-o dimineață am fost anunțat că bunica avusese un accident. M-am gîndit că o fi căzut și și-o fi rupt vreun os. Dar cînd am ajuns, în fața căsuței era un zid de spinări. Mi-am făcut drum prin mulțime, cerînd voie, împingînd, împungînd cu degetele în spinări, pînă ce m-a recunoscut cineva.

În ușă era un polițist. I-am spus că sînt nepotul și m-a lăsat să trec. Era un miros de putred, de rînceazeală de pivniță. Ceea ce se vedea era impresionant, părea un masacru. Sfinții făcuți bucăți și împrăștiați pe jos, mutilați, demontați. Bastonul de lemn neșlefuit rupt în bucăți. Laba aceea de picior. Broasca țestoasă și nucile de cocos albastre tăiate în două cu lovituri de machete. Ulciorul răsturnat. *Maja*-ul pe jos, ca un bici de sînge, tăiat în bucăți. Imaginile sfinților distruse. Din altar nu mai rămăsese decît o bucățică de scîndură. Și în pat, într-un talmeș-balmeș de cîrpe și frunze uscate, era bunica, cu fața foarte umflată. Ochiul drept deschis cu o expresie de furie, disperare și oroare. Stîngul închis, contractat. A murit într-un mod ciudat. După părerea medicului, s-a asfixiat cu propria-i limbă, răsucindu-și-o spre spate, în așa fel încît să nu mai poată respira. A trebuit să-și îndoaie limba cu degetele și s-o înghită cu un efort îngrozitor. Era o formă de sinucidere pe care o foloseau sclavii. Desigur, a suferit mult, pentru că în felul acesta moartea nu se produce prin asfixiere instantanee, ci puțin cîte puțin și în deplină cunoștință. Medicul nu-și putea explica de ce avea un ochi deschis și altul închis. A

încercat să-i deschidă stîngul, dar n-a putut, și nici n-a putut să-i închidă dreptul.

Lumea se înghesuia în jurul casei și discuta. Un grup de vraci s-a apropiat de mine și mi-au spus că ei se vor ocupa de giulgiu, de ceremonii și de înmormîntare. Veneau din ce în ce mai mulți vraci. Vorbeau între ei, misterioși. Mi s-a părut că erau speriați de vederea imaginilor distruse și aruncate pe jos.

S-au întrunit și m-au informat că-i vor face sfînta ceremonie a inițiaților, pentru a o liniști, a o împăca și împrospăta, și de asemenea spre a calma și a îndeplini voința sfinților pe care-i avusese în timpul vieții. Unii sfinți vor rămîne, dar alții vor merge cu bunica, mai ales îngerul ei păzitor.

Ceremonia a fost condusă de un vraci bătrîn. Ceilalți s-au așezat în cerc și întrebau melcii. Apucau măștile, colierele, pietrele sfinte, bucățile de baston. Spuneau: „Asta va fi aruncată în rîu, asta în mare, asta în groapă, asta în coșciug". Și așa au distribuit și hotărît totul. Au înfășurat melcii bunicii într-o bucată de pînză, împreună cu cîțiva pești, niște *jutia* afumată și boabe de porumb, și i le-au pus pe piept. Au spart castronul zeiței mării, au sfărîmat ulciorul, o farfurie și un colier alb cu albastru. Au spălat cadavrul cu apă de ierburi. Una din discipolele ei a scos o rochie împăturită cu grijă de mîinile bunicii și a despăturit-o.

Am văzut rochia, pliurile îngrijite, și m-a năpădit amintirea mîinilor ei plutind printre cute.

---

[1] Plantă tropicală, răspîndită în Cuba.

Era rochia în care, cu nu știu cîți ani în urmă, primise inițierea. O rochie, albastră, foarte veche, pe care bunica o ținea tot timpul în cufăr. Au îmbrăcat-o. Au băgat-o în coșciug și au mai pus acolo și alte lucruri. Pe jos au pus o ceașcă învelită într-o cîrpă albă și apoi într-una neagră. Vracii au mărunțit pănuși de porumb, au tăiat *quimbombó*[1] uscat, și, amestecate cu cenușă de mangal le-au pus în ceșcuță.

Conducătorul ceremoniei a omorît un pui negru izbindu-l de pămînt și l-a pus lîngă ceașcă. În timp ce omora puiul, mulți s-au întors cu capetele și au început să strige : „Omí-Saindé ! Omí-Saindé !" și am aflat că o chemau pe bunica și că ăsta era numele ei sfînt și tainic.

Cel mai în vîrstă a izbit în pămînt cu un baston legat cu panglici. Au început cîntecele și dansurile. Bătrînul bătea tactul cu bastonul. Pe cîțiva bărbați și femei a pus stăpînire sfîntul și cădeau în convulsii, dar se ridicau, se duceau la coșciug și ștergeau cadavrul bunicii cu cîrpe colorate.

Deși se simțea mai bine, mama n-a vrut să meargă la priveghi. Din curte s-au dus numai Pancho și Mercedes.

Cînd a pornit cortegiul, cum au ajuns afară au și spart un ulcior mic și au stropit cu apă. Au udat toate tufele din jurul casei. Cum pentru a ajunge la cimitir nu trebuia decît să sui puțin și să treci strada, coșciugul a fost purtat pe umeri. Au dus la cimitir și au pus în groapa deschisă în locul care corespundea capului și ceșcuța care a stat în timpul priveghiului alături de coșciug.

[1] Plantă tropicală, răspîndită în Cuba.

La înmormîntare au fost toți vracii importanți din Havana, Regla și Guanabacoa.

Jumătate din locuitorii Reglei erau acolo. Oamenii discutau despre felul în care murise, și, mai ales, despre ochiul închis și cel deschis. Locul unde a fost înmormîntată a devenit punct de pelerinaj. Se spune că mult timp bunica a mai făcut vrăji și minuni. Se spunea că deasupra crucii zburau pescăruși, că noaptea se vedea un foc albastru, și că dacă te apropiai, din pămînt, ieșea miros de mare. Și nu știu cine a semănat în jurul mormîntului ei *embelesos* albaștri.

DA, EU SÎNT PAULA. Cum să nu-mi amintesc de Cristino. Eu îi spun Tinito. Aproape l-am crescut. Din cînd în cînd vine să mă vadă. El îmi zice mătușă. Întotdeauna a fost foarte drăguț cu mine. Acum eu locuiesc aici, în cartierul Vista Alegre, într-o casă nouă, iar asigurările sociale îmi dau pensie. Dar am locuit mulți ani în cartierul Las Yaguas. Eram prietenă cu mama lui. Biata Celia, a suferit mult. Despre bunica ? Da, sigur că am cunoscut-o, dar se pare că nu mă prea suferea. Bătrîna aceea era teribilă. Și greu de suportat. Sincer, oarecum, o respectam pentru că era capabilă de orice. Tinito s-a purtat bine cu mine. De cîțiva ani

s-a căsătorit cu Gloria și au doi copii tare drăguți. Auzi, cine putea să-și închipuie, acum e ștab în Revoluția asta ! Sigur, merită, fiindcă „și-a ars genele" ; mereu umbla cu cărți, iar de harnic și serios ce-i nu-l întrecea nimeni. Mi-e drag ca propriul meu copil.

Aici în așteptare domnește singurătatea. Totul apare parcă prin fumul sfîrșitului, ca într-o oglindă amară, pregătit să dispară în zgomotul unei dimineți. Ușa asta e ca oricare, îți pare cumva altfel. A intra e ca și cum te-ai întoarce la cimitirul unde dorm ființele iubite. Amintiri care vin și se duc dinspre viață, spre timp. Zbuciumul acelor zile, vocea lui Angel spunînd : „N-o poți duce tot chinuindu-te cu trecutul tău, hai să mergem la doctorul Gutiérrez". Iar doctorul Gutiérrez spunînd : „Să te refugiezi în trecut înseamnă să fii un cadavru viu. O nouă realitate cere o nouă viață. Totul, oamenii și lucrurile, sînt în continuă schimbare. Nu trebuie să te obsedeze că ești altul. Ești altul, și, în fiecare moment, toți devenim mereu alții. Important e ceea ce faci, nu uita că o faptă valorează mai mult ca o mie de cuvinte, amintiri și gînduri. Acțiunea salvează."

Acum știi că timpul amintirii nu e cel al vieții reale, ci ascunde și restituie, învăluie și arată, dar e ceva viu, ceva care influențează prezentul și se află înăuntrul tău și, apoi, aici, pare să izvorască de pretutindeni. Tristețea renaște din nou. E ca și cum vîntul ar aduna toată nenorocirea din curtea asta pustie și ar azvîrli-o în flăcări.

„Sînt multe de făcut. Multe de făcut. Înțeleg, e logic să simți așa. Faptul că uneori nu te recunoști, că-ți pare că ai trăit două vieți, e de înțeles. Multora li s-a întîmplat," spunea doctorul Gutiérrez, prietenul lui Angel, și, astăzi, prietenul tău.

Privești treapta asta căzută a scării unde s-a oprit copilăria ta. Totul se întoarce, amintirile alcătuiesc noduri, vîrtejuri, sau ies la suprafață ca niște capete libere. Munți de rufe spălate de mama ta. Munți de flori colorate. O păpușă udă în mîinile Teresei. Ochiul negru al unei mitraliere. O pată de sînge pe pantalon. Ochii lui Aimé se aprind și se sting. Roli, fața lui plină de pulbere. Pielea Francillei, lucind ca lacul. Și acum e Gloria, pielea ei roz, cele două alunițe de pe umerii ei. Gloria, care mîngîie cicatricile de pe fața ta și întreabă : „La ce te gîndești ?" Gloria care vorbește cu tine ore întregi dorind să știe cum erai înainte de a o cunoaște, cînd erai altul. Și uneori îi răzbătea din priviri trecutul, trecutul ei, străin de al tău, altul, pentru că s-a născut, a trăit și a crescut altfel.

Înainte de a pleca la Regla, aici se așeza bunica ta, pe cufărul ei albastru. O vezi din nou, bombănind, și privești cerul și-ți amintești că spunea : „Uite, Tinito, să nu faci nimic privind la cer. Cerul e foarte mare dar nu naște iarbă. Pămîntul, totul se află în pămînt." Bunica se încruntă, închide ochiul stîng, și-l deschide pe cel drept. Scutură furioasă capul ; își pipăie basmaua albastră și-și ia rămas bun.

Ușa asta, ușa asta. În camera asta a trăit Teresita cu privirea ei rătăcită ca într-un labirint

interior a cărui ieșire n-o putea găsi. În spatele acestei uși, în camera asta, Teresita rămînea pe marginea patului, încruntată, ghemuită, crispată, așteptînd parcă să explodeze ceva, să cadă ceva peste ea. Și în spatele acestei uși, în camera asta, Aimé, goală, se dăruia ochilor și corpului tău. Acolo, în spatele ușii ăsteia, a murit mama ta. Îți îndepărtezi privirea de la ușă. Ușa asta.

Privești podeaua, locul unde s-a format băltoaca. Ridici privirea și, dincolo, unde se afla cîmpul, ți-l amintești pe tata. Acum, acolo se înalță blocul de locuințe noi. Revezi flăcările și te gîndești că sîngele seamănă cu focul, schimbă totul, distruge totul, creează totul, îl face pe om să se nască, pur și etern, nou pentru totdeauna și întotdeauna.

Am ieșit din Școala de Instruire Revoluționară. Am început să lucrez la Ministerul Industriilor. Fusesem vînzător, și cum nu-mi era teamă să bat la o ușă și cum aveam oarecare dezinvoltură și ușurință a cuvîntului, m-au repartizat ca cercetător în Departamentul de Microrecensămînt. Făceam investigații asupra produselor și pieții. Ceva asemănător cu *surveys*[1]-ul dinainte dar cu alte scopuri. Era o muncă plăcută. Umblam pe străzi, cunoșteam oameni și așa participam la crearea altei lumi. Noi etichete, mărci și desene. Mai întîi am participat la o anchetă asupra chibriturilor. Am ieșit pe teren ca să încercăm un nou tip care economisea materia primă și îmbunătățea calitatea. Erau discuții dacă pe cutie trebuiau impregnate două benzi sau numai una. Ancheta a demonstrat că era suficientă una, iar comportamentul noului tip de chibrit a fost satisfăcător. S-au numit „Scînteia". Sînt cele pe care le folosim acum.

[1] În original în limba engleză=controlor, supraveghetor.

Munca era variată. Anchetele asupra consumului, asupra folosirii detergenților. Probe de țigări de foi fără muștiuc. Studierea fluxului de înapoiere a ambalajului din sticlă și recuperare a materiilor prime. Recensămîntul taliilor și măsurilor pentru planificarea producției de îmbrăcăminte și încălțăminte. Și problemele legate de țigări. Multă lume nu știe că desenul și numele de pe pachetele pe care le folosim acum au fost alese de oameni din popor. S-a făcut o colecție de mostre și am ieșit cu mai mult de cincizeci de desene și nume pentru ca muncitorii să aleagă. De cîte ori văd acum o cutie de „Populare", „Ușoare", „Aroma", sau „Vegnero", îmi aduc aminte de zilele acelea.

Odată cu munca, am făcut și un curs superior de administrație și conducere. Începeam să mă simt bine cu nervii. La minister am cunoscut-o pe Gloria. Era secretara șefului serviciului. Bătea la mașină textele anchetelor, ne înmîna și primea chestionarele. Deși nu avea nimic ciudat în atitudine sau în felul de a se îmbrăca, se deosebea de celelalte. Oricît de mult lucra, niciodată nu părea obosită. Era mereu curată, proaspătă, gata să zîmbească. Rîsul ei era sincer și contagios. Trecea repede de la rîs la activitatea concentrată. Îmi plăceau gesturile ei. Cele două alunițe de pe umeri. Cînd era gravă îmi plăceau ochii ei. Genele ei lungi care coborau discret.

Am început să-mi dau seama că privea cum privesc cei care pretind să fie priviţi.

La început discutam cu ea şi mă simţeam puţin jenat, nu îndrăzneam decît să-i vorbesc despre timp, lucru, atacurile iancheilor şi gărzile naţionale. Într-o zi, la muncă voluntară, ne-am aşezat să ne odihnim sub un roşcov. Există momente pentru întîlniri în viaţă.

După aceea, ieşeam să mîncăm. Ne simţeam bine unul alături de celălalt. De atunci ieşeam împreună. Gloria ştia să se adapteze felului meu de a fi. Părea că mă înţelege mai bine decît mă înţelegeam eu însumi. Mergeam la cinema, la meci, şi, în unele duminici, la parcul forestier sau grădina zoologică. Intram într-altă formă a necunoscutului. Îmi plăcea Gloria dar aveam îndoielile mele. Ea nu era din lumea mea. Mă îndoiam că o să mă accepte. Am început să ne înţelegem cu limbajul mut al privirilor şi insinuărilor. Într-o zi am îndrăznit şi i-am spus, adică, nu i-am spus nimic. Stăteam pe o bancă din Río Cristal şi am atras-o spre mine. În după-amiaza aceea de duminică de braţul meu s-a agăţat bucuria, şi am ştiut că viaţa nu va fi mereu tristă. Gloria spune tot ce simte, şi binele şi răul. Nu se înşeală în nici o problemă şi vede mereu adevărul.

Într-o seară, la „Gato Tuerto", ne-am povestit vieţile. Gloria spunea că dacă umblăm cu ascunzişuri se strică dragostea. Era o fată cu vederi largi, în stare să înţeleagă. În timp ce vorbeam, parcă nu-i povesteam viaţa mea, ci pe a unui străin. În timp ce asculta, i se umpluseră ochii de lacrimi. Ea mi-a povestit viaţa ei. Fiică unică a unei căsnicii fericite, pînă unde poate fi fericită

o căsnicie. O viaţă plată în comparaţie cu a mea. Avusese un prieten. Nimic, amintirea proastă pe care orice fată trebuie că o are.

A doua zi m-a dus acasă şi i-am cunoscut părinţii. Mama era o femeie bună şi veselă. Ne privea cu o amabilitate blîndă şi oarecare mirare. Tatăl era dentist, vechi militant în Partidul Socialist Popular. M-a tratat cu afecţiune. Gloria le vorbise deja despre mine. După şase luni ne-am căsătorit. În ziua nunţii Gloria plîngea şi zîmbea. În realitate nu poţi şti niciodată cum e bucuria unei femei. După nuntă m-am dus să locuiesc acasă la părinţii Gloriei, dar în fiecare zi mergeam s-o văd pe mama. Paula şi Candida o îngrijeau. Gloria a vrut să-i aranjeze camera. Să-i pună becului un abajur. Să elimine cuiele, cuierele, baloturile şi cuferele, cîrpele şi ziarele vechi. Dar mama n-a vrut :

— Lasă-le aşa, fetiţa mea. Aşa a fost mereu şi aşa trebuie să se termine.

Mama, care a visat atîta să plece din curtea comună nu voia să se mai mişte de acolo.

— Dacă aici mi-am lăsat viaţa, vreau să-mi las şi moartea.

N-o contraziceam. Era foarte bolnavă. Paula a trebuit să renunţe la a o îngriji pe mama, pentru că deja cartierul Las Yaguas era pe sfîrşite. Se şi dăduseră case mobilate multora dintre vecini. Se construiau locuinţe noi şi urmau să primească toţi din cartier. Paula ajuta la construcţii : împărţea cafea pe şantier şi lucra la bucătărie. Uneori, cînd îmi rămîne timp, duc apă pentru mortar şi scot cuiele din cofraje. Ştiţi ce înseamnă să

vezi cum din mîinile noastre crește casa în care vei trăi.

Paula locuiește acum în cartierul Vista Alegre. Asigurările sociale îi dau pensie. Și cum cartierul are spații verzi, ea se îngrijește de parcuri. Ultima oară cînd am văzut-o, purta o banderolă roșie și fluiera într-un țignal pentru a atrage atenția copiilor care rupeau florile.

Gloria era însărcinată de trei luni, cînd a venit la mine Bruno ca să-l însoțesc la „Securitatea Statului".

— L-am prins pe cel care l-a ucis pe tatăl tău.

Aflînd vestea, am rămas paralizat ; după atîția ani ! Pe asasinul tatii l-au prins într-un mod foarte ciudat și aproape din întîmplare au aflat că fusese el. După cum mi-au povestit, într-o dimineață, un bărbat desculț și cu hainele sfîșiate începuse să facă scandal pe strada 23. Lumea îl privea mirată, pentru că era foarte ciudat ceea ce făcea. Spuneau că țipa, dînd ordine militare și mergea mărșăluind, fără să-i pese de glumele și comentariile făcute la trecerea lui. Saluta persoane invizibile. Și-și tot aranja un ciomag pe care-l purta în centură. Se oprea la colțuri și, agitînd brațele, oprea circulația și dădea ordine. A sosit o patrulă și cînd doi polițiști s-au apropiat de el, a început să strige : „Atenție ! Drepți !" Cînd erau gata să-l prindă, a luat-o la fugă și s-a cățărat pe balustrada podului de pe rîul Almendares. Îmi povestea locotenentul că țipa, cerînd întăriri. L-au prins în momentul în care se pregătea să sară. L-au prins de brațe și se zbătea ca un diavol, dar, încetul cu încetul, s-a liniștit, pînă ce, foarte senin, a spus : „Ei bine, da, sînt căpitanul Arecio González. Să mergem la Colonel. Va aranja el lucrurile." S-au urcat în mașină, iar pe drum continua să dea ordine, dar o dată ajuns la unitate, a căzut într-o tăcere absolută. L-au identificat, fusese un zbir, dar nu au putut scoate de la el de unde ieșise și unde stătuse ascuns după victoria Revoluției. L-au dus la spital iar medicii au dovedit că nu era nebun, că totul era un șiretlic, ca să-și salveze pielea. L-au predat la Securitate. Acolo, după multe cercetări și interogatorii, a mărturisit tot.

— Din întîmplare am aflat că l-a omorît pe tatăl tău, a spus Bruno.

Cînd am ajuns, Bruno m-a prezentat locotenentului Reyes.

— Uite-l pe fiul lui Cristino.

Am intrat într-un salon.

— Acesta e fostul căpitan din timpul tiraniei, Arecio González, alias „Rechinul".

— El l-a omorît pe tatăl dumitale, a spus locotenentul.

Mi-am ațintit privirea asupra acelui om. Părea liniștit, foarte stăpîn pe el. Strîngea între buze un trabuc. Avea fața mîncată de variolă și se vedea că nu dormise de mult. Se uita în jos. Locotenentul i-a cerut să repete ceea ce mărturisise cu o săptămînă în urmă.

— Spune pe cîți ai omorît.

A ridicat ochii și ne-a privit rece, ca și cum l-am fi întrebat cîte trabucuri fuma pe zi.

— Eu n-am omorît pe nimeni. Am lovit, dar n-am omorît.

Locotenentul Reyes, cu voce sigură, a început să citească o listă de nume. „Rechinul" a supt

din trabuc şi apoi a privit fumul pe care-l scotea. Mi s-a părut că, în minte, număra victimele.

— Nu l-ai omorît pe Rufino ? N-ai început să asasinezi în duminica aceea a lui octombrie 1948, cînd cu Aracelio Iglesias ? N-ai început să lucrezi pentru Mujal şi apoi Carratalá te-a băgat în poliţie şi ţi-a dat o uniformă şi o scrisoare de recomandare ca să continui să ucizi ?

El tăcea, dar ochii îl trădau. Era în ei teamă, frică de adevăr. Locotenentul şi-a menţinut acuzarea :

— Acum cîteva zile ai mărturisit că ai participat la un număr imens de asasinate. De ce ai făcut-o ? A fost o minciună sau abia acum minţi ? Nu te mai crede nimeni că eşti nebun. Ştii să te prefaci. Uite, eu nu vreau să mărturiseşti din nou, dar neagă, neagă cu voce tare, ca un bărbat, uitîndu-te la fiul primului pe care l-ai asasinat. Hai, fii măcar o dată bărbat ! Neagă !

Dar omul acela n-a scos un cuvînt şi mi-a ocolit privirea. În aşteptarea răspunsului său, tăceam. Ofiţerul a continuat :

— Acum o săptămînă ai mărturisit că ai asasinat treisprezece oameni. De altfel, avem probe. Şi nu-ţi aminteşti că ai spus că, mai de mult, l-ai omorît pe Cristino Mora, primul om pe care l-ai ucis, un lucrător în port, agitator, prieten cu Aracelio Iglesias ? Nu-ţi aminteşti că ai spus că-i tot una dacă era unul mai mult sau mai puţin şi vroiai să ne spui totul ca să rămîi cu conştiinţa liniştită. Priveşte-l, neagă că i-ai omorît tatăl.

Nu răspundea. Faţa i s-a îngălbenit, ochii i s-au făcut ca de gelatină. Îşi strîngea capul în mîini şi, cu voce joasă, a spus :

— Da. Eu l-am omorît. Dar dacă nu mărturiseam eu, nimeni n-ar fi aflat. Despre asta nu mai aveaţi dovezi.

S-a ridicat în picioare şi l-au dus.

— Aşa e, dacă el n-o mărturisea, nu s-ar fi găsit niciodată asasinul tatălui tău, a spus locotenentul.

MAMA AVEA FAŢA ofilită, nasul ascuţit, claviculele ieşite, pielea ca bucsăul uscat. Angel, care era exact în hotărîre ca şi în bunătate venea să o vadă în fiecare zi.

Într-o zi am primit o înştiinţare să mă duc la cimitirul din Regla pentru dezgroparea rămăşiţelor pămînteşti ale bunicii.

— Rea a mai fost bătrîna asta, a spus mama, şi a rămas tăcută toată ziua.

Dinspre cimitir se vede locul unde fusese căsuţa. După moartea bunicii, vracii au devastat grădina, smulgînd tufele rare şi sfinte. Celelalte plante s-au îmburuienat ori au murit. E plin de hăţişuri şi mărăcinişuri. În apropiere s-a construit cazarma pompierilor. În întunecimea verde dezlănţuită nu mai e nici o scîndură ; un văl de ramuri, frunze şi crenguţe a înghiţit căsuţa. Dinspre cimitir se vede şi *framboyenul* care se află aproape de Podul Spînzuraţilor. Mi-am amintit vocea bunicii : „Au foc înăuntrul trunchiului, iar flăcările izbucnesc şi ies prin flori. Pomul ăsta cîntă. Muzica vîntului intră prin urechi, cea

a *framboyanului* intră prin ochi." Şi mi-am amintit de Aimé, în ziua cînd strălucirea focului a trecut prin ochii ei. Unii nu vroiau să se scoată rămăşiţele bunicii. Spuneau că în mormîntul ei se făceau minuni. Au vorbit cu mine. Le-am explicat că nu puteam să fac nimic. Erau legile cimitirului. Am văzut acolo mai mulţi vraci cu baticurile şi colierele lor.

Şi, deodată, toată lumea aceea mi-a părut atît de îndepărtată. Atît de a mea şi atît de îndepărtată. Aşa e viaţa. Devii şi te schimbi încetul cu încetul.

Cînd au deschis mormîntul bunicii nu era nimic acolo, nici oase, nici cenuşă, nimic, doar pămînt şi o ceşcuţă în locul care corespundea capului. Cineva a spus: „A ieşit din mormînt! Dar, sigur, au furat oasele pentru vrăjile lor. Şi, probabil, sînt plimbate pe undeva, ca leacuri, gajuri, amulete, sau cine ştie unde şi în ce formă. Biata bunica, nici oasele ei n-au avut linişte.

Mama se topea. Îi plăcea să vorbească despre amintirile ei. Povestea despre tata. O visa pe Teresita. Cozile ei, panglicile ei galbene. Uneori Candida se ducea s-o îngrijească şi vorbeau despre Aimé. Într-o zi, spre mirarea mea, mi-a spus: „Ţi-o aminteşti pe Cloti? Poate n-a fost rea."

Vorbea despre copilăria ei prin fabricile de zahăr din Camagüey, ce ţineau de centrala Jetibonico. Despre bunicii pe care nu i-am cunoscut. Vorbea încet, amintindu-şi. Vorbea şi tuşea. Candida şi Gloria o îngrijeau.

Starea i se agravase din zi în zi. Tuşea grozav şi i-a crescut febra. Delira. Pe la douăsprezece i-a fost mai bine şi a murmurat ceva. Avea ochii

înfundaţi în orbite şi ficşi. Seara a început să se agite. În interval de vreo douăzeci de minute a întrebat mai mult de zece ori de Teresita.

S-a prăbuşit pe pernă. Privea tavanul. Părea că-şi aminteşte ceva.

Mi-amintesc de mama de cîte ori văd o colibă mică şi strălucitoare. Iar cînd văd foc, îmi amintesc de tata în noaptea aceea, lîngă foc, în timp ce pîrlea coşurile; sau, în fiecare zi, la căderea serii, arzînd gunoaiele. „Sîngele seamănă cu focul". Mi-l amintesc privind grav flăcările. Şi de cîte ori trec prin faţa vreunei florării şi simt din nou mirosul de flori pentru morţi, îmi amintesc de zilele acelea în „La Aralia". Dar totul e altfel.

După ce a murit mama mi s-a întîmplat ceva ciudat în privinţa Teresitei. Nu puteam să merg să o văd. S-au întîmplat multe. Pe Bruno l-au numit directorul unei întreprinderi forestiere şi m-am dus să-l ajut.

Copiii. „Zafrele"[1]. Studiile mele. În fiecare zi îmi propuneam să mă duc s-o văd, dar nu puteam. Ceva dinăuntru nu mă lăsa. În sfîrşit, într-o zi m-am hotărît, şi m-am dus s-o văd. Infirmiera m-a dus în salonul de muzică. Nu era un spital, ci o grădină. Mi-am amintit de Angel, de Roli, de Julia, de cînd mă duceam acolo să iau acidul sulfuric pentru bombele cu clorat. Infirmiera m-a dus pînă la salonul de muzică. Am văzut-o pe Teresita. Ochii ei erau liniştiţi; vocea ei exprima răbdare şi calm. Doar mîinile îi erau neliniştite agitîndu-se în jurul capului. Cute adînci îi străbăteau fruntea. Avea o tristeţe întunecată,

[1] Campaniile de recoltare a trestiei de zahăr.

a cărei taină nici ea n-o cunoştea. Unde se uită ochii cînd nu se uită la nimic ? M-a privit drept în faţă ; nu părea să mă vadă, ochii ei nu păreau să mă vadă. Am vrut să-i spun ceva, dar n-am putut. Nu m-a recunoscut. Era în ea aparenţa unei vieţi terminate, care nu începuse încă. Stătea acolo, cu privirea dusă, trăind într-o lume interioară imobilă. Totul în jurul ei se schimbase, dar ea nu părea să-şi dea seama. Cînta în cor şi avea cozile aproape albite.

În curte domneşte o linişte imensă. Totul e în pace, gata de dispariţie. Ca şi cum fiecare perete, fiecare uşă, fiecare scîndură şi-ar fi încheiat socotelile cu viaţa. Toate astea vor dispare, pentru că ceea ce n-au putut zeii, au putut oamenii.

Privirea ta se întoarce spre uşi şi se opreşte asupra celei vopsite în verde, cîndva cafeniu, cafeniul ăsta care se zăreşte prin locurile cojite. Încet te apropii de uşa asta. Te opreşti. Aprinzi o ţigară şi-ţi tremură mîinile. Înaintezi cîţiva paşi privind culoarea cafenie din locurile cojite. Simţi o apăsare în gît şi senzaţia imediată a prezenţei lor. Trei paşi. Te opreşti, şovăind. Iar înaintezi pînă ce rămîi în faţa uşii, cu privirea fixată asupra locurilor cojite, asupra celor două belciuge fără lacăt. Întinzi mîna şi uşa cedează apăsării uşoare a degetelor tale. Ele. Aici sînt ele. Le vezi şi ai vrea să le vorbeşti, să le poţi vorbi, mai ales lui Aimé şi bunicii. Să le spui toate cîte s-au petrecut, cîte se vor petrece, dar nu poţi, şi picături grele de sudoare alunecă de pe fruntea ta, de-a lungul feţei. Vezi patul de lemn

şi pe cel de fier înghesuindu-se în pereţii plini de cuie şi cuiere, baloturi şi cufere, cîrpe şi ziare. Acum se mişcă. Aimé, cu felul acela de a merge de parcă ar dansa. Pielea ei de culoarea lutului ars, scînteia aceea de iezer în pupilele ei de culoare închisă. Mama cu mişcări lente, întîrziate, de somnambulă. Bunica se întoarce în jurul ei şi, încet, tîrîndu-şi picioarele şi cu umerii coborîţi de parcă ar căra un destin prea greu, se sprijină în bastonul de lemn nelustruit, îşi pipăie basmaua albastră şi clipeşte din ochiul stîng. Vezi cum se usucă trupul mamei pînă ce pare a fi de lemn. Străbaţi curtea şi le vezi peste tot. Aimé, cu rochia ei înflorată prea stîmtă. Mama cu hainele ei de doliu. Teresita muşcîndu-şi cozile, panglicile ei galbene. Ele în orice colţ. Ele în orice loc din curtea asta. Priveşti fiecare dală a podelei, care clămpănesc sub picioarele tale. Atingi pereţii peste care de atîtea ori au trecut umbrele lor, de care s-au sprijinit mîinile lor tremurătoare, şi, deodată, auzi uşi izbindu-se, uşi bătîndu-se în cuie, paşi care se apropie. Eşti singur în camera asta goală şi întunecoasă. Din uşă te priveşte, surprins, un bărbat. Nu spune nimic. Nu spui nimic. Te apropii de el, treci pe lîngă el şi ieşi în curte. Un altul bate uşile în cuie şi le sigilează şi te priveşte şi el surprins în timp ce străbaţi curtea, iar cînd treci pe lîngă locul unde se formase băltoaca, îi auzi vorbind între ei, în spatele tău. Şi o dată ajuns pe coridor, nu poţi să eviţi asta, te întorci, şi pentru ultima oară vezi rîsete, plînsete, ţipete, lipăit de papuci de lemn, murmur de voci, paşi grăbiţi, iz de rufe călcate şi amidon, un parfum, zgomot de găleţi,

fîşîit de mături, rufe multicolore fluturate în vînt, oameni, chipuri, portocalul acru, gardul plin de aşchii şi plante căţărătoare, şi ele mişcîndu-se prin curte, şi scara asta care se înclină atît încît pare să se dărîme dintr-un moment într-altul. Şi-ţi aminteşti de cel ce-ai fost, de celălalt tu, şi celălalt pînă cînd ai început să fii.

Tu, desculţ, pe prima treaptă a acestei scări. Tere, cu cozile ei şi ochii ei de halucinantă, pe a doua treaptă a acestei scări. Tu, cu un zmeu de hîrtie pe a treia treaptă a acestei scări. Tu şi Aimé, pe a patra treaptă a acestei scări. Tu, altul şi nu cel care eşti, pe a cincea treaptă a acestei scări. Tu, altul şi nu cel care eşti, pe fiecare treaptă a acestei scări, pe care o vor dărîma dintr-un moment într-altul, împreună cu tot ceea ce ţi-a întristat viaţa.

Lector: FLORIN CHIRIȚESCU
Tehnoredactor: ELENA BABY

Tiraj 19.130. Bun de tipar: 17.07.1977. Coli tipar 8,25

Tiparul executat sub comanda
nr. 1/1201 la
Întreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918"
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
București,
Republica Socialistă România